

faro

TIJDSCHRIFT
over cultureel
ERFGOED

driemaandelijks tijdschrift | jaargang nummer 2
april-mei-juni 2012 | afgiftes 10,- of 14,-
E-issn nr. 1803-8155

Focus Wallonië

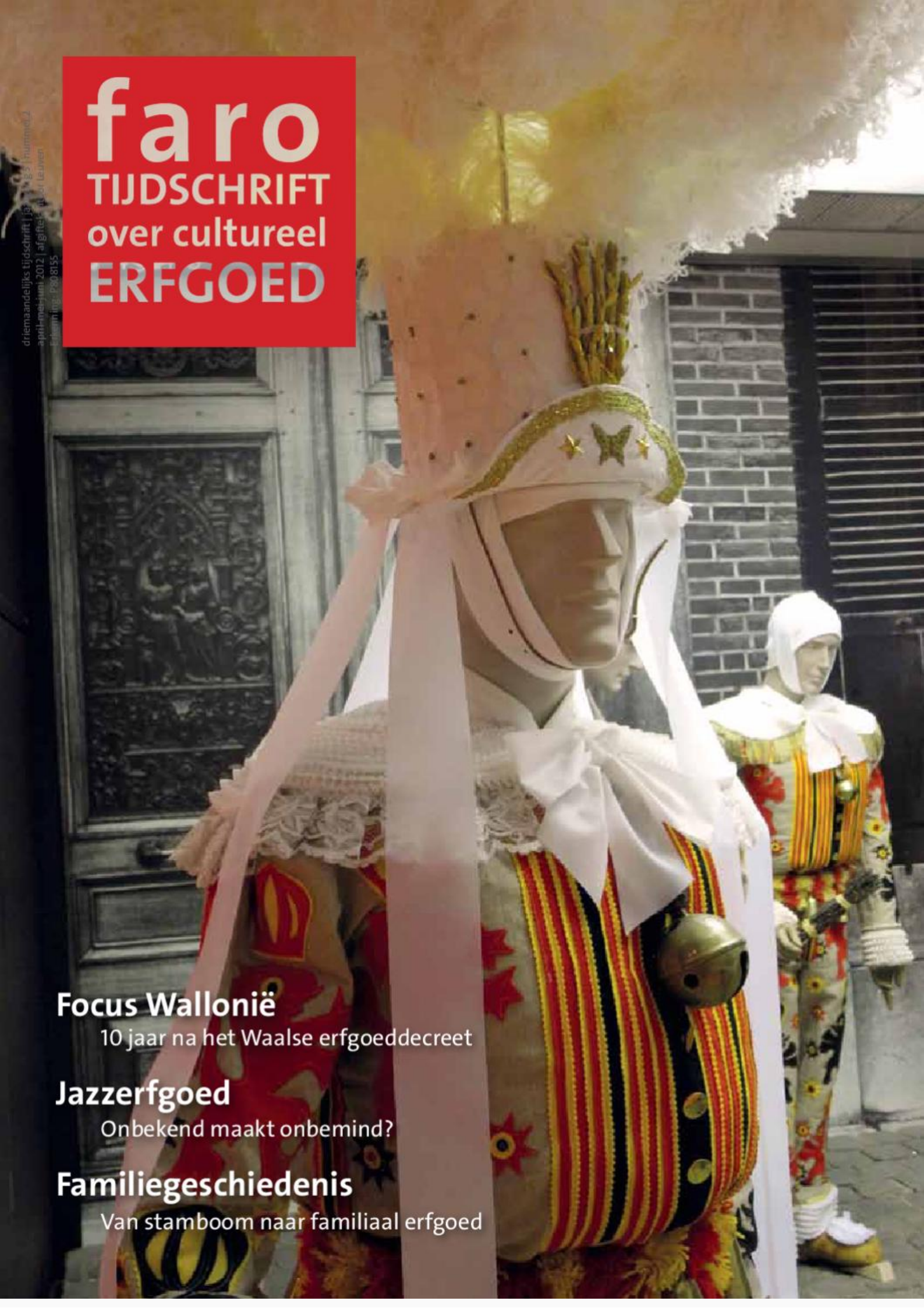
10 jaar na het Waalse erfgoeddecreet

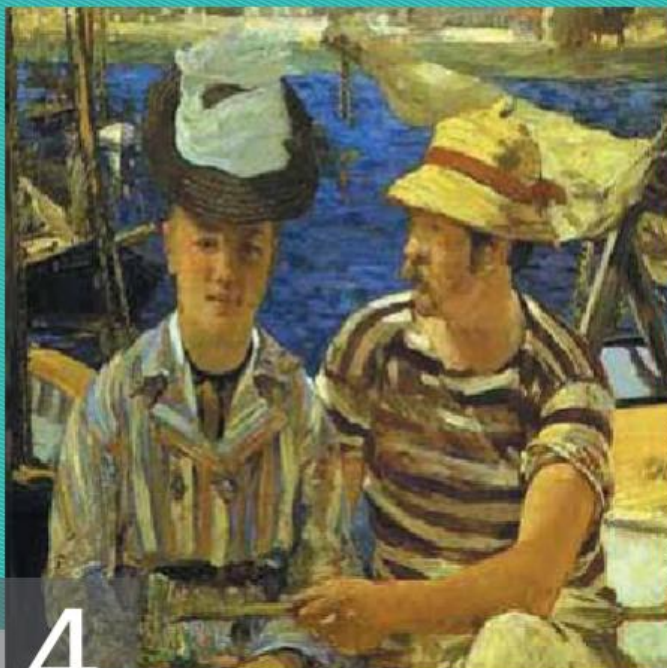
Jazzfergoed

Onbekend maakt onbemind?

Familiegeschiedenis

Van stamboom naar familiaal erfgoed

4

Wallonië: maak kennis met het beleid voor en de actoren in het cultureel-erfgoedveld

50

Pleidooi voor het opstarten van een dynamische jazz-erfgoedpraktijk in Vlaanderen

Inhoud juni 2012

Focus Wallonië

- 4 De andere wang van Doornroosje/*La Belle au Bois Dormant*. Het beleid voor roerend en immaterieel erfgoed in de zuidelijke helft van België *Marc Jacobs*
- 16 Kunstwetenschappers en conservatoren/restauratoren in dialoog. Opleidingen aan de ULg en de ULB *Jacqueline van Leeuwen*
- 23 Maigret en de zaak Soler. Speuren in het museumlandschap van Frans- en Duitstalig België *Leon Smets*
- 30 Erfgoedparticipatie in Wallonië *Alexander Vander Stichele*
- 38 *Rue de la bibliothèque*: erfgoedbibliotheken in de Fédération Wallonie-Bruxelles *Jeroen Walterus*
- 44 Waals industrieel erfgoed en (politieke) identiteit *Peter Scholliers*

■ **COVERBEELD VOORZIJD:** *Kostuums van de Gilles in het Musée international du Carnaval et du Masque te Binche, dat recent de MuseumPrijz 2012 voor Wallonië ontving.* © FARO

■ **COVERBEELD ACHTERZIJD:** *Kinderen verkleed als Gilles tijdens de carnavalsoptocht te Binche. Detail van een postkaart uit de collectie van het voormalige Crédit communale de Belgique/Gemeentekrediet van België. Prentkaartenverzameling van Dexia Bank: Academie royale de Belgique.*

58

The next generation: Familiekunde Vlaanderen actualiseert zijn profiel en werking

- 50 Jazz en erfgoed: van *Lazy Bird* naar *A Love Supreme*?
■ Pieter Mannaerts
- 58 *Running in the family*: familiegeschiedenis, familiaal erfgoed en Familiekunde Vlaanderen ■ Valerie Vermassen
- 66 Dubbelspel | Vlas als erfgoed
Het Vlasmuseum als streekmuseum ■ Lies Buyse
"God heeft het ons niet gemakkelijk gemaakt". Verhalen uit het Achterland ■ Bernard Pauwels
- 74 Een engagement voor etnisch-culturele diversiteit
- 76 Webrecensie | Waalse cultureel-erfgoedwebsites
■ Tijl Vereenooghe
- 78 De laatste blik | De olympische vlag van 1920 ■ Erik De Vroede

Lees *faro* ook online en laat je inspireren door de digitale extra's:
www.faronet.be/tijdschrift

■ COLOFON

faro | tijdschrift over cultureel erfgoed, 5 (2012) 2
ISSN 2030-3777

REDACTIERAAD

Leen Breyne, Roel Daenen, Bart De Nil, dr. Marc Jacobs, Leon Smets, dr. Alexander Vander Stichele, Hildergarde Van Genechten, dr. Jacqueline van Leeuwen, dr. Olga Van Oost, dr. Gregory Vercauteren en dr. Jeroen Walterus.

redactie@faronet.be

BEELDREDACTIE

Katrijn D'hamers

EINDREDACTIE

Birgit Geudens & Annemie Vanthienen

VORMGEVING

Silke Theuwissen

HOOFDREDACTEUR

dr. Rob Belemans
rob.belemans@faronet.be

Met dank aan dr. Sven Steffens, conservator van het MoMuse van Sint-Jans-Molenbeek voor zijn gewaardeerde redactionele hulp.

VERANTWOORDELIJKE UITGEVER

dr. Marc Jacobs, p.a. Priemstraat 51, BE-1000 Brussel

TECHNISCH-ADMINISTRATIEVE ONDERSTEUNING

FARO-secretariaat

DRUK

Drukkerij Artoos, Kampenhout

ABONNEMENTEN

Een jaarabonnement kost voor abonnees in België 12,50 euro (15 euro in het buitenland). Meer informatie en aanmelding op www.faronet.be/abonnementen.

De artikels in dit tijdschrift worden aan een procedure van blind peer review onderworpen.

© FARO. Vlaams steunpunt voor cultureel erfgoed vzw

Met steun van de
Vlaamse overheid

GEDRUKT DOOR ARTOOS

- ✓ ISO 14001
- ✓ 100% GROENE ENERGIE
- ✓ KLIMAATNEUTRAAL BEDRIJF
- ✓ MVO GEDREVEN

KLIMAATNEUTRAAL GEDRUKT

certificaat nr.: 837-53520-0112-1360
www.artoos.be

RECYCLED
Papier gemaakt van gerecycled materiaal
FSC® C007370

De andere wang van Doornroosje/ *La Belle au Bois Dormant*

Roerend en immaterieel erfgoed in de zuidelijke helft van België

TEKST Marc Jacobs

Precies tien jaar geleden publiceerde ik in Mores. Tijdschrift voor volkscultuur in Vlaanderen van het toenmalige Vlaams Centrum voor Volkscultuur een bijdrage met de toen nog ongewoon klinkende titel "Roerend en immaterieel erfgoed. Een nieuw decreet in Wallonië (2002)". De eerste twee, Mores en het VCV, bestaan ondertussen niet meer. De 'implementatie', het genereus realiseren en laten openbloeien van dat grote nieuwe Waalse decreet, lijkt een decennium later een beetje op een kleine promesse éternelle: te weinig geld en te geringe prioriteit. Het was in 2002 nochtans – op papier – ambitieus uitgetekend door een voluntaristische minister van Cultuur Rudy Demotte, ook in een tweede decreet over musea in hetzelfde jaar. De stand van zaken anno 2012 wordt overzichtelijk gepresenteerd op de website www.cfwb.be.

Krediet van vroeger/*Crédit d'antan*

Het is belangrijk te blijven zien waar we vandaan komen. In deze tijden van vertogen over publiek-private samenwerking, cultuurmanagers en zacht wiegende 'nieuwe verhalen' vol verlangen naar sponsoring voor Kunst en Cultuur vanuit bijvoorbeeld het bedrijfsleven of de financiële wereld, zouden we haast vergeten dat dit model in het voorlaatste decennium van de vorige – jawel de 20e – eeuw realiteit geweest is. Dergelijke systemen functioneerden toen volop voor wat betreft de cultureel-erfgoedzorg *avant-la-lettre*, in de publickswerking of tentoonstellingen van musea, en in de lokale (en academische!) geschiedschrijving én feestcultuur in België. Met name de verzekerings- en bankensector was hierin toen zeer actief. Veertigplussers herinneren zich het bankkantoor in hun straat of onder de kerktoeren met lokaal genetwerkte makelaars, die naast het winstooiwerk ook nog aan cultuurmecenaat konden doen en waarvoor de moederbanken zelfs nationale tentoonstellingsplekken in Brussel onderhielden. Naast de vroegere Caisse générale d'Épargne et de Retraite/Algemene Spaar- en Lijfrentekas (CGER/ASLK), was het vroegere Crédit Communal/Gemeentekrediet daar het grote voorbeeld van.

Via lokale kantoren werden lokale projecten gesponsord, bijvoorbeeld door advertenties in de lokale tijdschriften of het faciliteren van recepties en ruimte bij kleine tentoonstellingen en andere bescheiden interventies die een verschil maakten. Op nationaal niveau, aanvankelijk België en later de diverse landsdelen, werden grote tentoonstellingen georganiseerd en prachtige catalogi uitgegeven. Het Crédit Communal/Gemeentekrediet voorzorg een brug naar de Belgische academische wereld via één Comité d'Histoire/Geschiedeniscomité, met eminente leden die vaak ook verbonden waren aan de zo mogelijk nog prestigieuzere Académie royale de Belgique/Koninklijke Academie van België. Zij organiseerden legendarische *Colloques Internationaux/Internationale Colloquia* in Spa/Spa, in een aan de bank gelieerd hotel met een exuberante *cuisine/keuken* (onder historici is dat feestverhaal deel van de legendarische herinnering) waar in twee talen op hoog niveau werd gediscussieerd. De *Actes/Handelingen* verschenen in het Frans en het Nederlands (gewoon door elkaar in de *compte rendu/weergave* van de *Discussion/Discussie* van die *Colloques/Colloquia*) in de hoog aangeschreven reeks *Collection Histoire/Historische Uitgaven* (in-8°), waarin ook tal van proefschriften van 'professorabele' vorsers gepubliceerd werden. Er werden periodieke publicaties uitgegeven en ook bibliografieën rond bepaalde thema's. Er werden lijsten bijgehouden en gepubliceerd van lokale verenigingen, musea, documentatiecentra en archieven. In de bibliotheek van de bank aan de beroemde Passage 44 te Brussel werd getracht alles wat lokaal verscheen rond geschiedenis en aanverwante disciplines samen te brengen en consulteerbaar te maken. Dit was het sluitstuk van een strategie van inzetten

op lokale en landelijke (België, later gemeenschappen en gewesten) overheden en een sinds 1947 ontwikkeld net van agentschappen dat via lokale verankering in streek en buurt een duurzame relatie probeerde op te bouwen met klanten. Een van de centrale figuren toen was Jean-Marie Duvoisquel, werkzaam als topman voor historische en culturele werking bij het Gemeentekrediet, maar met vele rollen in geschiedkundige, volkskundige, cartografische en andere kringen in Wallonië en Brussel.

Een van de verklaringen voor de doorbraak van het erfgoedparadigma (en met name dat van het koesteren van immaterieel cultureel erfgoed) voor en vooral na 2000 is de mondialisering. Mensen, verenigingen en groepen zouden, geconfronteerd met globale ontwikkelingen, houvast zoeken in vormen van lokale cultuur en geschiedenis. In de financiële sector werkte het blijkbaar omgekeerd: zo niet *the sky* dan wel *the planet was the limit*. In 1996 besloten het management van het Gemeentekrediet van België en het Crédit Local de France om te fuseren. Daar groeide Dexia uit. Een van de beslissingen die vrij snel volgden, was het doorknippen van de lijn met lokale of zelfs regionale en Belgische geschiedenis, hoewel grote Kunst nog kon. De zakenlui van de bank hadden blijkbaar andere preoccupaties dan erfgoed, het verleden en 'proximité' (tenzij via een elektronisch Bancontact): *it's the economy stupid*. Gedaan met de *Colloques/Colloquia, Actes/Acta*, het Comité d'Histoire/Geschiedeniscomité. Bij Dexia stakte de actieve bibliotheekwerking rond de millenniumwissel. Het systematisch aankopen en verzamelen van de lokale historische tijdschriften en andere publicaties werd stopgezet.

Royale erfenissen

De voorbije vijftien jaar is er dus, zowel in het noorden als in het zuiden van het land, een heel overkoepelend en ondersteunend kader ontmanteld en stopgezet en gingen er vanuit de privésector allerlei impulsen verloren. Tegelijkertijd betekende het op kruissnelheid komen van de verschillende staatsvormingen ook het afbouwen van andere kaders. Sommige federale 'wetenschappelijke instellingen' leken op zichzelf terug te plooiën. Nieuwe organisaties zoals de Koning Boudewijnstichting/Fondation Roi Baudouin (KBS-FRB) probeerden bruggen te voorzien om actoren in het noorden en het zuiden van België aansluiting te laten vinden bij internationale bewegingen rond erfgoed, zoals die zich vanaf de late jaren 1970, met name en zeer uitgesproken in Frankrijk, hebben afgetekend. Dit kreeg ook Europese uitlopers, via de Open Monumentendagen. De focus lag vooral op de in de 20e eeuw dominante associatie met erfgoed, met name het onroerend monumentaal en landschappelijk erfgoed. Binnen die sector organiseerde de Koning Boudewijnstichting top-down middenveldachtige structuren, die dicht bij de eigen (of zelfs in de) organisatie bleven en later een eigen huis (in Antwerpen) kregen; iets wat na de zomer

■ *De Mars van Sint-Rochus in Thuin staat sinds 2004 op de lijst van de 'Chefs-d'œuvre du patrimoine oral et immatériel de la Communauté française'*
© Jean-Pol Grandmont

■ De Ducasse is een plaatselijk feest dat elk jaar plaatsvindt in Bergen. Het feest wordt vaak Doudou genoemd naar de naam van een lied dat men speelt, maar ook de meegevoerde draak wordt zo genoemd. In 2005 werd de Ducasse toegevoegd aan de Lijst van Meesterwerken van het Orale en Immateriële erfgoed van de Mensheid van UNESCO. © Ines Saraiva

van 2012 in de onroerend-erfgoedsector uiteindelijk mee kan opgaan in een koepelachtige structuur waarvoor nog geen naam bekend is. Na de lancering en coördinatie van het onroerend-erfgoedveld in het Vlaamse Gewest ondernam de Koning Boudewijnstichting, via studies en pilootprojecten, ook initiatieven in de museumsector, om ook daar aansluiting met internationale tendensen te zoeken. In Vlaanderen werd daarbij ook ingespeeld op de sector volkscultuur en werd, voor de heemkundige beweging in Vlaanderen vanaf 2002 een nieuwe adem vond, ook getracht dat middenveld te prikkelen. Er werd door de KBS/FRB begin jaren 1990 ingezet op erfgoedmanagement, *good governance*, marketing en reflectie: de thema's die we vandaag nog steeds als dé grote uitdagingen in het veld zien.

In Vlaanderen was sinds 2002 voor erfgoed ook binnen het cultuurbeleid een beweging op gang gekomen, met de prille maar snelle opstart van het decreet op de volkscultuur, het succes van de erfgoedconvenants, het geleidelijk samenbrengen van de sectoren van musea, archieven, later ook erfgoedbibliotheken en het veld van de volkscultuur (cultuur van alledag, alledaagse historische cultuur, erfgoedverenigingen en vrijwilligerswerk en, in de kiem, immaterieel cultureel erfgoed) in het fronton 'Musea en Beeldende Kunst' en later Erfgoed ...

Vlaanderen investeerde hier relatief gezien stevig in en zo kwam de sector van het cultureel erfgoed langzaam maar zeker op gang. Dit werd geconsolideerd in 2008 in het Cultureel-erfgoeddecreet. Impulsen werden geconcentreerd gegeven vanuit Vlaanderen (inhoudelijk en financieel) in een systeem van coregulering, deels op vraag van en in samenwerking met de VVSG. Kortom, er ontstond een heel netwerk, met financieringskanalen, dat in 2008 decretaal geconsolideerd werd.

In 2002 was eveneens in Wallonië (zie verder) een hele beweging op gang gekomen rond roerend erfgoed, publiekswerking en (ook in de kiem) immaterieel erfgoed.¹ Binnen de Koning Boudewijnstichting werd in die periode

blijkbaar besloten dat de erfgoedlijn aan de administraties en overheden van de gemeenschappen en gewesten werd overgelaten. De *leading lady* van de beweging, winnares van de Cultureel-erfgoedprijs in 2003, Tinne Vandensande, ging zich voortaan met het inwerken op herenonderzoek bezighouden. Het hele erfgoedprogramma werd zeer versneld afgebouwd en vooral geconcentreerd op een erfgoedfonds waarmee flankerende interventies konden worden gedaan rond roerend erfgoed. De website www.roerend-erfgoed.be of het thema 'Patrimoine' op de URL www.kbs-frb.be tonen aan op welke discrete doch effectieve wijze de Stichting en diverse andere fondsen tussenkomen en hoe enkele filantropische fondsen in beide landsdelen activiteiten ontplooiën. Naast de bankensector die actief ondersteunde tot in de jaren 1990 was echter ook de de coördinerende en aansturende steun van de Koning Boudewijnstichting weggevallen. Daarnaast kan vastgesteld worden dat ook de Belgische bovenbouw, de federale instellingen, steeds meer greep op die lokale structuren verloor: het beleid werd niet meer daar (aansturend) gevoerd.

Het sleuteldecreet van 11 juli 2002

Het sleuteldecreet voor cultureel erfgoed in Franstalig België werd gestemd op een heel symbolische datum: 11-07-2002 (publicatie in de *Moniteur Belge*/het *Belgisch Staatsblad* op de minder symbolisch geladen datum 24-09-2002). Het kreeg de volgende titel mee: *Décret relatif aux biens culturels mobiliers et au patrimoine immatériel de la Communauté française*. Het werd ondertussen aangepast op 23 juni 2006 (*M.B./B.S.* 27-09-2006).

Wat valt onder de definitie van "*biens culturels mobiliers*" van het Waalse 11-julidecreet? Het decreet gaat blijkbaar uit van de overweging dat er toch minstens twee generaties over moeten zijn gegaan vooraleer we over cultureel erfgoed kunnen spreken, in de zin van zorg dragen voor iets en doorgeven over generaties heen. In ronde getallen is dat '50 jaar'. In het decreet wordt een opsomming gemaakt van objecten van minstens een halve eeuw oud

die in aanmerking kunnen komen om als roerend cultureel goed te worden beschouwd, waarbij de nummers verwijzen naar de nummering in de operationele definitie in artikel 1, §1, a) “*Biens culturels mobiliers*”. Het gaat om de volgende objecten die minstens 50 jaar oud zijn, niet onroerend door bestemming zijn en niet meer in het bezit zijn van de maker ervan: [...] 3) “*tableaux*”, schilderijen en tekeningen, op alle soorten dragers en in alle soorten materialen; 4) mozaïeken; 5) gravures, houtsneden, zeefdrukken en lithografieën én hun matrijs, en originele affiches; 6) meer dan een halve eeuw oude producten of volgens hetzelfde procédé gemaakte kopieën van (beeld)houwkunst; 7) foto’s en films, en hun negatieven; 8) wiegendrukken en manuscripten, met inbegrip van geografische kaarten en muziekpartituren, zowel geïsoleerd als in een verzameling, die ouder zijn dan 50 jaar en niet meer aan de makers behoren; 11) archieven die elementen bevatten die ouder zijn dan 50 jaar. Sommige objecten zijn sowieso ouder dan een halve eeuw, zoals de net genoemde incunabelen die per definitie vijf eeuwen oud zijn.

Voor sommige van die categorieën wordt dit in het decreet expliciet uitgespeld of wordt de leeftijds grens dieper in de tijd getrokken: 1) meer dan een eeuw oude archeologische objecten; 2) meer dan een eeuw oude onderdelen die afkomstig zijn van monumenten of artistiek, historisch of religieus belang en die er vroeger integraal deel van uitmaakten; 9) meer dan een eeuw oude boeken, zowel geïsoleerd als in een verzameling; 10) meer dan twee eeuwen geleden gedrukte geografische kaarten; 13) meer dan 75 jaar oude transportmiddelen.

In andere gevallen is het niet zozeer het object zelf maar de wetenschappelijke constructie of de geschiedenis van de verzameling die meetelt: 12 a) verzamelingen en specimens die komen uit collecties van zoölogie, botanica, mineralogie en anatomie of b) verzamelingen, ensembles of specimens die van historisch, paleontologisch, etnografisch, numismatisch en sigillografisch belang zijn. En er is ook nog een restcategorie: 14) andere meer dan 50 jaar oude voorwerpen die niet tot de vorige categorieën behoren. Interessant is dat voor archeologie gespecificeerd wordt dat het moet gaan over objecten die niet langer onder de grond verborgen zijn, maar waarbij al een interventie gebeurd is: “1) *les objets archéologiques ayant plus de 100 ans, provenant de fouilles ou de découvertes terrestres ou subaquatiques, de sites ou de collections archéologiques*”. Digitale collecties zullen nog een tijdje moeten wachten voor ze erfgoed worden: “11. *les archives de toute nature comportant des éléments de plus de 50 ans, quel que soit leur support*”. Naast die ‘goed-eren’ zijn er de beteren: de schatten (*trésors*). De sleutel ligt hier bij lijsten die worden opgesteld, dus bij performatieve taaldaden die objecten tot schat verklaren, waarna ze het ook zijn.

In de reeks definities maakt het Waalse erfgoeddecreet vervolgens een springerig brugje, van het ene type van schat (materieel) naar een andere vorm: de “levende menselijke schatten”. Het gaat om totaal andere principes, die alleen omwille van hetzelfde woord, of omwille van de elegantie, samen worden gepresenteerd: e) “*Trésors culturels vivants : Les détenteurs d’un savoir ou d’un savoir-faire disparu ou en voie de disparition*.” Overigens wordt ook spe-

ciale nadruk gelegd op kennis en vaardigheden rond conservatie- en restauratietechnieken of traditionele kunstambachten (artikel 26).

Soms wou de Waalse decreetgever zijn tijd in 2002 ook net iets te gretig vooruit zijn. Zo bevat het 11-julidecreet onder de titels f) “*Chef d’oeuvre du patrimoine oral et immatériel de la Communauté française*” en g) “*Espace du patrimoine oral et immatériel*” nog verwijzingen naar noties als mees-terwerken en naar kwalificaties als uitzonderlijk, uniek en hoger dan andere, die bij de definitieve oplevering van de UNESCO-conventie in 2003 geweerd werden.

Het tweede hoofdstuk van het decreet van 11 juli 2002 focust op de procedures, onder het kopje “*classement*”, om een object de roerend-erfgoedstatus – eigenlijk ‘roerend cultureel goed’ – of zelfs de superstatus van schat te laten krijgen: “*article 4: Le Gouvernement procède, en vue de leur protection, au classement des biens culturels mobiliers, dont les trésors, qui présentent un intérêt remarquable pour la Communauté française, en raison de leur valeur historique, archéologique, ethnologique ou scientifique.*” Zo’n proces kan in gang gezet worden door de overheid, op voorstel van de bevoegde adviescommissie, op vraag van de eigenaar, op vraag van het college van burgemeester en schepenen van een gemeente waar het cultureel goed zich bevindt of als er iemand het initiatief neemt om handtekeningen daarvoor te verzamelen van minstens vijfhonderd in het Franse taalgebied of in de tweetalige regio Brussel-Hoofdstad gedomicilieerde mensen.

Om in aanmerking te komen, moet een dossier worden samengesteld waarbij op minstens twee van de volgende criteria sterk gescoord wordt: 1) de staat van bewaring; 2) de zeldzaamheid; 3) het verband met de geschiedenis of de kunstgeschiedenis; 4) esthetische overwegingen; 5) grote kwaliteit van conceptie en uitvoering; 6) erkenning van het cultureel goed door de gemeenschap als uitdrukking van haar historische, esthetische of culturele identiteit; en 7) belang van het ensemble of de collectie waarvan het goed deel uitmaakt. Om de dossiers te beoordelen, wordt een ‘overlegcommissie voor cultureel erfgoed’ opgericht. In geval van klassering volgt bekendmaking, zowel door publicatie in de *Moniteur Belge* als via aangetekend schrijven. Eenmaal geklasseerd als ‘cultureel goed’ kan er, tenzij met toestemming van de minister na het inwinnen van een advies, geen verandering maar ook geen verplaatsing plaatsvinden die het object kan beschadigen of uit een ensemble doet verwijderen, tenzij om dringende redenen van conservering. Daar staat tegenover dat eventueel subsidies kunnen worden toegekend voor de bewaring en het onderhoud. Er wordt een lijst van *sauegarde* aangelegd, waarop goederen worden ingeschreven en waarvoor een klasseringsprocedure wordt ingezet. Terwijl de procedure loopt, zijn immers dezelfde bewegingsbeperkingen van toepassing als voor de als zodanig erkende culturele goederen. Er wordt echter ook een procedure van deklassering voorzien, die in een uitvoeringsbesluit nader bepaald zal worden.

Als een ‘roerend cultureel goed’ verkocht wordt, kan de Franse Gemeenschap binnen de maand een voorkooprecht (*droit de préemption*) laten gelden of bij publieke ▶

■ Het schilderij 'Argenteuil' van Edouard Manet, in de collectie van het Musée des Beaux-Arts in Doornik staat op de lijst van de 'biens classés'.
Bron: The Yorck Project Gesellschaft für Bildarchivierung GmbH

verkoop het equivalent van het laatste bod betalen en het stuk verwerven. De verkoper die een prijs voorgesteld heeft aan de Franse Gemeenschap kan het stuk niet verkopen aan derden voor een lagere som of tegen betere voorwaarden, tenzij met toestemming van de overheid. Naast een recht op subrogatie (afkopen van de koper tegen koopprijs), wordt de verkoper een sanctie ter waarde van 50 % van de verkoopprijs opgelegd, als de voorkoopprijzen van de Waalse administratie niet ingewilligd worden.

In het decreet staat ook een interessant hoofdstuk (III) waarin nog een andere logica wordt geïntroduceerd, namelijk een erfgoedstrategie die niet zozeer gebaseerd is op ouderdom of uitzonderlijke kunsthistorische of esthetische kwaliteiten, maar eerder op het redden en vrijwaren van de bronnen van sociale en economische geschiedenis. Vooraleer die machines, objecten of archieven vernietigd of verkocht mogen worden, zou de overheid van de Franse Gemeenschap geconsulteerd moeten worden (om dan eventueel te kunnen overgaan tot aankoop en/of bewaring). In Vlaanderen merken we dat deze erfgoedbeweging tegenwoordig via de culturele archiefinstellingen of via de hybride formule van de expertisecentra wordt behartigd: zij komen op voor industrieel, wetenschappelijk en technisch erfgoed,

ambachtelijk of agrarisch erfgoed, bedrijfsarchieven, architectuurarchieven, of archieven van politieke, syndicale aard of afkomstig van de sociale bewegingen. In Wallonië gaat het over: "tout appareil, outil, machine ou dispositif qui est ou a été utilisé pour l'exercice d'une activité industrielle ou artisanale, de recherche scientifique ou technique lorsqu'il s'agit d'un bien de plus de 30 ans, conservé, au moment de sa déclaration, dans un établissement industriel, dans un atelier ou dans un laboratoire de recherche, à l'exception des biens du domaine public ou privé fédéral ou d'une autre Région ou Communauté" (artikel 14) of "les archives de plus de 30 ans et qui contiennent des informations relatives aux activités d'entreprises commerciales, industrielles ou artisanales, d'organisations sociales, syndicales ou politiques, d'organismes culturels ou d'établissements d'enseignement existants ou dissouts, au domaine de la création et de l'activité artistiques, à l'exception des biens du domaine public ou privé fédéral ou d'une autre Région ou Communauté." (artikel 15).

Om heel die boekhouding van erkenningen bij te houden, is ook sprake van een inventaris (artikel 22). Die neemt de vorm aan van een door de overheid gemaakte descriptieve oplijsting met foto's van de roerende culturele goederen die geklasseerd zijn en van de "trésors de la Communauté française". Tegelijkertijd kan die inventaris ook een hulp-

middel zijn voor het bestrijden van criminaliteit en vooral in functie van *Directive 93/7/CEE*, een richtlijn van de toenmalige Europese Gemeenschap bij het teruggeven van illegaal uitgevoerde goederen, meer bepaald van dat type dat in een nationale wetgeving geklasseerd is als "trésor national de valeur artistique, historique ou archéologique". Of "qu'ils fassent partie intégrante des collections publiques figurant sur les inventaires des musées, des archives et des fonds de conservation des bibliothèques ou des inventaires des institutions ecclésiastiques."² Kennismaking met die Europese richtlijn maakt onmiddellijk duidelijk waar veel mosterd gehaald werd voor de tekst. Interessant is de verwijzing naar een federale instelling als verlengstuk van het beleid: referenties naar de foto's in de databanken van IRPA-KIK is een legitieme optie: zowel de *Répertoire photographique du mobilier des sanctuaires de Belgique* als de *Monographies du patrimoine artistique de la Belgique* komen in aanmerking. De registratie kan de overheid helpen bij het verlenen van toestemming voor verplaatsingen van goederen die binnen Europa blijven ("expédition") en stukken die de douanezone van de Europese Unie verlaten ("exportation").

Het museumdecreet van 17 juli 2002

Ook de decretale organisatie van de museumwereld was in de 21e eeuw aan opfrissing toe, aangezien nog gewerkt werd met een koninklijk besluit van 22 april 1958 over subsidies en een decreet van 10 december 1980 over de *Conseil supérieur des Musées*. In dezelfde maand als het in de vorige paragraaf besproken kaderdecreet werd ook het museumdecreet van 17 juli 2002 aangenomen door het parlement van de Franse Gemeenschap, om het net genoemde koninklijk besluit en het decreet uit 1980 te vervangen: het *Décret relatif à la reconnaissance et au subventionnement des musées et autres institutions muséales*, gepubliceerd in de *Moniteur Belge* van 9 oktober 2002. Hierin werd de erkenning van musea en museale instellingen geregeld en werd ook een adviesorgaan, de *Conseil des Musées*, voorzien. Er wordt, net als in Vlaanderen, uitgegaan van de vigerende ICOM-definitie van een museum (en een afgezwakte versie, "institution muséale", die minstens twee van de vier basisfuncties vervult).

Net als in Vlaanderen zijn eigen instellingen voorzien, meer bepaald een *Musée de la Communauté française* (artikel 2 en 3). In de praktijk gaat het vooral om het *Musée Royal de Mariemont* te Morlanwelz, dat onder de speciale categorie van de 'wetenschappelijke instelling' valt.³ Verder kan, volgens artikel 4, de overheid musea erkennen, als ze een rechtspersoonlijkheid (zoals vzw) en afzonderlijke boekhouding hebben, op langere termijn (minstens vijftien jaar) kunnen werken in gebouwen en ook voldoen aan de volgende interessante voorwaarde: "artikel 4, 4) ne pas contenir de biens acquis de manière illicite ou avoir pour objet la négation ou la réduction des droits d'un peuple, d'une personne ou d'un groupe de personnes." Als een adviescommissie positief adviseert, dan kunnen ze zich *Musée reconnu par la Communauté française* noemen. Verder voorziet het decreet een hiërarchie van erkende musea in drie trappen, naargelang de score op acht criteria en het oordeel van de bevoegde commissie.⁴

■ Foto boven: op de lijst van de 'biens-classés' staat ook de 'Trésor d'Oignies' bestaande uit 32 objecten, waaronder de 'Châsse-reliquaire de saint Maurice d'Agaune'. De Schat bestaat hoofdzakelijk uit waardevolle gouden stukken van buitengewone pracht. Namur, Musée provincial des Arts anciens du Namurois – Trésor d'Oignies (TreM.a). Collection Société archéologique de Namur, inv. 15Q. © IRPA/KIK, Brussel

■ Foto onder: eveneens behorend tot de 'Trésor d'Oignies' is de Gobelet de Marie d'Oignies. Namur, Musée provincial des Arts anciens du Namurois – Trésor d'Oignies (TreM.a). Collection Fondation Roi Baudouin, inv. TO 13. © IRPA/KIK, Brussel

■ Affiche voor het Carnaval de Binche – editie 2012. Bemerkt de kwalificatie die in de ondertitel van de affiche aan het evenement wordt gegeven.

Die hiërarchie kan ook gebruikt worden bij het beoordelen van subsidiedossiers. Het decreet van 17 juli 2002 voorziet in artikel 9 mogelijke subsidies voor de uitvoering van strategische (minimum)driejarenplannen om de museale functies te versterken, het personeelskader te verzekeren of uit te bouwen, vorming voor medewerkers te voorzien en projecten te realiseren. Ook subsidies voor behoud en beheer en valorisatie van collecties (artikel 11) zouden mogelijk zijn, net als subsidies voor het opstarten van een gedegen museale werking. Verder is ook de mogelijkheid tot het voorzien van ondersteunende of overkoepelende verenigingen mogelijk, na advies van de bevoegde commissie: “des subventions en faveur d’initiatives collectives émanant des mouvements associatifs qui agissent dans l’intérêt de musées et d’autres institutions muséales.” (artikel 13). Om dit te laten functioneren, is naast minister (en kabinet) en administratie ook nog de werking, na oprichting, van een Conseil supérieur des Musées et des autres institutions muséales voorzien, met twaalf mandaten van maximaal vijf jaar.

Demotte – Dupont

De drijvende kracht achter deze twee decreten van 2002 waren Rudy Demotte en zijn kabinet. Erg tekenend vind ik dat in *Museum International*, het internationale tijdschrift dat in opdracht van en tot voor kort ook door en in UNESCO gemaakt wordt, zowel in het Frans maar ook in het Engels, een door Demotte zelf ondertekend artikel staat met de titel: “National Policies Concerning Intangible Cultural Heritage: the example of Belgium’s French community”.³ Demotte nam persoonlijk actief deel aan de sleutelconferentie in Istanbul in 2002, die belangrijk was in heel het totstandkomingsproces van de UNESCO-conventie van 2003. Zijn kabinet was ook de fors stuwende kracht achter het dossier van Binche, dat in 2003 tot “meesterwerk van het immaterieel cultureel erfgoed van de mensheid” werd uitgeroepen door UNESCO. In zijn artikel wond Demotte geen doekjes om de strategie rond “folklore”. Hij wou *simples* diverse van de meesterwerken van de Franse Gemeenschap door UNESCO laten erkennen als meesterwerk van het oraal en immaterieel cultureel erfgoed van de mensheid.

Bij het opmaken van de UNESCO-conventie van 2003 is de notie van meesterwerk niet weerhouden. Bij het opstellen van de operationele richtlijnen tussen 2006 en 2008 is er nog een hele lange en complexe strijd geweest over de betekenis van het instrument van de representatieve lijst en de rol van de ‘meesterwerken’. Uiteindelijk is ervoor gekozen alle negentig tussen 2001 en 2005 (gelobbyde en) erkende meesterwerken in 2008 in één beweging op de representatieve lijst op te nemen en dus de facto het programma van de *chefs d’oeuvre* af te sluiten. Voortaan wordt dus niet meer gesproken over “*chefs d’oeuvre du patrimoine oral et immatériel*” maar over items op de representatieve lijst van immaterieel cultureel erfgoed van de mensheid. Het mag duidelijk zijn dat hierdoor de bepalingen rond artikel 32 en andere artikels grondig gewijzigd zijn door de criteria die UNESCO gedefinieerd heeft en door alle discussie errond: 32) “La Commission peut proposer au Gouvernement le dépôt d’une candidature auprès de l’UNESCO d’un chef d’oeuvre du patrimoine oral et immatériel

■ Naast de Mars van Sint-Rochus in Thuin staan nog veertien andere marsen in Wallonië op de lijst van de 'Chefs-d'oeuvre du patrimoine oral et immatériel de la Communauté française'. Momenteel zit een dossier over de Marsen tussen Samber en Maas bij UNESCO in de pijplijn voor toevoeging aan de Representatieve Lijst van het immateriële erfgoed van de mensheid. © Jean-Pol Grandmont

de la Communauté française ou d'un espace du patrimoine oral et immatériel de la Communauté française particulièrement exceptionnels, en vue d'une reconnaissance par l'UNESCO. La Commission est chargée d'élaborer le dossier de candidature selon les critères définis par l'UNESCO."

In het licht hiervan is het heel significant de meest recente, overigens heel fraaie affiche van het carnaval van Binche, editie 2012, nader te bekijken. Er is niet het logo van de conventie van 2003, zoals bepaald in de operationele richtlijnen van 2010, noch de referentie aan de opname in de representatieve lijst, maar wel de eigenlijk uitgedoofde omschrijving "Patrimoine oral et immatériel de l'Humanité" te vinden. Dit (paratexte van dit) beeld spreekt boekdelen.

Na het vertrek van PS-minister Demotte naar andere ministerposten en domeinen werd Christian Dupont van de socialistische partij *Ministre de la Culture, de la Fonction publique, de la Jeunesse et des Sports* voor de tussenperiode van 2003 tot 2004. Hij vaardigde uitvoeringsbesluiten uit voor de decreten van 2002, waarvan de uitvoering en het zoeken naar middelen om ze uit te voeren naar de opvolger en partijgenote Fadila Lanaan werden doorgeschoven. Dupont nam tussen 2004 en 2007 een mandaat op in de federale regering als minister van Ambtenarenzaken, Maatschappelijke Integratie, Gelijke Kansen en Grootstedenenbeleid en hij is sinds 2008 minister van Onderwijs in de Franse Gemeenschap.

De cultuurfora van Lanaan

Voor beleidsmakers is het niet gemakkelijk, zeker niet in de sector cultuur, in tijden van financiële schaarste. Zo kan men in tijden van crisis trachten overeind te houden wat er opgebouwd is: in de stormen van de financiële crisis zoals we die na 2008 kennen, is dat al een uitdaging en een waardevolle prestatie op zich. Maar men kan tegelijkertijd ook proberen wegen open te houden of open te breken, met perspectief op middellange termijn als hoopvol lichtpunt aan het eind van de tunnel. In Vlaanderen organiseert de Vlaamse minister van Cultuur Joke Schauvliege daarvoor sinds 2010 de zogenaamde Cultuurfora, afgestemd op het referentiekader *Vlaanderen in Actie 2020*.

Haar evenknie in het zuiden, Fadila Lanaan, werd *Ministre de la Culture, de l'Audiovisuel et de la Jeunesse au sein du gouvernement de la Communauté française de Belgique* in juni 2004 tot 2009 (waarbij de bevoegdheid jeugd in 2007 uit haar titel verdween). Sinds juli 2009 tot op heden is ze *Ministre de la Culture, de l'Audiovisuel, de la Santé et de l'Égalité des chances au sein du gouvernement de la Communauté française de Belgique*.

Als minister wordt Lanaan al veel langer geconfronteerd met hevige budgettaire *contraintes*. Het beschikbare budget om de decreten van 2002 en andere beleidsmaatregelen uit te voeren was van bij de aanvang erg beperkt. Zij ►

introduceerde van in haar eerste legislatuur de formule van een soort Staten-Generaal oftewel *Forum Culture* om haar beleid rond cultuur en media te inspireren. Dit was te volgen op een bijbehorende website www.forumculture.be. Lanaan distilleerde er twee rode draden uit voor haar beleid: inzetten op culturele diversiteit vanuit een heel brede definitie van cultuur enerzijds en anderzijds het versterken van de toegang tot cultuur voor allen (in het bijzonder voor kwetsbare groepen).

Die cultuurfora waren reeksen gesprekken en onderzoeken die voor het eerst plaatsvonden tussen december 2004 en juni 2005. Dit resulteerde in een synthesenota met de titel *Priorités Culture*, die ook officieel werd bekrachtigd door de regering van de *Communauté française* op 7 november 2005. In juni 2012 leidt het webadres www.forumculture.be rechtstreeks naar de officiële site van het kabinet (!) van de minister. Maar uiteraard is er dan de onvolprezen Wayback-machine en Web.archive.org die toelaat om aan cyberarcheologisch onderzoek te doen. Zo vind je toch snel de pdf terug van het eindrapport van de eerste staten-generaal: <http://web.archive.org/web/20050206064540/http://forumculture.be/pdf/EGC.pdf>.

Meer transparantie en betere *cultural governance* waren de overduidelijke vragen vanuit de culturele sector en andere maatschappelijke actoren tijdens de Staten-Generaal in 2004 en 2005. Op 10 april 2003 was er al een decreet over de adviesorganen in de culturele sector van de *Communauté française* gestemd, maar het uitvoeringsbesluit was er twee jaar later nog niet gekomen. Dit leidde tot een schemerzone waarbij adviseurs bleven voortzetelen maar niet vervangen werden, allerlei ad-hocnutselwerk nodig was en steeds meer commissies blokkeerden. Het decreet werd aangepast en gestemd door het parlement van de Franse Gemeenschap op 19 juli 2005, gevolgd door uitvoeringsbesluiten op 23 en 30 juni 2006. In 2007 installeerde minister Lanaan voor een periode van vijf jaar een hele reeks adviseurs in 26 adviesorganen en commissies voor de culturele sector: niet minder dan 330 individuen. Daar ging een open oproep aan vooraf: de keuzes werden gemaakt in de kabinetten. Er werd zowel rekening gehouden met expertise, met het Cultuurpact (wet van 16 juli 1973), met politieke evenwichten, ideologische stromingen en de voorkeuren van de administratie en wellicht nog andere motieven. Een genderevenwicht (35 %-65 % als grenswaarden) was een van de nieuwe leidende principes. Bovendien werd getracht vertegenwoordigers te hebben uit de diverse werkvormen uit de verschillende provincies of grote steden, met affiliatie aan de diverse universiteiten ... Er werd zelfs getracht om een vertegenwoordiging van 'de gebruikers' te voorzien. In een staaltje van hogere politieke wiskunde werden leden geselecteerd en werden voor cultureel erfgoed eindelijk de volgende organen gevuld: Conseil d'Ethnologie, Conseil d'Héraldique et de Vexillologie, Conseil des Musées et des autres institutions muséales, Conseil des Centres d'archives privées, Commission du Patrimoine culturel mobilier, Commission consultative des arts plastiques.

Instellingen, publicaties en netwerken

Onder impuls van minister Lanaan werd op 22 december 2006 een uitvoeringsbesluit aangenomen door de overheid, waarmee het museumdecreet van 17 juli 2002 verder werd uitgewerkt en geactiveerd, na de publicatie ervan in de *Moniteur belge* (op 09/03/2007). Daarbij werden de spelregels, procedures en criteria voor de erkenning vastgelegd en werd nader beschreven hoe een aanvraagdossier er moet uitzien. Ook werd de hiërarchie in drie categorieën (A,B,C) vastgelegd. Verder werd daar ook een subsidiekader aan gekoppeld.

Ook om in de laagste categorie erkend te worden, moet reeds aan een hele reeks voorwaarden voldaan worden, te scoren op 16 categorieën van criteria. Het verschil met de B- en C-categorie is, voorspelbaar, dat daar op diverse criteria de lat nog hoger gelegd wordt: zoals meer personeel, meer tentoonstellingen, meer netwerking of meer openingsdagen. Om het met dat laatste criterium te illustreren: 250 openingsdagen zijn vereist voor een museum categorie C, 300 voor categorie B en minimum zes dagen per week voor categorie A. Hier worden dan (geïndexeerde) subsidievorken aan gekoppeld: in categorie C van 5.000 tot 69.999 euro, in categorie B van 70.000 tot 249.999 euro en in categorie A van 250.000 tot 500.000 euro. Het is enerzijds sprekend en revelerend dat de subsidiebedragen voor musea in Vlaanderen onder het huidige Cultureel-erfgoeddecreet niet zoveel verschillen van die vorken. Het is anderzijds sprekend en revelerend dat voor de koepelorganisaties op landelijk niveau in Wallonië een maximumsubsidie van 10.000 euro voorzien is (artikel 12 van het uitvoeringsbesluit).

Op 27 maart 2008 (publicatie in het *Belgisch Staatsblad* op 17 juli 2008) werd een voorzitter aangeduid van de *Conseil des Musées et autres institutions muséales*, en konden decreet en uitvoeringsbesluiten effectief in werking worden gesteld. Wat dit in de praktijk betekent, kan u afleiden uit de overzichtstabel en kaartjes op de website van de zelf uitgeroepen 'Fédération Wallonie-Bruxelles'⁶ en in de bijdrage over musea in Wallonië verder in dit themanummer. Daarnaast moet ook melding gemaakt worden van nominatim gesubsidieerde instellingen die (nog) niet onder de decretale regelingen vallen: *Domaine de l'Orfèvrerie* in Seneffe, *Musée de la Photographie* in Charleroi, *Centre de la Gravure et de l'Image imprimée* in La Louvière, *Centre de la Tapisserie* in Doornik en *Musée Boch Keramis - Centre de la Céramique* in La Louvière. Dit is ook het geval voor het koninginnenschap van de museumwereld in het zuiden van het Land, dat in de Vlaamse museumnetwerken hoog staat aangeschreven, namelijk de MAC's in Grand Hornu, dat onder een andere ministeriële dienst (*Service des Arts plastiques*) ressorteert. Verder mag nog melding gemaakt worden van een originele vorm van publiekswerking, naast de "musées valise", vooral de zogenaamde *muséobus*, die als rondreizende tentoonstellingsruimte wel onder de hoede van de administratie voor cultureel erfgoed valt.⁷

Voor wat de archieven betreft, toont een discreet en eenzaam zinnetje op het onderdeel *Archives* op de portaalsite dat er een Belgisch regelgevingprobleem is: "Si la législati-

Tournai de Chevalerie à Tournai
 Joute entre Philippe de Launoy
 et le capitaine Talbot

■ Re-enactment van een historisch steekspel te Doornik. Prentkaartenverzameling van Dexia Bank: Academie royale de Belgique.

on sur la conservation des archives publiques et sur la consultation des archives relève bien de l'Etat fédéral, la conservation et la gestion des archives est néanmoins une matière culturelle.⁷⁸ Het zou ons te ver leiden om de verhouding tussen de federale Archiefwet van 1954 en de Vlaamse pogingen om dit te actualiseren (via het zogenaamde Archiefdecreet) en het Cultureel-erfgoeddecreet van 2008 (en 2012) te bespreken. Dit is beleidsmaterie in volle evolutie en bespreking. Het is minstens een artikel op zich waard, maar momenteel is het veel te vroeg en te complex om dit hier te doen. We beperken ons hier doelbewust tot een verwijzing naar de website bestuurszaken aan Vlaamse zijde⁹ en naar de website van de 'Fédération Wallonie-Bruxelles', waar ook verwezen wordt naar een decreet van 12 mei 2004 over een aantal privaatrechtelijke archieven, waar erkenning en subsidiëring voorzien is voor *centres d'archives privées en Communauté française de Belgique*.¹⁰ Het mag duidelijk zijn dat in de relatie staats Hervorming, archieven en culturele erfgoeddimensie binnen de wereld van archief- en documentatiecentra en vooral in de wet- en decreetgeving daarrond een probleemzone ligt (die echter, wegens de complexiteit, weinig in de media komt). De sterke aanwezigheid van het Rijksarchief, zowel in Brussel als op diverse locaties in Vlaanderen en Wallonië, maakt dit debat accuter en zichtbaarder dan voor andere dimensies van het cultureel-erfgoedveld.

Ten slotte wijzen we nog op enkele specifieke adviesraden en werkingen, zoals de Conseil d'Ethnologie, die lijnen

voortzet van de erfenis van de Koninklijke Belgische Commissie voor Volkskunde; een specifiek wetenschappelijk en cultuurpolitiek verhaal dat op zich ook weer een afzonderlijke studie waard is.¹¹ Dit spoort met een subsidiebeleid voor lokale historische kringen en erfgoedverenigingen.¹² Een vreemde eend in de bijt die blijkbaar ressorteert onder gemeenschapsmaterie (in Vlaanderen is dit deels gewestmaterie, maar zijn er ook spelers uit de cultureel-erfgoedsector bij betrokken) is de Conseil d'Héraldique, die adviseert in materies die ook in Vlaanderen schippen in de schemerzone tussen onroerend, roerend en immaterieel erfgoed.¹³

Verder springen ... via fusies bijvoorbeeld?

Dexia – zoals bekend de opvolger van het Crédit communal/Gemeentekrediet – bestaat intussen ook al niet meer en is onder de naam Belfius in Belgische gedaante herrezen. Wat is er met hun bibliotheek over lokale geschiedenis en 'erfgoed' (avant-la-lettre) gebeurd? Na een bevestiging bij de overgang van Bibliothèque du Crédit communal de Belgique in Bibliothèque d'histoire locale de Dexia, en het uiteindelijke verdict van een soort sluiting, werd niet beslist om die bibliotheek te laten opgaan in de werkinstrumenten van de gemeenschappen die ondertussen zelf actief aan de slag gingen met het traceren van de lokale productie (in Vlaanderen in de praktijk eerst het VCV, tegenwoordig vooral de Erfgoedbiblio- ▶

■ De veemarkt van Ciney. Prentkaartenverzameling van Dexia Bank; Academie royale de Belgique.

theek Hendrik Conscience). Wel werd geopteerd om de hele collectie vanaf 24 januari 2011 onder te brengen in de Bibliothèque de l'Académie royale de Belgique. Het goede nieuws is daarbij dat een slordige 45.000 boeken, 77.000 postkaarten, 5.000 porseleinkaarten en ook de kadastraalkaarten van Popp voor of tijdens het Dexia-debacle niet zomaar verkocht zijn, maar publiek beschikbaar blijven. Maar hoe kan dit via de gekozen erfgenaam aansluiting vinden bij de vanuit de gemeenschappen komende impulsen rond cultureel erfgoed en hoe zullen financieringslijnen in de toekomst blijven lopen? De schenking kreeg enige weerklank in de Franstalige pers, onder meer via voormalig politicus (onder meer minister-president in 2002) en professor dr. Hervé Hasquin, *secrétaire perpétuel de l'Académie royale des sciences, des lettres et des beaux-Arts de Belgique*. In de Vlaamse media was er nauwelijks aandacht voor merkbaar. Het is een uitdaging om nu achteraf afstemming met de erfgoedstructuren en -netwerken te regelen.

Het ophelderen of regelen van de relaties met de overblijvende federale wetenschappelijke structuren, die onder meer in een straal van een kilometer rond het Koninklijk Paleis in een schemerzone liggen (vanuit het perspectief van beleidsmakers in de bevoegde gemeenschappen), en de vraag hoe daar duurzaam mee kan gewerkt worden, is geen evidentie. Voor alle betrokkenen is het een noodzaak om de nieuwe realiteiten onder ogen te zien en duurzaam verder te bouwen. Belangrijk lijkt in de 21e eeuw vooral het

verbinden, faciliteren of sterker maken van netwerken van organisaties en individuen die met cultureel erfgoed bezig zijn. Als we onze Waalse collega's en het cultureel erfgoed in de zelfverklaarde 'Fédération Wallonie-Bruxelles' iets mogen toewensen, dan mag het misschien de sterkere - financiële - investering in mensen, reële netwerken en structuren zijn. Na alle evoluties en na het wegvallen van diverse *Cadres/Kaders* in het federale België, blijkt door de voor cultuur bevoegde deelstaat-overheden rond en sinds 2002 vooral de ene helft van (cultureel-erfgoed) Doornroosje (financiële) voorzichtig wakker gekust te zijn. Wanneer komt de 21^e-eeuwse (investerings)kus op die andere, Waalse wang? Alles staat of valt hier met het blijven inzetten van voldoende middelen en investeringen in professionalisering en het laten functioneren en groeien van (expertise)netwerken.

Een belangrijke factor zou misschien het (effect van het) verhaal van de Culturele Hoofdstad voor 2015 (Mons) kunnen zijn. Er zijn diverse, kleine symbolische initiatieven. Op 2 mei 2012 stemde het parlement van de 'Fédération Wallonie-Bruxelles' in met een voorstel voor decreet om de toegang tot musea op de eerste zondag van de maand gratis te maken. Dit wordt ingeschreven als een voorwaarde voor erkenning en eventuele subsidiëring. Op 29 september 2011 had de Franse Gemeenschapsregering het decreetsvoorstel van minister van Cultuur, Fadila Laanan, goedgekeurd: *Décret relatif à la reconnaissance et au subventionnement des musées et autres institutions musé-*

ales. Het decreet treedt in werking op 1 januari 2013. De verplichting om één dag per maand gratis open te zijn gaat in vanaf 2015. Anno 2012 zijn er 77 musea die erkend of geconventioneerd zijn door de 'Fédération Wallonie-Bruxelles'.

Een ander interessant lichtpunt zijn de inhoudelijk vaak sterke publicaties van de Waalse collega's.¹⁴ Ik wil hier specifiek wijzen op een pas gelanceerde periodieke publicatie (van dezelfde orde als het soortgelijke e-jaarboek in Nederland, *Quotidian*,¹⁵) namelijk *Uzance*. Als u het nog niet zou ontdekken hebben, zet het dan bij uw favorieten of in uw agenda om jaarlijks te kijken. *Uzance. Revue d'Ethnologie Européenne de la Fédération Wallonie-Bruxelles* wordt beheerd in het hart van het ministerie, als publicatie van de sector etnologie van de Service général du Patrimoine culturel et des Arts plastique van de 'Fédération Wallonie-Bruxelles'. De eerste aflevering is veelbelovend. Niet alleen het editoriaal van Renaud Zeebroek stemt me vrolijk: men zoekt en vindt aansluiting bij internationaal cultuurwetenschappelijk onderzoek van de 21e eeuw binnen 'Europese etnologie' of antropologie. De geboden staalkaart is direct ook een wetenschappelijk programma of een statement over hoe breed dit veld vandaag is. De variatie in de behandelde thema's is prikkelend; gaande van het dagelijks leven van Afrikaanse migranten of de pinksterbewegingen in Brussel, een reflectie over de ervaringen van naaktmodellen voor kunstprojecten maar ook over de ervaringen met chemotherapie en andere vormen van kanker- en pijnbestrijding. Er is een artikel over een van de ingrijpende ontwikkelingen in de wereld van geschiedschrijving, volkskunde en erfgoed(studies) (de A1-cultus en snelle projectcycli), dat tegelijkertijd ook een pleidooi is voor een alternatief in de vorm van *slow science*.¹⁶ Maar er is in dit erfgoedtijdschrift van de 'Fédération Wallonie-Bruxelles' ook nog volop plaats voor een interessante studie over een van de kernen van de traditionele canon van folklore en volkskunde in Wallonië, waarvan de verschillende manifestaties in de dorpen tussen Sambre en Maas stilaan opgenomen raken in de officiële inventaris als "*Chef d'oeuvre du patrimoine oral et immatériel de la Communauté française*" en die in november 2012 door het Intergouvernementeel Comité van de UNESCO-conventie van 2003 wellicht zullen opgenomen worden op de representatieve lijst van immaterieel cultureel erfgoed van de mensheid (artikel 16 van die conventie). Als dat gebeurt, zullen in één klap een hele reeks dorpen in een hele Waalse streek fier kunnen zijn over hun immaterieel erfgoed met UNESCO-label. In afwachting van een studie over dit staaltje van UNESCO-magie of over de borgingsinitiatieven publiceerde Céline Bouchat een interessante bijdrage over de meervoudige engagementen bij die marsen. Een citaat uit haar artikel wijst op een van de grote gaten in de erfgoed-, herinnerings- en "*proximité*"-markt die Vlaanderen en Wallonië gemeenschappelijk hebben en waar niemand aan lijkt te willen beginnen; ook al zou dat de volgende jaren net veelbelovend kunnen zijn, zeker ook in gemeenschaps- of gewestperspectief. Dat lijkt me heel spannend en interessant om samen te doen. Een grote erfgoedcampagne, dicht bij de (groepen en gemeenschappen) mensen met een Belgische identiteitskaart, van onderop: "*Parler de la Marche, c'est parler du village et des transformations qu'il subit. Il n'est donc pas anodin de dé-*

couvrir de nombreuses corrélations entre l'évolution de la célébration et celle de la localité. Au cours des dernières décennies, les localités rurales de l'Entre-Sambre-et-Meuse ont connu de nombreux bouleversements. Selon les commentaires de mes informateurs, ces changements ont engendré un sentiment croissant de désappropriation pour les habitants. Parmi les transformations à l'origine de ce sentiment, la fusion des communes a joué un rôle important. Ce redécoupage administratif du territoire fut le résultat d'un processus qui prit environ quinze années. Les fusions se sont opérées pendant la période allant de 1961 à 1975. Ce processus ramena toute la Belgique à 589 communes (Dorchy, 1991). Ce mouvement de centralisation a profondément et durablement marqué les rapports sociaux entre les habitants ainsi que leurs représentations de l'espace social régional. Combiné à la délocalisation des écoles, à la fermeture des magasins de proximité et des bistrotts, à la vente de biens publics, ce mouvement a renforcé un sentiment de désappropriation chez de nombreuses personnes. D'ailleurs, quarante ans plus tard, la référence aux anciennes communes n'est pas totalement absente des discours. Dans les commentaires des acteurs rencontrés sur le terrain, cette évolution apparaît clairement comme un moteur dans certaines dynamiques collectives d'appropriation de la pratique des Marches. De ce point de vue, il est sans doute significatif qu'un nombre important de Marches ait été créé suite à cette période de fusionnement."¹⁷ ■■■

Prof. dr. Marc Jacobs is docent kritische erfgoedstudies aan de Vrije Universiteit Brussel (Vakgroep Kunstwetenschappen en Archeologie) en directeur van FARO.

1. Zie onder meer ook het project met publicatie *Passeurs de patrimoine. Guide destiné aux enseignants francophones présentant des démarches pédagogiques en matière de patrimoine* (2001), via <http://www.kbs-frb.be/publication.aspx?id=177960&LangType=2060>
2. Directive 93/7/CEE du Conseil du 15 mars 1993 relative à la restitution de biens culturels ayant quitté illicitement le territoire d'un État membre: http://eur-lex.europa.eu/legislation_summaries/culture/l1017b_fr.htm
3. Zie: www.musee-mariemont.be
4. Zie: www.patrimoineculturel.cfwb.be/fileadmin/sites/colpat/jupload/colpat_super_editor/colpat_editor/documents/Decrets/DecretMusees17_07_02.pdf
5. Zie voor de Engelse versie R. Dewotts, 'National Policies Concerning Intangible Cultural Heritage: the example of Belgium's French community', in: *Museum International*, 56 (2004) 1-2, p. 174-179.
6. Zie: www.patrimoineculturel.cfwb.be/fileadmin/sites/colpat/jupload/colpat_super_editor/colpat_editor/documents/Documents_Pat/Musees/TableauMuseesReconnus2008-2012.pdf
7. Zie: www.patrimoineculturel.cfwb.be/index.php?id=9750
8. Zie: www.patrimoineculturel.cfwb.be/index.php?id=7281
9. Naast het bekende Cultureel-erfgoeddecreet van 2008 is sinds 5 augustus 2010 het Vlaams Archiefdecreet van 9 juli 2010 in werking getreden. Het regelt de wijze waarop overheden in Vlaanderen hun archiefdocumenten moeten behouden en beschikbaar stellen. Het Archiefdecreet werd echter gedeeltelijk vernietigd door het arrest van het Grondwettelijk Hof van 3 mei 2012; zie www.bestuurszaken.be/archiefdecreet-van-9-juli-2010?utm_source=Bestuurszaken+nieuwsbrief&utm_campaign=7974f62bu-Nieuwsbrief_Bestuurszakens_8_2012&utm_medium=email+partnerschap (geconsulteerd op 30 mei 2012). Wordt vervolgd.
10. Zie: www.patrimoineculturel.cfwb.be/index.php?id=7281 en de lijst van erkende instellingen: www.patrimoineculturel.cfwb.be/index.php?id=7286
11. Zie: www.patrimoineculturel.cfwb.be/index.php?id=7291
12. Hierover zal in de tweede helft van 2012 een uitgebreide reeks studies verschijnen in een speciaal themanummer van het jaarboek van de Cercle royal d'Histoire et d'Archéologie d'Ath et de la région et musées athois a.s.b.l. Na het verschijnen van die bundel kunnen we in dit tijdschrift daarover verder rapporteren. Zie het overzicht op gesubsidieerde 'associations', 'cercles' en 'sociétés d'histoire et archéologie'. www.patrimoineculturel.cfwb.be/index.php?id=7316
13. Zie: www.patrimoineculturel.cfwb.be/index.php?id=7306
14. Zie: www.patrimoineculturel.cfwb.be/index.php?id=7325
15. Zie: www.meertens.knaw.nl/cms/nl/tijdschrift-quotidian-etnomenu-350
16. Zie: www.patrimoineculturel.cfwb.be/fileadmin/sites/colpat/jupload/colpat_super_editor/colpat_editor/documents/Documents_Pat/Publications/Uzance/N.18_Olivier_P_Gosselain.pdf
17. Zie: www.patrimoineculturel.cfwb.be/fileadmin/sites/colpat/jupload/colpat_super_editor/colpat_editor/documents/Documents_Pat/Publications/Uzance/N.17_Ceu_dine_Bouchat.pdf

■ Opleidingen Kunstwetenschappen en Archeologie aan de universiteit en voor Conservator-Restaurator aan de hogescholen groeien meer naar elkaar toe met als gevolg meer begrip en een gedeeld vocabulaire. © FARO

Kunstwetenschappers en conservatoren/ restauratoren in dialoog

Opleidingen aan de ULg en de ULB

■ Voor studenten in de opleiding Kunstgeschiedenis van de ULB is het belangrijk dat ze ook aandacht hebben voor de materiële kant van de objecten. Veel van de immateriële informatie zoals gebruikssporen zitten vervat in de materialiteit van de objecten. © FARO

In het museum komen ze elkaar onvermijdelijk tegen: kunsthistorici en conservatoren/restauratoren. Toch verstaan ze elkaar niet altijd even goed, sterker nog, ze lijken soms een andere taal te spreken. Dat komt voor een groot deel omdat ze elk een eigen invalshoek hebben. Kunsthistorici zijn bijvoorbeeld vooral geïntrigeerd door inhoud, vormgeving en culturele context, conservatoren/restauratoren focussen zich vooral op de materie en het optimale behoud daarvan. Beide invalshoeken zijn complementair met elk een eigen visie, logica en jargon. Maar hoe voorkomen we dat het museum een toren van Babel wordt?

TEKST Jacqueline van Leeuwen

Aan de andere kant van de taalgrens speelt het hoger onderwijs sterk in op deze uitdaging. Opleidingen Kunstwetenschappen en Archeologie aan de universiteiten en Conservator-Restaurator aan de kunsthogescholen groeien er naar elkaar toe. Al op de schoolbanken confronteert men er de studenten met de zienswijze van hun toekomstige collega's. Niet om te komen tot een eenheidsworst, wel om te zorgen voor meer begrip en een gedeeld vocabulaire. Aan de Université de Liège (ULg) ontmoeten ze elkaar tijdens de *finalité spécialisée en Muséologie*. Aan de Université libre de Bruxelles (ULB) bouwt men bruggen in de *finalité Musées et conservation du patrimoine mobilier*.

Maar voordat we de hoofdrolspelers aan het woord laten, schetsen we even kort de recente evoluties in het hoger onderwijs van de Franse Gemeenschap. Die decretale context was immers zeer bepalend voor de wijze waarop de opleidingen konden evolueren. Een korte vergelijking met de Vlaamse context sluit deze bijdrage af.

Het hoger onderwijs in de Franse Gemeenschap

Net als in Vlaanderen begint de recente geschiedenis van het hoger onderwijs in de Franse Gemeenschap in 1998. Onderwijsministers en rectoren uit 45 landen troffen elkaar dat voorjaar in Bologna, een stad met een rijk universitair erfgoed. Samen schaalden ze zich achter een sterke visie: de creatie van een eengemaakte Europese Hogeronderwijsruimte. Deze moest de mobiliteit van studenten en afgestudeerden binnen Europa vergroten en de internationale uitstraling van het Europese onderwijs versterken. De introductie van de bachelor-masterstructuur vormt wellicht het meest zichtbare element van deze hervorming.

Binnen het brede kader van Bologna legde elk land zijn eigen accenten. De Franse Gemeenschap van België deed dat met een nieuw Onderwijsdecreet in 2004. Bachelor- en masteropleidingen deden hun intrede. Van meet af aan werd beslist dat er naast eenjarige masters ook tweejarige masters zouden bestaan. Binnen die tweejarige masters

■ Studenten in de opleiding Kunstwetenschappen en Archeologie van de ULg krijgen ook les over het beheer van collecties en de educatieve werking van een museum maar ook over preventieve conservering. © FARO

kunnen studenten voor minimaal dertig studiepunten (= een half jaar) kiezen voor een bepaald type afstudeer-richting. Een *finalité approfondie* vormt toekomstige onderzoekers; een *finalité didactique* is gericht op het onderwijs en een *finalité spécialisée* slaat de brug naar het professionele werkveld: “Une finalité spécialisée dans une discipline particulière du domaine à laquelle se rattache le cursus qui vise des compétences professionnelles ou artistiques particulières”.¹ De vroegere *Diplômes d'études spécialisées* werden zo in de nieuwe masterstructuur geïntegreerd.

Net als in Vlaanderen had de hervorming tot gevolg dat hogeschoolopleidingen van twee cycli moesten academiseren: aansluiten bij academisch onderzoek aan een universiteit. Vlaanderen richtte hiervoor associaties op die hogescholen rond één universiteit verenigen en een aantal decretale opdrachten hebben. De Franse Gemeenschap vormde drie *Académies* die verschillende universiteiten met elkaar verbinden en linken leggen naar hogescholen met een masteropleiding.² Zij werken voornamelijk samen op het vlak van wetenschappelijk onderzoek en bundelen hun krachten voor de organisatie van doctoraatsopleidingen. Naast deze *Académies*, die vooral

levensbeschouwelijk gekleurd zijn, ontstonden er ook *Pôles géographiques*. Deze clusters brengen universiteiten en hogescholen in eenzelfde regio samen. Zij moeten vooral overstapmogelijkheden tussen hogescholen en universiteiten vergemakkelijken. Er zijn plannen om de bevoegdheden van deze *Pôles géographiques* in de toekomst uit te breiden, zodat zij de belangrijkste clusters zullen worden.³

Binnen dit brede kader kregen academische opleidingen voor (toekomstige) erfgoedwerkers een plaats. Vaak in de vorm van een *finalité spécialisée*. Deze bijdrage focust op de samenwerking tussen opleidingen Conservatie-Restauratie aan de kunstacademies en de opleidingen Kunstgeschiedenis aan de universiteiten. Uiteraard bestaan er nog andere erfgoedgerelateerde opleidingen in de Franse Gemeenschap, zoals de *finalités spécialisées* ‘*Communication de l'histoire*’, ‘*Archivistique*’ en ‘*Bibliothéconomie et documentation*’ aan de Université catholique de Louvain (UCL), en de professionele bacheloropleidingen voor bibliothecarissen. Binnen de scope van deze bijdrage kunnen we daar echter niet verder op ingaan. U leest er meer over in het artikel van Jeroen Walterus verderop in deze *faro*.

De *finalité spécialisée* en *Muséologie* aan de universiteit van Luik (ULg)

Op een schitterende dag bezoeken we Luik. We kloppen aan bij professor André Gob en zijn assistente Noémie Drouguet, beiden verbonden aan de opleiding Kunstwetenschappen en Archeologie van de ULg. We vragen hen allereerst hoe de *finalité spécialisée* en *Muséologie* is ontstaan:

Gob: “In de opleiding Kunstgeschiedenis van Luik bestond er al sinds 1977 een vak museologie, eerst als keuzevak, daarna als verplicht onderdeel van de opleiding. Maar we voelden dat er meer in zat. Rond het jaar 2000 hebben we dan ook samen met de UCL, de ULB en de Facultés Universitaires Notre-Dame de la Paix (FUNDP) van Namen een aanvullende opleiding opgezet, namelijk de *Diplôme d'Etudes Spécialisées (DES)* en *Etude et Gestion du patrimoine culturel*. Dit brede programma had vijf afstudeerrichtingen, een daarvan was museologie. Het betrof een heel interdisciplinair programma dat openstond voor studenten met heel verschillende vooropleidingen. Naast (kunst)historici konden bijvoorbeeld ook sociologen of biologen de opleiding starten. Maar met de Bolognahervorming en

het nieuwe decreet van 2004 werd de DES afgeschaft en moest de opleiding verplicht integreren in een bestaande master. Dit had een aantal belangrijke consequenties. Zo leidde de oprichting van verschillende *Académies* tot een verscherpte concurrentie tussen de universiteiten die samenwerking moeilijker maakte. Ook moesten we onze toegangsregelingen inperken. Vandaag kunnen studenten uit de opleiding Kunstwetenschappen en Archeologie rechtstreeks in de opleiding starten, historici moeten enkel vijftien credits extra afleggen (vakken museologie uit de bacheloropleiding van de kunsthistorici). Op zich is die beperking tot historici en kunsthistorici jammer, want we willen ons bewust niet beperken tot de kunsthistorische musea maar ook andere types musea meenemen, zoals bijvoorbeeld natuurhistorische instellingen en musea van techniek en wetenschap.”

Hoe is het programma opgezet? Wat is jullie focus?

Gob: “Het is soms moeilijk om uit te leggen wat we nu precies te bieden hebben, in vergelijking met andere disciplines. Ik zie onze afgestudeerden vooral als mediators tussen de inhoud en de vormgeving. Dat is de meerwaarde die we bieden, waar anderen zich voor-

al op de inhoud concentreren (kunsthistorisch, natuurwetenschappelijk). Maar het is soms moeilijk om andere opleidingen te overtuigen dat een dergelijke ‘makelaar’ nodig is.”

“Het programma biedt de studenten een theoretische basis, maar wil ook handvatten aanreiken om concreet aan de slag te gaan. Daarom kiezen we er ook voor om veel stemmen uit het praktijkveld te laten horen. De studenten krijgen les over de verschillende types musea, het beheer van collecties, de educatieve werking van een museum, het opzetten van tentoonstellingen en aspecten van preventieve conservering. Daarnaast lopen zij gedurende twee à drie maanden stage. Ook maken zij een thesis die een wat meer theoretische benadering heeft. Tijdens de jaarlijkse studiereis naar een Europese stad koppelen we theorie en praktijk nog explicieter aan elkaar. We bezoeken een twintigtal musea en hebben diepgaande gesprekken met de medewerkers over alle aspecten van de museale werking. Zo krijgen de studenten een breed palet van visies op museologie voorgeschoteld, want het is belangrijk dat ze beseffen dat er niet één juiste museologie bestaat. De studiereis is zeer intensief, maar de studenten steken er heel wat van op.”

Hoe krijgt die samenwerking met de opleiding Conservatie-Restaurotie precies vorm?

Drouguet: “Het decreet van 2004 gaf studenten van het hoger kunstonderwijs de mogelijkheid om een *master à finalité approfondie* te behalen en in dat kader een aantal vakken aan een universiteit te volgen. Zo ontstond er binnen de geografische pool rond Luik een samenwerking tussen de universiteit en de kunstopleiding Saint-Luc. Elk jaar volgen een beperkt aantal studenten van Saint-Luc een aantal vakken in de opleiding Museologie. In ruil geven we de universitaire studenten de kans om aan Saint-Luc de keuzevakken *Exposi-*

tion et conservation préventive en *Mise en réserve et gestion des collections* te volgen. Daarnaast worden docenten uit de twee opleidingen ingeschakeld bij het verbeteren van de thesissen.”

“Je merkt als lesgever wel dat je voor twee verschillende groepen staat. De conservatoren/restauratoren in spe zijn heel technisch en praktisch aangelegde mensen, erg op het materiaal gericht. Voor de studenten museologie geldt een andere logica. Er is dus veel debat tussen de studenten en ze leren zo veel van elkaar. Het is volgens mij echt heel belangrijk dat ze al tijdens hun opleiding geconfronteerd worden met elkaars logica, want op de werk-

vloer komen ze elkaar ook voortdurend tegen. Enkele jaren geleden hebben we trouwens ook een heel interessant project gedaan met studenten museologie, conservatie-restaurotie en scenografie. Zij moesten samen een tentoonstelling maken en werden zo geconfronteerd met elkaars andere benadering. Dat was trouwens ook voor de docenten heel erg leerrijk.”

Hoe ziet u de relatie met het werkveld?

Gob: “Ik vind dat universiteiten goed het evenwicht moeten bewaken. Ze moeten niet zomaar klakkeloos alle vragen uit het werkveld overnemen, maar ze moeten anderzijds wel een dosis praktijk meegeven. Niet iedereen maakt namelijk een doctoraat, alleen onderzoekers opleiden is niet voldoende: dan is de kloof met het werkveld te groot. Een *finalité spécialisée* moet dus constant de balans tussen theorie en praktijk bewaken.”

Drouguet: “De combinatie tussen een praktische stage en theoretische vakken werkt goed. We hebben trouwens geen moeite om stageplaatsen te vinden. Vaak zijn musea vragende partij, ook omdat de opleiding nog jong is en de curatoren in dienst vaak nog klassiek zijn geschoold. Het is voor hen dan heel interessant om via de studenten een nieuwe, kritische blik te verwerven. Vaak kunnen studenten vanwege hun externe positie kritiek geven die interne medewerkers niet kunnen uiten. Zij kunnen gewoonten doorbreken of nieuwe en vernieuwende inzichten meebrengen. Studenten stellen tijdens hun stage wel eens een grote breuk vast tussen de theorie en de praktijk. Bijvoorbeeld m.b.t. *objecthandling* of verpakking van objecten. Sommige musea doen dat zeer goed, maar er zijn er ook die, uit onwetendheid, echt wel zondigen tegen basisregels. Onze studenten kunnen hen daar dan op wijzen en bijvoorbeeld een richtlijn opstellen: dat is dan meteen een win-win.”

Tot slot, wat zijn de perspectieven voor de afgestudeerden?

Gob: “Het programma (DES en FS) bestaat nu tien jaar en momenteel bevragen we de afgestudeerden via een enquête. Mijn eerste indruk van de resultaten is dat het grootste deel inderdaad werk heeft gevonden in de muse-

■ Bezoek van de studenten Museologie van de ULg aan het Fries Museum in Leeuwarden. Tijdens de jaarlijkse studiereizen voeren de studenten ook gesprekken met de medewerkers over de diverse aspecten van de museale werking. © ULg

umsector, vaak zelfs op de plaats waar ze stage liepen. Exacte cijfers hierover volgen later.”

Drouguet: “Het nieuwe Museumdecreet stelt ook dat de *musées reconnus* verplicht geschoold personeel moeten aanstellen: mensen met een masterdiploma. Dat decreet was voor ons een belangrijke hefboom. We zien nu ook dat een aantal afgestudeerden onder-tussen stagementor zijn: we zijn dus momenteel de tweede generatie aan het opleiden.”

De finalité Musées et conservation du patrimoine mobilier aan de ULB

Na een rit door Brussel stappen we af in Elsene, om daar aan de ULB te spreken met professor Valentine Henderiks, zelf kunsthistorica en geboeid door middeleeuwse schilderkunst. Tijdens haar doctoraatsonderzoek stelde ze vast dat een beter begrip van de materiële context belangrijk is voor de interpretatie van de kunstwerken die ze bestudeert. Sinds twee jaar is ze dan ook de bezieler van de *finalité Musées et conservation du patrimoine mobilier* binnen de opleiding Kunstwetenschappen en Archeologie. We vragen haar wat het doel en de uitgangspunten van deze jonge *finalité* zijn:

Henderiks: “De opleiding kwam er op vraag van de studenten en het werkveld (en eigenlijk ook op vraag van het onderzoek). Het uitgangspunt is het realiseren van een grotere interdisciplinariteit: het bouwen van bruggen tussen de logica van de kunsthistoricus en die van de conservator-restaurator. Het is niet de bedoeling om een soort superspecialisten te vormen: wel is het belangrijk dat de studenten weten wanneer ze er een expert moeten bijhalen en welke vragen ze moeten stellen. Als ze elkaars taal zouden verstaan, zijn we al een grote stap vooruit. We willen vooral een mentaliteitswijziging realiseren en de drempel verlagen om naar een expert te stappen en niet alles zelf te willen oplossen. Uiteindelijk moet die ‘interdisciplinariteit’ een soort reflex worden en de basis daarvoor leg je best vroeg.”

Welke ‘reflexen’ hebben kunsthistorici en conservatoren-restauratoren dan specifiek nodig?

Henderiks: “Voor kunsthistorici is het van belang dat ze ook rekening houden met de materiële kant van de bestudeerde objecten en dat ze het werk lezen in een materiële geschiedenis. Vroeger konden kunsthistorici al eens los van de context werken, maar het is noodzakelijk dat ze zich realiseren dat materiële aspecten belangrijk zijn (veel van de immateriële informatie, zoals gebruikssporen, zit vervat en is te lezen in de materialiteit van objecten). Dit is in de eerste plaats belangrijk voor het onderzoek maar zeker ook om in het werkveld aan de slag te gaan. Wie in een museum werkt, moet de basis kennen, ook van preventieve conservering. Als de conservator-kunsthistoricus een beslissing moet nemen, dan moet hij begrijpen waar het over gaat en zo een goede keuze maken. Hij moet bijvoorbeeld de resultaten van labo-onderzoek juist kunnen interpreteren en de onderzoeksrapporten op een juiste manier kunnen lezen.”

“Voor conservatoren/restauratoren is het belangrijk dat ze meer inzicht krij-

gen in de dilemma’s van de kunsthistorici. Bijvoorbeeld ook het probleem van het beheren van grotere collecties versus het actief conserveren of restaureren van enkel topstukken. Bovendien moeten zij zich ook realiseren dat ze geen kunsthistorische studies (kunnen) maken: als zij hun dossiers op dat punt willen uitbreiden, zullen ze een beroep moeten doen op de kunsthistorici. Ze hebben elkaar dus nodig om hun werk optimaal te kunnen doen.”

Hoe krijgt de samenwerking met de opleiding Conservatie-Restauratie vorm in de nieuwe opleiding?

Henderiks: “Om te beginnen wil ik even beklemtonen dat de samenwerking met La Cambre zeker niet nieuw is. De opleiding Kunstwetenschappen en Archeologie aan de ULB werkt al jaren nauw samen met de conservatoren/restauratoren en ook met het KIK-IRPA. We wisselen al langer studenten en docenten uit en ook naast deze specifieke *finalité* zijn er mogelijkheden om losse vakken bij elkaar te volgen. Maar bepalend voor dit programma is dat we de studenten van La Cambre die een *finalité approfondie* willen volgen een gestructureerd aanbod kunnen doen.” ▶

■ In de verschillende opleidingen Kunstgeschiedenis zijn er wisselwerkingen met de opleidingen Conservator-Restaurator. Hoewel studenten Kunstgeschiedenis niet zelf de objecten behandelen, krijgen ze toch meer inzicht in de materiële aspecten. © FARO

“Studenten van ULB en La Cambre volgen een aantal lessen samen. Zo staat La Cambre bijvoorbeeld in voor een basis over chemie. Deze cursus is er vooral op gericht dat mensen een vocabularium opbouwen en de logica kennen. Het is dus geen cursus in praktische conservatie-/restauratietechnieken. Maar hij moet er wel voor zorgen dat kunsthistorici weten waar men over praat als er een vergadering rond conservatie-restauratie plaatsvindt.”

“Daarnaast werken de studenten samen in een concreet seminarie. Momenteel is het thema de Jeruzalemkapel van Adornes in Brugge. Het is de bedoeling dat deze kapel met alle objecten later wordt uitgebouwd tot een museum. De studenten maken een voorstudie en zien zo elkaars complementariteit. Zij maken de staat op van de werken en bestuderen die in hun (cultuur)historische context. Vorig academiejaar waren bijvoorbeeld de schilderijen aan de beurt. Een aantal schilderijen werden in een atelier onder de loep genomen. Studenten conservatie-restauratie bekeken de materiële staat, de kunsthistorici

maakten een studie van het schilderij en moesten daarbij ook rekening houden met materiële aspecten. De studenten deelden informatie en leerden zo erg veel van elkaar. Dit jaar is het beeldhouwwerk aan de beurt. In een latere fase volgt dan nog de *muséographie*.”

“We zijn overtuigd van de meerwaarde van zo’n nauwe samenwerking, maar ze brengt wel heel wat praktische moeilijkheden mee. Zo bleek het afstemmen van uurroosters niet altijd even evident. Het vraagt in die zin wel wat investering.”

Hoe ziet u de relatie met het werkveld?

Henderiks: “De opleiding kwam er deels op vraag van het werkveld en is ook erg praktijkgericht. Naast het seminarie lopen de studenten stage en dat zowel in musea als in het KIK-IRPA (vooral bij de cel preventieve conservatie). Daarbij blijft het wel belangrijk dat het uiteindelijk om een kunsthistorische opleiding gaat: onze studenten behandelen de objecten niet!”

“We merken dat studenten die een goede stage achter de rug hebben soms kunnen blijven in de organisatie waar ze stage liepen. Omdat de opleiding nog niet lang bestaat, heb ik daar ook nog niet zo heel veel zicht op. Wel is het zo dat we de studenten een soort openheid van geest meegeven en hen laten proeven van de werkvloer. Dit zou hen moeten helpen om later werk te vinden.”

Tot slot, hoe ziet u de toekomst?

“De openheid en interdisciplinariteit die we met de opleiding nastreven zou verder verspreid moeten worden. Mensen in het veld kunnen we niet altijd meer veranderen, maar voor de toekomstige medewerkers kunnen we nu wel reeds de basis leggen. Ik ben daarin heel optimistisch: we zijn op de goede weg. Maar dat neemt niet weg dat we ook het brede publiek moeten sensibiliseren. Dat wenst *blockbuster*-tentoonstellingen, maar heeft vaak geen idee van de impact hiervan op de kunstwerken zelf. Er is absoluut nog werk aan de winkel!”

Conclusie

Aan de andere kant van de taalgrens willen opleidingen Kunstgeschiedenis actief optreden als makelaar tussen inhoud, vorm en materie. Het samenbrengen van studenten Conservator-Restaurator en Kunstwetenschappen-Archeologie is daarbij het uitgangspunt. Als men toekomstige erfgoedwerkers al tijdens hun opleiding confronteert met de invalshoek van de andere partij, kan dit alvast leiden tot meer begrip en een gedeeld vocabularium. De twee universiteiten leggen daarbij duidelijk eigen accenten. In Luik trekt men de kaart van de museologie en bekijkt men conservatie-restauratie als een van de vier basisfuncties van een museum. Bovendien komen verschillende museumtypes aan bod. De opleiding aan de ULB focust eerder op de materiële kant van kunsthistorische objecten en zoekt naar linken tussen onderzoek en praktijk. Binnen deze opleiding is er ruimte om via een seminarie intensief samen te werken en diep op de materialiteit van kunstwerken in te gaan. De decretale context van het hoger onderwijs in de Franse Gemeenschap maakt een dergelijke intensieve samenwerking mogelijk. Universiteitsstudenten kunnen via een *finalité spécialisée* een brug slaan naar het werkveld; studenten van de kunstacademies kunnen zich via een *finalité approfondie* meer op het onderzoek toelekken. Het uitwisselen van studenten en docenten binnen een regionale *Pôle* levert zo voor alle partijen een meerwaarde op.

Uiteraard is het spanningsveld tussen kunsthistorici/archeologen en conservatoren-restauratoren in Vlaanderen ook bekend. De decretale context van de associatievor-

ming maakt het echter zeer moeilijk om een gelijkaardige samenwerking tussen opleidingen Conservatie-Restauratie en Kunstwetenschappen op te zetten. De opleiding Conservatie-Restauratie aan de Artesis Hogeschool maakt immers deel uit van de Associatie Antwerpen, maar de Universiteit Antwerpen beschikt niet over een opleiding Kunstwetenschappen. Nauwe samenwerking over associatiegrenzen heen is momenteel zeer moeilijk.

Vlaamse opleidingen Kunstwetenschappen en Archeologie besteden meer dan vroeger aandacht aan de materiële kant van de zaak. Het zou goed zijn als zij in de toekomstige tweejarige masters nog explicieter een brug kunnen slaan naar de materiële aspecten van de kunstobjecten en het dagelijks werk in het museum. Discussie tussen studenten en uitwisseling van docenten is iets dat misschien op langere termijn kan, als het stof van de associatievorming en de academisering is gaan liggen? Laat het ons hopen, want de voorbeelden uit de Franse Gemeenschap tonen aan dat zoiets bijzonder nuttig en leerrijk is, niet alleen voor de studenten zelf, maar ook voor de docenten en bij uitbreiding voor het hele werkveld. ■■■

Dr. Jacqueline van Leeuwen is stafmedewerker organisatieontwikkeling en vorming bij FARO.

1. Decreet van 31 maart 2004, art. 16, §4, 3* (www.gallilex.cfwb.be/document/pdf/28769_000.pdf).
2. Académie Universitaire Wallonie-Bruxelles, Académie Universitaire Louvain, Académie Universitaire Wallonie-Europe (www.ciuw.be/cms/academies-universitaires.html).
3. De vijf polen zullen dan zijn: Liège-Luxembourg, Namur, Brabant wallon, Hainaut en Bruxelles. www.lecho.be/actualite/economie_politique_belgique/Marcourt_propose_cinq_poles_geographiques_pour_les_universites_9081984-3196.ar?clck=1;www.levif.be/info/actualite/belgique/universites-marcourt-veu-t-remplacer-les-academies-par-des-poles-geographiques/article-1195006712276.htm

Maigret en de zaak Soler

Speuren in het museumlandschap van Frans- en Duitstalig België

Dit jaar nog zouden de voorstudie en het architecturaal concept klaar moeten zijn voor het Musée Simenon in Luik. John Simenon, zoon van de geestelijke vader van commissaris Maigret, wil het museum ten laatste in 2017 zien verrijzen aan de boorden van de Maas.¹ Het businessplan mikt op jaarlijks 200.000 bezoekers. Eveneens aan de Luikse Maasoever ligt het Musée d'Art Moderne et d'Art Contemporain (MAMAC). Het herbergt Picasso's befaamde 'Portret van de familie Soler' (1903), blijkbaar het enige schilderij van deze kunstenaar in een Belgische openbare verzameling. Einde jaren 1980 overwoog de armlastige stad het doek te gelde te maken, om de hoge schuldenlast en de salarissen van de gemeenteambtenaren te kunnen lenigen. Dankzij burgerinitiatief ging de verkoop niet door.

TEKST Leon Smets

Het Picasso-verhaal bracht destijds een kleine schok teweeg in de Belgische museumwereld. Niet alleen, of niet zozeer, door de gedachte dat topwerken uit openbare collecties in de handel konden gebracht worden, maar omdat het primaat van de politiek een onafhankelijk collectiebeleid boudweg leek te kunnen overrulen. Terwijl nota bene de stad zelf in 1939 mee het initiatief had genomen om door de nazi's in veiling gebrachte *Entartete Kunst* uit Duitse rijkscollecties aan te kopen² om zo het Luikse kunstpatrimonium te kunnen verrijken met Picasso, Chagall, Gauguin en andere grote namen. Inmiddels is er veel water door de Maas gestroomd en is de overheid sindsdien een stuwende factor gebleken in de ontwikkeling van het museumlandschap in de Fédération Wallonie-Bruxelles.

Cijfers en letters

De uitgave 2011-2012 van de *Guide des Musées Wallonie-Bruxelles* vermeldt een totaal van 495 musea en museale instellingen (inclusief deze van de Duitstalige gemeenschap). De Franse Gemeenschap, Direction générale de la Culture, vult het begrip museum breed in. Een onderzoek uit 2001 dat het museumlandschap in kaart bracht, vermeldde 470 instellingen, waarvan er ►

193 de benaming *musée* meekregen, 203 *collections muséales*, 3 *ecomusées*, 18 *ecomusées* (artisanale bedrijven die gebruikmaken van pedagogische of museale technieken), 11 *centres d'expérimentations* (meestal gaat het om prehistorische sites), 33 *centres d'interprétations* (monumenten, natuurgebieden, centra voor oude ambachten) en 11 *centres d'exposition*.³ Zoals overall elders is ook in dit landsgedeelte het aantal musea in de laatste decennia aanzienlijk gegroeid. 85 % werd in de laatste vijftig jaar opgericht, en meer dan de helft na 1980. De sector kent de laatste tien jaar een groei van gemiddeld vier nieuwe musea per jaar. Hun juridisch statuut is zeer geë diversifieerd. Twee derde van de musea is vzw, vooral privé-initiatief, een minderheid is opgericht vanuit de publieke overheid.

In onderstaande grafiek ziet u een poging om de musea van Franstalig België in te delen volgens de ICOM-classificaties.⁴

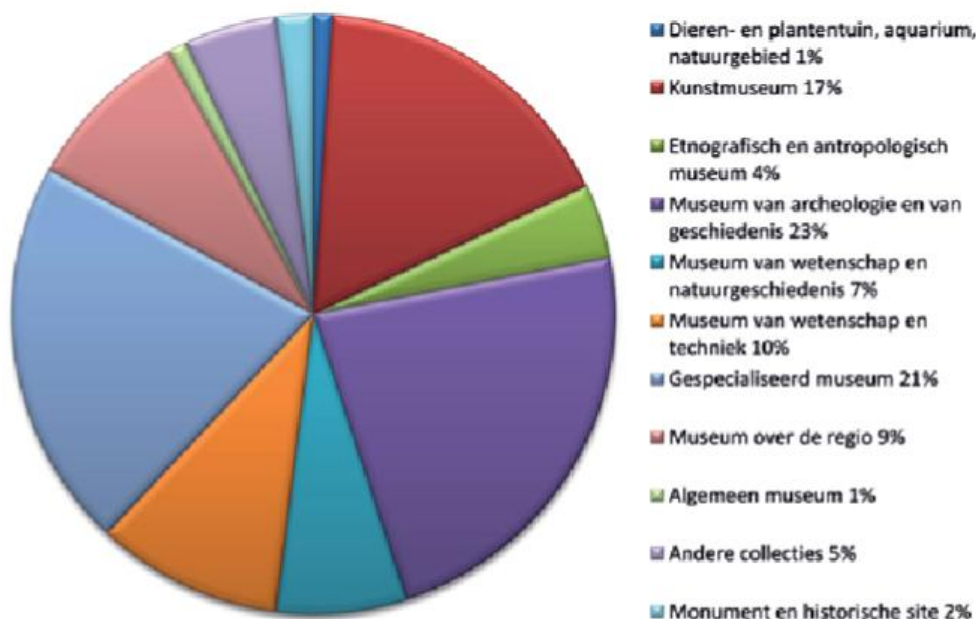
De percentages binnen een dergelijke indeling, verkregen op basis van sectorbevraging, weerspiegelen in belangrijke mate de terughoudendheid van een groot aantal musea om zich tot een van de categorieën te bekennen. 'Gespecialiseerd museum' en 'andere collecties' maken ruim een kwart uit. Meestal gaat het om gemengde, lokaal- of streekgebonden collecties, of musea gewijd aan een lokale figuur, gebeurtenis of cultus. De spreiding van de in de *Guide des Musées* gerepertorieerde instellingen over de vijf Waalse provincies en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest geeft de volgende percentages:

Waals-Brabant	6,8 %
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	18,6 %
Henegouwen	21,9 %
Luik	26,1 %
Luxemburg	12 %
Namen	14,1 %

Wat Brussel betreft, werden de federale musea meegerekend. Twee instellingen (0,4 %) bevinden zich op Vlaams-Brabants grondgebied: het Koninklijk Museum voor Midden-Afrika in Tervuren en de Nationale Plantentuin van Meise.

De Fédération Wallonie-Bruxelles beheert zelf een museum, met name het Musée Royal de Mariemont te Morlanwelz. Daarnaast is er het MAC's (Musée des Arts Contemporains op de site van Le Grand Hornu) dat afhangt van de Service des Arts plastiques van de Fédération. De erkenning en subsidiëring van musea binnen de Franse Gemeenschap wordt geregeld middels het *Décret relatif à la reconnaissance et au subventionnement des musées et autres institutions muséales* van 17 juli 2002, maar waarvan de uitvoeringsbesluiten pas op 9 maart 2007 in het *Staatsblad* verschenen (cf. de bijdrage van Marc Jacobs in dit nummer). Er zijn drie categorieën van erkenning, A, B en C, met de daarmee samenhangende indelingscriteria en subsidiëvorken. Bij de berekening van de toelage worden de eigen inkomsten van de instelling mee in aanmerking genomen.⁵ Op dit ogenblik zijn er zeven musea ondergebracht in categorie A, 22 onder B en 21 als C-categorie ingedeeld. Naast de jaarlijkse – geïndexeerde – werkings-subsidies kunnen erkende musea een toelage aanvragen voor een permanente werking op het vlak van (preventieve) conservatie en collectieontsluiting (tot maximum 40 % van de kosten, en geplafonneerd op 15.000 euro). Ook vriendenverenigingen van musea en verwante instellingen kunnen een subsidie aanvragen tot maximum 10.000 euro, meer bepaald tot 60 % van de kosten voor een aankoop of restauratieproject van een belangrijk collectiestuk.

Verder is er een toelageregeling voorzien voor de ontwikkeling van nieuwe musea of museale initiatieven, of voor instellingen die ernaar streven om tot een erkenningsniveau op te klimmen.

■ Indeling musea volgens ICOM-classificaties.

■ Het Musée International du Carnaval et du Masque kaapte de MuseumPrijz 2012 weg voor de Waalse musea. © FARO

Momenteel zijn er binnen de Fédération Wallonie-Bruxelles 71 musea en museale instellingen erkend en gesubsidieerd.

Vóór de invoering van het decreet had de *Communauté française* met twaalf musea en museale instellingen een convenant afgesloten.⁶ Zij genoten een apart statuut en ontvingen jaarlijks een globale enveloppe. Voor vier van hen is dat vandaag nog het geval: het *Domaine de Seneffe – Musée de l’Orfèvrerie de la Communauté française*; het *Musée de la Photographie – Centre d’Art contemporain (Mont-sur-Marchienne, Charleroi)*; het *Centre de la Gravure et de l’Image imprimée (La Louvière)*; het *Centre de la Tapisserie, des Arts du tissu et des Arts muraux (Doornik)*. Het *Musée en Plein Air du Sart-Tilman (Luik)* hangt voortaan af van de *Service des Arts plastiques*, de andere worden door het museumdecreet gesubsidieerd. Sinds 1 september 2006 moeten deze twaalf hun deuren gratis openstellen voor schoolbezoeken, en voor alle bezoekers op elke eerste zondag van de maand (Fotografie: 1ste woensdag). Vanaf 1 januari 2013 zullen alle erkende en gesubsidieerde musea verplicht worden om de maandelijkse gratis zondag in te voeren (zonder financiële compensatie overigens).

Reeds lang voor er sprake was van de *Fédération Wallonie-Bruxelles* – een naamswijziging die pas op 25 mei 2011 door het parlement van de Franse Gemeenschap is aangenomen – subsidieerde de Franse Gemeenschap ook een

aantal Brusselse musea, ofwel via de convenant ofwel als erkend museum (bijvoorbeeld het *Art & Marges Museum*, de *Musea van de stad Brussel*, waaronder het *Broodhuis*, het *Belgisch Museum van de Vrijmetselarij* enz.). In tegenstelling dus tot de benadering van de Vlaamse Gemeenschap heeft de *Fédération* er geen moeite mee deze Brusselse instellingen te beschouwen als een aangelegenheid van (eveneens) de Franstalige inwoners van het tweetalige gebied Brussel-Hoofdstad. Ook de federale wetenschappelijke instellingen lijken de Franse Gemeenschap en de museumsector nader aan het hart te liggen dan in Vlaanderen door de bank genomen het geval is.

Wellicht heeft een en ander te maken met de ontwikkelingen van het cultureel-erfgoedbeleid, die in beide gemeenschappen verschillen. Bij het effectief in voege treden van het museumdecreet van de *Communauté française* in maart 2007 was het *Erfgoeddecreet in Vlaanderen* al drie jaar operationeel en werd er volop gesleuteld aan de volgende stap: het *Cultureel-erfgoeddecreet* dat een jaar later bekrachtigd zou worden. Het erfgoedbeleid van de Franse Gemeenschap is (nog) geen verhaal dat vanuit een integrale en geïntegreerde erfgoedbrede benadering geschreven wordt. Door de afwezigheid van intermediaire en ondersteunende actoren van het type gemeentelijke en regionale erfgoedcellen, expertisecentra en een erfgoedsteunpunt zoals we in Vlaanderen kennen, berusten het aanzetten tot samenwerking, het uitbouwen van netwerken, initiatieven tot experimenteren en tot brede

■ Foto'onder: Het Musée de la Photographie is sinds 1987 ondergebracht in een 19e-eeuws klooster en kreeg in 2008 een nieuwe aanbouw om tegemoet te komen aan de wens tot meer ruimte voor de collectie. © FARO

gedigitaliseerde erfgoedontsluiting in de handen van koepelstructuren en de Direction générale de la Culture binnen de Franse Gemeenschap zelf. Een belangrijk initiatief in dit verband is het AICIM-netwerk. AICIM staat voor *Accès Informatisé aux Collections des Institutions Muséales*. Het werd in mei 2001 in het leven geroepen door het ministerie van de Franse Gemeenschap en de vzw *Musées et Société en Wallonie* (MSW, waarover in het volgende hoofdstuk meer). De doelstelling was en is een databank te creëren van de collecties van de musea die zich bij AICIM aansluiten, op de eerste plaats de musea die aan de criteria van het decreet van 2002 tegemoetkomen en gesubsidieerd worden, maar ook andere musea en museale instellingen.⁷ In de stuurgroep is de overheidsadministratie sterk vertegenwoordigd, naast leden van het bestuur van MSW en de ploeg van AICIM (drie medewerkers). Een gewichtige rol is toebedeeld aan de GIS (*Groupes d'Intérêt Scientifique*): werkgroepen voor reflectie en uitwisseling die vijf verschillende collectiedomeinen vertegenwoordigen, namelijk *archéologie*, *art & histoire*, *ethnologie*, *sciences naturelles* en *sciences, techniques et industrie*. Wie de *liens utiles* binnen de website raadpleegt, vindt er heel wat portalen en websites, meestal uit het Franse taalgebied, maar ook de AAT (Getty Research Institute), de Duitse Bildindex der Kunst und Architektur, en het ID-DOC (Franstalige versie) van het Museum voor de Oudere Technieken (MOT, Grimbergen). Opvallende afwezigen tussen de nuttige links zijn de MovE-website en Erfgoedplus.be. AICIM heeft nu ook zijn plaats binnen het grote project van de *Numérisation des Patrimoines* dat onder de noemer Pep's (*Plan de préservation et d'exploitation des patrimoines de la Communauté française*) door de Waalse regering in 2007 werd aangenomen. Het richt zich op de collecties en bestanden in musea, archiefinstellingen, audiovisuele instellingen, uitgeverijen enz., en heeft twee grote doelstellingen: erover waken dat het cultureel erfgoed op een duurzame manier bewaard blijft, om op korte en langere termijn toegang te kunnen garanderen tot de gedigitaliseerde informatie, en anderzijds om een interoperabele toegang te bieden aan de diensten en instellingen van de Franse Gemeenschap, aan het brede publiek, het onderwijs en de onderzoekswereld. Momenteel dragen 160 instellingen bij tot dit *Plan de numérisation* (zie www.numeriques.cfwb.be).⁸

Diverse musea bieden een digitale ontsluiting van hun collecties op hun website aan, de meeste evenwel via de site van AICIM. Sommige ontwikkelen grotere projecten, zoals de DaRWIn-website van het KBIN (Data Research Warehouse Information Network; <https://darwin.naturalsciences.be>), waarop momenteel informatie over meer dan 35.000 collectiestukken kan geraadpleegd worden. Sommige zijn aangesloten bij internationale netwerken; het MAC's (Grand Hornu) bijvoorbeeld participeert in Videomuseum (digitaliseringsproject van de grote musea voor moderne en hedendaagse kunst in Frankrijk) en sinds 2011 in Digitizing Contemporary Art (DCA) dat toelicht tot Europeana.

La vie des Musées

Zoals hierboven beschreven, zijn de erkenning, indeling en subsidiëring van de musea decretaal vastgelegd, maar

ook de rol van de museumverenigingen is in decreten verankerd. In het *Arrêté du Gouvernement de la Communauté française portant reconnaissance des associations représentatives de la profession muséale en Communauté française* van 21 september 2000⁹ worden drie beroepsorganisaties erkend: de Association francophone des Musées de Belgique (AFMB, thans ICOM Belgique/Wallonie-Bruxelles), de Brusselse Museumraad en de vzw Musées et Société en Wallonie. De vertegenwoordiging van deze beroepsverenigingen in de officiële museumadviesraad is eveneens decretaal voorzien. Naast de drie beroepsverenigingen telt/telde het Waalse museumlandschap nog enkele provinciaal georganiseerde verenigingen (de Association des Musées du Hainaut en de Association des Musées du Luxembourg belge). De drie officiële beroepsverenigingen spelen al vele jaren met inzet en overtuiging hun rol als vertegenwoordiger en woordvoerder van het beroepsveld bij de overheid en in de internationale museumwereld. Ze organiseren vormingsdagen en thematische werkgroepen. De AFMB heeft samenwerkingsakkoorden met het Franse Institut National du Patrimoine (INP) en verstrekt sinds 2007 jaarlijks drie opleidingsbeurzen die museummedewerkers toelaten om deel te nemen aan de permanente vormingssessies die het INP aanbiedt. De vereniging geeft sinds 1995 een trimestrieel informatiebulletin uit, met nieuws over de eigen werking, deze van ICOM internationaal en van de twee andere verenigingen (MSW en Brusselse Museumraad). Sinds 1986 publiceert de AFMB zijn jaarboek *La Vie des Musées*, gewijd aan diverse actuele thema's die de museumwereld binnen Wallonie-Bruxelles bezighouden.¹⁰ De publicatie wordt gesubsidieerd door de Franse Gemeenschap, administration du Patrimoine culturel. Daarnaast verschijnen zo nu en dan afzonderlijke publicaties zoals *Vade-mecum du surveillant ou de l'agent de gardiennage de musée* (2000, in samenwerking met ICOM Zwitserland) en in 2004 in samenwerking met het MAC's de *Guide du droit d'auteur* en de *Guide en matière d'assurances à l'intention des musées et centres d'art*.

De vereniging MSW¹¹ was aanvankelijk meer gefocust op de relatie musea en toerisme, maar biedt inmiddels ook rond andere thema's vormingsdagen aan. Ze zet samenwerkingsverbanden op, zoals bijvoorbeeld Art & Mus, waarin veertien kunst- of toegepaste kunstmusea de handen in elkaar slaan op het vlak van communicatie naar specifieke doelgroepen (scholen, gezinnen), het onthaal en het ontwikkelen van didactisch materiaal.¹²

Het professionele museumveld binnen de Fédération Wallonie-Bruxelles heeft zich duidelijk sterk bottom-up georganiseerd, al decennialang. Het geeft een beeld van een actieve en sterk samenhangende sector, die in de mate van het mogelijke zelf tracht te voorzien in vorming, netwerking, praktijkontwikkeling en (internationale) representatie. De musea lijken hierin een begripvolle partner te vinden bij de Direction générale de la Culture, Service du Patrimoine culturel, waaronder diverse op de museumsector afgestemde diensten ressorteren zoals de Service des Musées et du Muséebus, Service de la Gestion des Collections, Service des Publications, Service de la Communication (waarbij bijzondere aandacht voor de jaarlijkse *Printemps des Musées*). Naast de decretale invulling van het museumbeleid worden vanuit de Direction top-down

initiatieven en *incentives* aangereikt die de museumsector van rechtstreeks nut kunnen zijn. Sinds 2003 geeft het ministerie het tijdschrift *L'invitation au musée*, *Courrier du Patrimoine culturel de la Communauté française* uit, een trimestrieel blad waarin naast de bijdragen van de administratie tal van artikelen verschijnen van museummedewerkers en academici. Vast onderdeel is het 'dossier', een actueel thema dat de brede museumsector aanbelangt en waarbij ruim stem wordt gegeven aan de deskundigheid binnen de door de Fédération gesubsidieerde instellingen. *L'invitation* is aan zijn 36e trimester toe.¹³

De *Muséobus* (en *Musée-valises*) is eveneens een initiatief van de overheid. Het is een truck met een gigantische oplegger die dienst doet als een reizend museum of een tentoonstellingszaal op wielen. De tentoonstellingen, met een looptijd van gemiddeld achttien maanden, waarmee men 'alle straten en wijken van de Brusselse en Waalse dorpen en steden doorkruist'¹⁴, zijn samengesteld met bruiklenen uit diverse museumcollecties. Het initiatief is bedoeld voor scholen en verenigingen en wordt aan huis gebracht na eenvoudige reservatie.

Architectuur

Met o.a. het MAS, Museum M, STAM en het Gallo-Romeins Museum van Tongeren werden in Vlaanderen kort na elkaar markante, prestigieuze museumarchitectuurprojecten in de nationale en internationale schijnwerpers uitgespeeld als troeven voor citymarketing. De renovatie van het Magrittemuseum kreeg eveneens ruime aandacht, zij het vooral omwille van de renomme van de kunstenaar. Het zuiden des lands bleef wat in de luwte. Toch was er de laatste jaren geen stilstand op het gebied van renovatie- en nieuwbouwprojecten. Wellicht het meest opmerkelijke nieuwbouwmuseum is het op 2 juni 2009 geopende **Musée Hergé** van de Franse architect-urbanist Christian de Portzamparc. Het eerder monolitische maar vrij lichte bouwvolume ligt aan de rand van Louvain-la-Neuve, als het ware tussen de bossen en heuvels geschoven over de toegangsweg naar de stad. De genereuze ruimtelijkheid en de speelse en kleurrijke scenografie (van Joos Swarte) maken het bezoek aan dit schrijn voor de artistieke nalatenschap, de relieken en het quasi hagiografisch vertelde levensverhaal van de geestelijke vader van Kuifje/Tintin toch tot een aangename ervaring.

Zowel omwille van de collectie als omwille van het boeiende tentoonstellingsprogramma én de uitgekende presentatie is een (herhaal)bezoek aan het **Musée de la Photographie** te Charleroi zeer de moeite waard. Het museum is sinds 1987 ondergebracht in het 19e-eeuwse Karmelietessenklooster van Mont-sur-Marchienne, maar kreeg in 2008 een moderne aanbouw. Er was immers dringend behoefte aan uitbreiding om het overzicht van de fotografie van de 20e eeuw de ruimte te geven die het nodig had en om het hoge ritme van tijdelijke tentoonstellingen – drie gelijktijdige tentoonstellingen om de drie maanden – als publiekstrekker te kunnen voortzetten. De nieuwbouw is een project van architect Olivier Bastin en L'Escaut Architecture. De nieuwe vleugel moest tot stand komen op het terrein van de vroegere kloostertuin en was zeer gebonden aan diverse beperkingen (volume en dak- ▶

hoogte van het oude kloostergebouw, gezichtsveld van de naaste burens enz.). Het uiteindelijke resultaat is een geslaagd samenspel van glazen aanbouw en gesloten zwevende volumes, die aan de binnenzijde een vlot en boeiend parcours van open-gesloten ruimtebeleving bieden, en de tentoongestelde foto's optimaal tot hun recht laten komen.¹⁵

Net zoals bij het Musée de la Photographie was het eveneens dankzij het Fonds Européen de Développement Régional (FEDER) dat het project van renovatie, inbreiding en uitbreiding van het oude Luikse Curtiusmuseum van start is kunnen gaan. Na een lang proces (de eerste projecten dateren van het begin van de jaren 1990) opende **Le Grand Curtius** op 7 maart 2009 zijn deuren. Het werd meteen op het schild gehesen als nieuwe parel aan de kroon van het Waalse museumlandschap. Het museum verenigt de collecties uit het oude paleis Curtius (archeologie, toegepaste kunst en een schitterende verzameling glas), uit het nabijgelegen Musée d'Ansembourg, het Musée des Armes en het voormalige Musée d'Art religieux et d'Art Mosan. De opdracht bestond erin om één museaal geheel te smeden van het palais Curtius en enkele geannexeerde panden, waarvan de meeste beschermd en/of in verregaande staat van verval. Een bijzonder complexe uitdaging gezien de grote verschillen in stijlperiode, volumes en gabariet en gezien de inbedding in de oude stadsbuurt. Niet alleen de ruimtelijke verbinding tussen de diverse bouwiditeiten maar vooral ook de optie van 100 % toegankelijkheid voor mindervaliden maakten het architectuurproject tot een heikele klus. Het resultaat is dan ook niet het grote architecturale gebaar, maar een vernuftige transitie van de gebouwencluster, met hedendaagse inbreiding en voorzien van strategische rustplekken om het ca. 1 km lange museumparcours ongehinderd en op een boeiende manier te beleven.¹⁶

In maart 2007 heropende het Musée des Beaux-Arts van Mons onder de nieuwe benaming **BAM**, met een ultramoderne transparante aanbouw in glas en metaal van de Parijse architect Christian Menu. Hierdoor opent het museum, honderd jaar geleden ontworpen in de stijl van een sterk naar binnen gekeerd stadshotel, zich resoluut naar de historische binnenstad met zijn smalle straten, marktplein en parken. In 2012 is het museum tijdelijk dichtgegaan voor noodzakelijke aanpassingswerken (de tentoonstellingsprogrammatie wordt elders in de stad voortgezet). Het zal in 2015 heropenen met een grote Van Gogh-tentoonstelling.

Het **Musée Royal de Mariemont** in Morlanwelz, met archeologische collecties, verzamelingen van de Egyptische, Griekse en Romeinse culturen, het oude China en Doorniks porselein ligt in een bijzonder fraai en uitgestrekt landschapspark. De functionele beton- en glasarchitectuur (1975) van de Belgische modernistische architect Roger Bastin – ontwerper van het Museum voor Moderne Kunst te Brussel (1984) – vervangt het in 1960 deels afgebrande kasteel van industrieel en verzamelaar Raoul Warocqué, dat sinds 1922 als museum geopend was (het restant van een kasteelgevel werd in het huidige gebouw opgenomen). De sobere, wat zakelijke binnenruim-

ten van Bastins architectuur staan ten dienste van de ingetogen gepresenteerde objecten.¹⁷

Een bijzondere plaats in dit – te beperkte – overzicht van het museumarchitectuurlandschap verdient het **MAC's** op de site van Le Grand Hornu in de Borinage. De restauratie en renovatie van de 19e-eeuwse mijnsite en *cité ouvrière*, het visionaire project van de mijnexploitant Henri De Gorge (1774-1832), werd toevertrouwd aan de Luikse architect Pierre Hebbelinck. Het architecturale project liep van 1994 tot 2002. Het MAC's werd ondergebracht in het vroegere ingenieursgebouw. Het Château De Gorge is omgevormd tot een centrum voor nieuwe technologieën. De uitzonderlijke kwaliteit van de ingrepen door Hebbelinck en zijn team heeft te maken met het vermogen van de ontwerper om de essentie van deze site te vatten, subtiel en respectvol, "*seeing the social and regional issues there and offering the curator the key which opens up all the potentiality required for an avant-garde approach, to the seeking of the perfection of lines, the precision of details or the subtlety of light*", zoals de internationale pers terecht beoordeelde.¹⁸ Daardoor kan Le Grand Hornu vandaag worden ervaren als een plaats van 'verdichting': het indrukwekkende industriële monument met zijn sociaal-economische geschiedenis, zijn directe relatie met de sociale woonbuurt, het hedendaagse kunstcentrum met ateliers en talrijke tentoonstellingen. Is het daardoor dat er van de tentoonstellingen van het MAC's vaak een intense poëtische kracht uitgaat?

Hebben internationaal gerenommeerde coryfeeën van de hedendaagse museumarchitectuur dan geen sporen nagelaten in het Waalse museumlandschap? Vooruit dan: in Frameries, nabij Mons, bevindt zich het **PASS**, een museum over wetenschappen en samenleving, ingericht op de site van een oude, beschermde steenkoolmijn. Architect Jean Nouvel heeft er verschillende oude gebouwen gered van de sloophamer en gerenoveerd. Hij inspireerde zich op de werking van de mijn om de site weer haar oorspronkelijke dimensie te geven. Zo ontstond een park met negen afdelingen, goed voor 12.000 m² tentoonstellingen en spektakels, en een interactieve tuin van 28 ha.¹⁹

Na de renovatieoperatie van Le Grand Curtius broedt de stad Luik op een nog ambitieuzer museaal project voor citymarketing, met name de modernisering en uitbreiding van het **MAMAC** tot CIAC (Centre International d'Art et de Culture). Als leidmotief wordt moderniteit gekozen. Gemikt wordt op jaarlijks 600.000 bezoekers. Met Europese middelen, PPS, mecenaat en sponsoring verwacht men tegen 2014 rond te zijn. De titel van de prestigieuze openingstentoonstelling is al bekend: *Les poubelles du Reich*, met de destijds verworven 'ontaarden' als *pièces de résistance*. Een gebaar van *Wiedergutmachung* van een bestuur naar – de autonomie van – zijn museale instellingen? ■■■

Leon Smets is stafmedewerker behoud & beheer bij FARO.

Veel dank aan de heer Gerard Cobut, bioloog en museoloog, KBIN, Dr. Nathalie Nyst, museoloog (ULB) en Attaché au Service du patrimoine culturel, en de heer Hans Van der Linden, agentschap Kunsten en Erfgoed, als genereuze informanten.

1. J. MATROIS, 'Le Musée Simenon sera en bord de Meuse', in: *Le Soir*, woensdag 14 september 2011.
2. Aangespoord door kunstericicus Jules Bosmant kon de Luikse schepen Auguste Buisseret belangrijke mecenassen uit de *haute finance* en industrie verenigen in 'les Amis des Musées Liégeois'. Zij brachten een bedrag van 1.000.000 frank bijeen. Op de veiling in Luzern kocht de stad Luik negen schilderijen, van Picasso, Chagall, Gauguin, Franz Marc, Oskar Kokoschka, Max Liebermann, Marie Laurencin, Jules Pascin en Ensor. Van het beschikbare bedrag werd uiteindelijk slechts 100.000 frank uitgegeven.
3. Zie *Le secteur muséal en communauté Française. Etude provisoire. Action et recherche culturelles*, 2006. Te raadplegen via www.arc-culture.org/Le_secteur_museal.pdf
4. Gepubliceerd in: *Faits & Gestes. Débats & Recherches en Communauté française Wallonie-Bruxelles*. 17: *Les institutions muséales en Communauté française*, 3e trimestre 2005; 'Le secteur muséal en communauté française. Etude provisoire', in: *Action et Recherches culturelles*, 2006, p. 35. De recentste statistieken over de Belgische musea geven de resultaten van de BEGMUS-enquêtering (European Group on Museum Statistics) uit 2006, gepubliceerd in januari 2009. Zie: http://digipat.stis.belspo.be/Docs/Rapports%20BEGMUS%202006_N_final.pdf. Een analyse van de musea die ressorteren onder de Franse Gemeenschap werd gepubliceerd in het document *BEGMUS en 2007. Exploitation des données muséales relatives à la communauté française. Synthèse réalisée par Philippe Pépin, co-directeur des Recherches, sur base d'une étude réalisée par la société COMASE*, juillet 2008. Te raadplegen via www.opc.cfwb.be/fileadmin/sites/opc/upload/opc_super_editor/opc_editor/documents/pdf/begmus2.pdf
5. Over erkenning, subsidiëring en indeling van de musea en museale instellingen, en de samenstelling van de museumraad: *La Législation des musées et associations muséales. Dossier réalisé par Cécile Van Wymersch, Mars 2010 (Secteur socioculturel Commission Paritaire 329)*. www.cne-gnc.be/cms/le/lefile/NON%20MARCHAND/8%20MUSEES.pdf.
6. Het ging om de volgende instellingen: het Domaine de Senefve - Musée de l'Orfèvrerie de la Communauté française; het Musée de la Photographie - Centre d'Art contemporain (Mont-sur-Marchienne, Charleroi); het Centre de la Gravure et de l'image impri-

mée (La Louvière); het Musée bruxellois de l'Industrie et du Travail La Fonderie (Molenbeek); het Centre de la Tapisserie, des Arts du tissu et des Arts muraux (Tournai); het Musée international du Masque et du Carnaval (Binche); de Espace gallo-romain (Ath); de Préhistosite de Ramouil (Flémalle); het Ecomusée du Centre (Bois-du-Luc - Houdegn-Gougnies); het Musée en Piconruc (Bastogne); het Musée en Plein Air du Sart-Tilman (Liège) en het Musée juif de Belgique (Bruxelles).

7. Zie www.aicim.befmain.fr/index.php
8. Wat de bijdrage tot Europeana betreft: volgens de factsheet *Belgium and Europeana, a digital briefing*, van 20.04.2012, is binnen de Fédération Wallonie-Bruxelles momenteel - naast de federale musea - hoofdzakelijk het Musée Royal de Mariemont de content provider voor Europeana.
9. Zie www.galilex.cfwb.be/document/pdf/25442_000.pdf
10. In 1976 en 1979 verschenen de eerste twee nummers. Van 1974 tot 1996 had ook de Vlaamse Museumvereniging een eigen jaarboek, *Museumleven*.
11. Zie www.msw.be
12. Zie www.artemus.be
13. De publicatielijst van de Service du Patrimoine culturel en de inhoudstafel van alle afleveringen van *L'invitation au musée* zijn te vinden via: www.patrimoineculturel.cfwb.be/index.php?id=8835
14. Zie www.museobus.qc.ca/part.php en www.patrimoineculturel.cfwb.be/index.php?id=9750
15. C. ROUSSEAU, 'Une nouvelle aile pour un nouvel envol', in: *L'invitation au musée*, 23, 2009, p. 19-21.
16. Restauratiearchitecten waren Daniël Lesage en Christian Satin, de tijdelijke vereniging pHD, bureau Daniel Dethier, later aangevuld met de Franse groep CAFFE en de associatie Hautecler-Huygen. Zie C. GAIER & C. CHARROT, 'L'aventure du 'Grand Curtius' à Liège', in: *L'invitation au musée*, 23, 2009, p. 22-27.
17. Zie: www.musee-mariemont.be
18. Zie: www.mimoo.eu/projects/Belgium/Hornu/MAC%27s
19. (www.pass.be/nl/home.shtml). Zie ook F. GUILLEAUME, 'Le Pass: différentes approches pour forger une notoriété', in: *L'invitation au musée*, 12, 2005, p. 18-20.

Work for Change

 18.10.2012
ZUIDDAG

Gezocht: jobs in de erfgoedsector voor één dag

Donderdag 18 oktober 2012. Dat is Zuiddag. En Zuiddag betekent één dag uw museum of erfgoedorganisatie openstellen voor scholieren. Ze komen u een handje toesteken, geven hun frisse blik op uw idee of ontpoppen zich tot uw nieuwe jobstudent. Hun loon schenken ze aan ondernemende jongeren uit Venezuela. U geeft dus een dag werkervaring aan een Belgische jongere. Tegelijkertijd geeft u zijn leeftijdsgenoot in Caracas de kans op een beter leven. Mooi toch?

Meer info? www.zuiddag.be

Zuiddag is een nieuw solidariteitsproject voor en door jongeren. Zuiddag helpt hen om te werken aan verandering in de wereld. Zuiddag is een initiatief van Zuiddag vzw en krijgt de goedgekeurde steun van o.a.

Erfgoedparticipatie

■ Musée de la Photographie © FARO. Foto: Leon Smets

Cultuurparticipatie in Europees perspectief

Sedert een tiental jaren scheert het kwantitatief cultuurparticipatieonderzoek in Vlaanderen hoge toppen. Mede dankzij de periodiek herhaalde kwalitatief hoogstaande enquêtes van de Studiedienst van de Vlaamse Regering¹ (SVR) en het steunpunt voor beleidsrelevant cultuuronderzoek² beschikken we in Vlaanderen over heel wat cijfermateriaal aangaande het cultuurparticipatiegedrag en de bredere vrijetijdsbesteding van de Vlamingen. Deze cijfers werden de voorbije jaren aangevuld met bijkomend kwantitatief onderzoek vanuit sectororganisaties, zoals het Forum voor Amateurkunsten en FARO die, middels groots opgezette enquêtes, de amateurkunstenparticipatie en erfgoedparticipatie in Vlaanderen verder exploreerden. De toegenomen interesse in empirisch cijfermateriaal inzake kunst-, cultuur- en bredere vrijetijdsparticipatie die we in Vlaanderen vaststellen, kadert in een bredere internationale trend. Zo wordt in Frankrijk reeds sedert 1973 geregeld een grootscheepse bevraging gehouden onder de noemer *'Les Pratiques Culturelles des Français'*.³ In Nederland kent men sedert 1979 het vierjaarlijks 'Aanvullend Voorzieningen Onderzoek' (AVO), waarin onder andere het gebruik van culturele voorzieningen in kaart wordt gebracht. Via andere surveys zoals bijvoorbeeld het tweejaarlijkse 'Continue Vrijetijdsonderzoek' (CVTO) of via het vijfjaarlijkse 'Tijdsbestedingson-

derzoek' (TBO) wordt het bredere vrijetijdsgedrag verder in kaart gebracht.⁴ Daarnaast organiseert het Sociaal en Cultureel Planbureau, dat fungeert als opdrachtgever van bovenstaande onderzoeken, geregeld verdiepende studies waarbij er, al dan niet in opdracht of in samenwerking met andere partners, gepeild wordt naar specifieke vormen van cultuur- en vrijetijdsparticipatie.⁵ In Groot-Brittannië wordt sedert 2005 de jaarlijkse *'Taking Part'*-survey gehouden waarmee men de brede vrijetijdsparticipatie (*leisure, culture and sport*) in het Verenigd Koninkrijk gedetailleerd in kaart brengt.⁶ Ook in andere Europese landen worden geregeld dergelijke data verzameld.

Het Europees statistisch bureau, Eurostat, ziet eveneens de waarde in van dergelijk cijfermateriaal en probeert op geregelde tijden een vergelijkend overzicht te geven voor een aantal culturele indicatoren.⁷ Dit is geen sinecure. Aangezien de bevragingwijze tussen de verschillende landen nogal eens durft te verschillen, is het niet gemakkelijk om dergelijke vergelijkingen te maken. Ook de data die Eurostat zelf verzamelt, onder meer via de Eurobarometer-enquêtes, missen diepgang en nauwkeurigheid. Daarom besliste het Europees statistisch bureau in 2009 om het hele kader voor het verzamelen van culturele statistieken op Europees niveau zowel inhoudelijk als methodologisch te herzien. Het mandaat voor deze opdracht, dat liep tot 2011, werd gegeven aan ESSnet-culture, een consortium

In 2007 organiseerde de Franse Gemeenschap een groots cultuurparticipatieonderzoek bij Walen en Franstalige Brusselaars van 16 jaar of ouder. Het was van 1984 geleden dat er nog eens zo'n grootschalig participatieonderzoek werd georganiseerd in het zuiden van het land. In dit artikel bespreken we de belangrijkste resultaten van dit onderzoek met betrekking tot de deelname aan erfgoedactiviteiten in de brede zin van het woord. Waar mogelijk vergelijken we deze resultaten met Vlaamse onderzoeksgegevens. Zoals zal blijken, valt een dergelijke vergelijking van participatiedata op Belgisch niveau niet mee. Dit blijkt trouwens geen uitzonderlijke situatie te zijn.

TEKST Alexander Vander Stichele

in Wallonië

van vijf Europese partners afkomstig uit de ministeries van cultuur of statistische bureaus van Luxemburg, Nederland, Frankrijk, Estland en Tsjechië. Op basis van hun werkzaamheden stelde dit consortium een nieuw model voor het bevragen van culturele praktijken op.⁸ Ze hielden hierbij onder meer rekening met de aanbevelingen uit het *Framework for Cultural Statistics* (FCS) dat in 2009 door het statistisch bureau van UNESCO werd uitgebracht.⁹ Dit impliceert dat er in het nieuwe meetinstrument meer aandacht is voor erfgoedparticipatie en dat er ook nagedacht werd over het in kaart brengen van immateriële erfgoedpraktijken. Indien dit nieuwe meetinstrument in de toekomst door de statistische diensten van de verschillende Europese landen en/of regio's of door Eurostat zelf wordt meegenomen in hun reguliere bevestigingen op bevolkingsniveau, dan zal dit een grote stap vooruit betekenen voor het vergelijkend Europees cultuurparticipatieonderzoek.

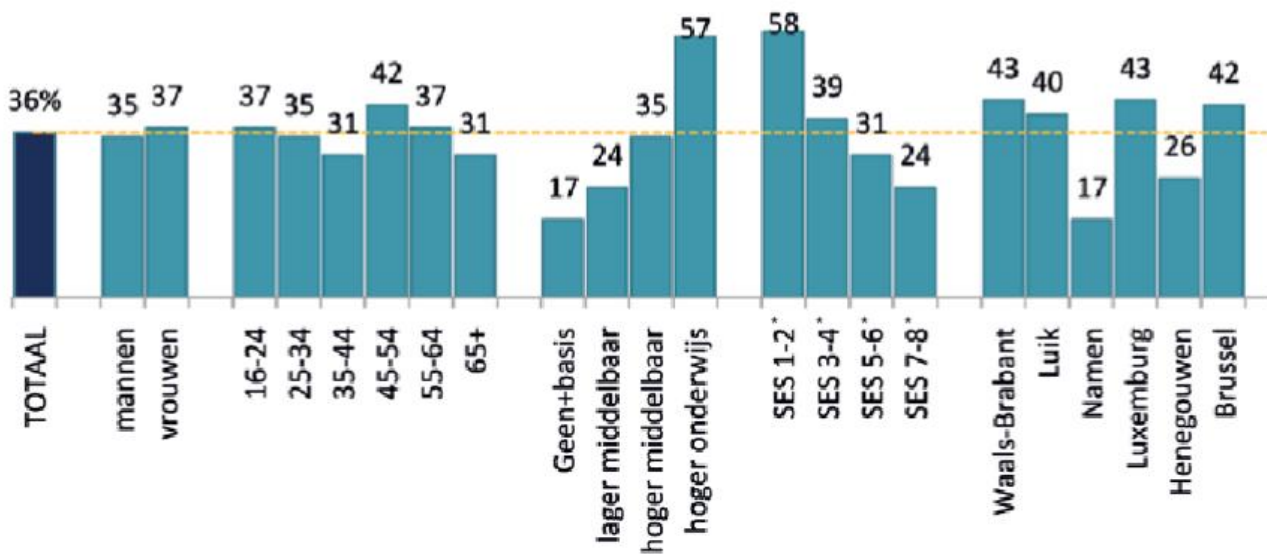
Cultuurparticipatie in Belgisch perspectief

Ondanks het feit dat het tot op heden nog niet mogelijk is om cultuurparticipatiestatistieken gedetailleerd te vergelijken op Europees niveau, zou je verwachten dat dit op zijn minst al mogelijk is op Belgisch niveau. Toch is dit niet het geval. Cultuur behoort in ons land tot de gemeenschapsmateries, waardoor Vlaanderen en Wallonië sinds

“ *Cultuur behoort in ons land tot de gemeenschapsmateries, waardoor Vlaanderen en Wallonië sinds de jaren zeventig van vorige eeuw een eigen dynamiek inzake cultuurbeleid ontwikkelden. Ook wat betreft het cijfermatig opvolgen en ondersteunen van dit cultuurbeleid is er coördinatie noch overleg tussen beide gemeenschappen.*

de jaren 1970 een eigen dynamiek inzake cultuurbeleid ontwikkelden. Ook wat betreft het cijfermatig opvolgen en ondersteunen van dit cultuurbeleid is er coördinatie noch overleg tussen beide gemeenschappen. Dit heeft als gevolg dat er in Vlaanderen ondertussen een heuse traditie bestaat van het verzamelen van cultuurparticipatiestatistieken, terwijl er in Wallonië tot voor kort nauwelijks cijfers beschikbaar waren over de cultuur- en vrijetijds-participatie. De laatste grote bevestiging *sur les pratiques culturelles dans la Communauté française* dateert alweer van 1984. Vergelijkingen maken tussen beide gemeenschappen was tot voor kort quasi onmogelijk. ▶

Profiel museumbezoekers

*SES: Socio-economische statusgroep gaande van SES 1 (hoogste) tot SES 8 (laagste)

In 2007, zeventien jaar na het laatste onderzoek, besloot het 'Observatoire des politiques culturelles et Communauté française de Belgique' een nieuw bevolkingsonderzoek te laten uitvoeren waarmee het bredere vrijetijdsgedrag van Walen en Franstalige Brusselaars grondig in kaart zou worden gebracht. De bevraging bij een representatieve steekproef van Walen en Franstalige Brusselaars vond plaats van 24 augustus tot 11 december 2007. In totaal werden 2.022 mannen en vrouwen van 16 jaar of ouder bevraged (1278 in Wallonië en 744 in Brussel). Het responspercentage bedroeg 32 %.¹⁰

In wat volgt geven we de belangrijkste bevindingen weer inzake erfgoedparticipatie in Wallonië. Waar mogelijk maken we vergelijkingen met Vlaams onderzoeksmateriaal.¹¹ Deze vergelijkingen blijven wel eerder beschrijvend en indicatief. We zullen nauwelijks concrete cijfers met elkaar vergelijken. Net zoals op het Europese niveau verschilt de manier van bevragen tussen Vlaanderen en Wallonië momenteel immers nog grondig.¹² Dit maakt het de facto onmogelijk om correcte statistische vergelijkingen te kunnen maken tussen beide landsdelen. Wie weet worden nauwkeurige vergelijkingen inzake cultuurparticipatie tussen Vlamingen en Walen in de toekomst wel mogelijk op basis van het door ESSnet voorgestelde meetinstrument en de door hen vooropgestelde methodologie. In dat geval zal het bereik en de diepgang van de activiteiten die bevraged worden wel een stuk beperkter zijn dan in de individuele enquêtes tot op heden het geval is.

Net zoals bij het FARO-bevolkingsonderzoek het geval was, werden er in het Waalse onderzoek vragen gesteld over de uithuizig receptieve, de privaat receptieve en de actieve erfgoedparticipatie. Ook werden zowel vragen gesteld over meer klassieke vormen van erfgoedparticipatie als over meer populaire vormen om met het verleden om te gaan. Dit maakt het mogelijk om een relatief divers beeld van de erfgoedparticipatie in Wallonië en Franstalig Brussel te schetsen. Achtereenvolgens komen aan bod:

musea, historische monumenten, archeologische vindplaatsen, brocante- en rommelmarkten bezoeken, verzamelen, boeken en/of stripverhalen in verband met het verleden lezen, films in verband met het verleden bekijken, genealogisch onderzoek uitvoeren en de kennis van/belangstelling voor de lokale folklore.

Museumbezoek

In het jaar voorafgaand aan de bevraging bezocht 36 % van de Franstalige Brusselaars en Walen van 16 jaar of ouder minstens één museum. Uit de analyse blijkt dat 45- tot 54-jarigen oververtegenwoordigd zijn onder de bezoekers, net als de hoogst geschoolden en diegenen uit de hoogste socio-economische statusgroepen (zie e-bijlage¹³ grafiek 1).¹⁴ Dit zijn klassieke bevindingen die ook stevast in Vlaanderen terugkomen. Wanneer we nagaan welke musea het meest bezocht werden, dan blijken de musea voor schone kunsten hier met kop en schouders bovenuit te steken (zie e-bijlage grafiek 2). Dit valt vooral toe te schrijven aan de Franstalige Brusselaars en de inwoners van Waals-Brabant. Zij gaven immers veel meer dan anderen aan een dergelijk museum te hebben bezocht. Uit het lijstje met de verschillende musea blijkt trouwens dat kunstmusea sowieso het meest bezocht worden bezuiden de taalgrens, net als geschiedkundige musea en musea voor natuurwetenschappen. Dit komt grosso modo overeen met de bevindingen uit Vlaams onderzoek. Uit zowel het FARO-bevolkingsonderzoek van 2010 als uit de Participatiesurvey 2009 van het Steunpunt Cultuur, Jeugd en Sport (PaS'09) blijkt dat musea of tentoonstellingen voor oude of schone kunsten, voor moderne, hedendaagse of actuele kunst en voor (lokale) geschiedenis, heemkunde, familiekunde, volkskunde of folklore het meest bezocht worden door Vlamingen. Deze laatste categorie is natuurlijk behoorlijk breed. Moesten al deze types musea apart bevraged worden, dan zouden de participatiecijfers per type wellicht een stuk lager liggen. In het onderzoek van de Franse Gemeenschap werden de lokale stads- en

dorpsmusea en de musea voor folklore wel apart bevroegd. Uit de resultaten blijkt inderdaad dat deze types musea bijlange niet zo populair zijn als andere museumtypes.

Net zoals in Vlaanderen bezoeken Franstalige Belgen voornamelijk musea samen met hun partner (28 %), met vrienden of kennissen (27 %) en in mindere mate in gezins/familieverband (21 %) of alleen (16 %) (zie e-bijlage grafiek 3). Ongeveer een derde van de Franstalige museumbezoekers geeft trouwens aan dat ze voornamelijk in het buitenland musea bezoeken. Wellicht gebeurt dit tijdens de vakantie. Wanneer nagegaan wordt waarom mensen geen of niet vaker musea bezoeken dan stelt men, eveneens zoals in Vlaanderen, vast dat het gebrek aan interesse en tijd de meest voorkomende antwoorden zijn (zie e-bijlage grafiek 4). Jongeren (min 24-jarigen) en lager geschoolden wijzen eerder op het gebrek aan interesse, terwijl 25- tot 54-jarigen evenals hooggeschoolden het gebrek aan tijd opgeven als belangrijkste reden om niet vaker naar musea te gaan. In de survey werd ook specifiek gevraagd of mensen vaker een museum zouden willen bezoeken. 36 % van de ondervraagden geeft aan dit inderdaad vaker te willen doen, waarbij vrouwen en 34- tot 64-jarigen enigszins oververtegenwoordigd zijn. Hooggeschoolden en mensen uit de hogere socio-economische statusgroepen zijn eveneens sterk oververtegenwoordigd. Het zijn dus voornamelijk die groepen die nu al oververtegenwoordigd zijn die aangeven vaker een museum te willen bezoeken.

Historische monumenten

In het jaar voorafgaand aan de bevraging bezocht 38 % van de bevroegde Walen of Franstalige Brusselaars een historisch monument. Dit percentage ligt ongeveer even hoog als bij het museumbezoek. De populariteit van zowel musea als van onroerend erfgoed in Franstalig België

blijkt ook duidelijk uit het succes van jaarlijkse initiatieven zoals 'Museum Night Fever' in Brussel of de Brusselse en Waalse versie van de 'Open Monumentendagen' (Les journées du Patrimoines).⁵ Net zoals bij de museumbezoekers blijken hooggeschoolden en mensen uit de hogere socio-economische statusgroepen sterk oververtegenwoordigd te zijn onder de bezoekers van historische monumenten (zie e-bijlage grafiek 5). Wanneer we nagaan welke types historische monumenten het meest populair zijn (zie e-bijlage grafiek 6), dan stellen we vast dat vooral religieus onroerend erfgoed (kerken, abdijen, kloosters), militair onroerend erfgoed en historische stadscentra of wijken populair zijn in het zuiden van het land. Historische parken of tuinen, niet-religieuze historische monumenten en industriële sites worden veel minder bezocht. Uit het FARO-bevolkingsonderzoek blijkt eveneens dat religieus monumentaal erfgoed het meest bezocht wordt in Vlaanderen, niet-religieus monumentaal erfgoed en historische parken of tuinen wat minder en industriële erfgoedsites het minst. Opvallend is wel dat de 25- tot 34-jarigen uit het zuiden van het land heel wat minder geïnteresseerd zijn in monumentaal religieus erfgoed dan de oudere leeftijdsgroepen. Bij de 16- tot 24-jarigen is dit schijnbaar minder het geval, maar wellicht is dit te wijten aan bezoeken in schoolverband. De min 34-jarigen bezoeken in ieder geval ook veel minder industriële erfgoedsites dan de andere leeftijdsgroepen.

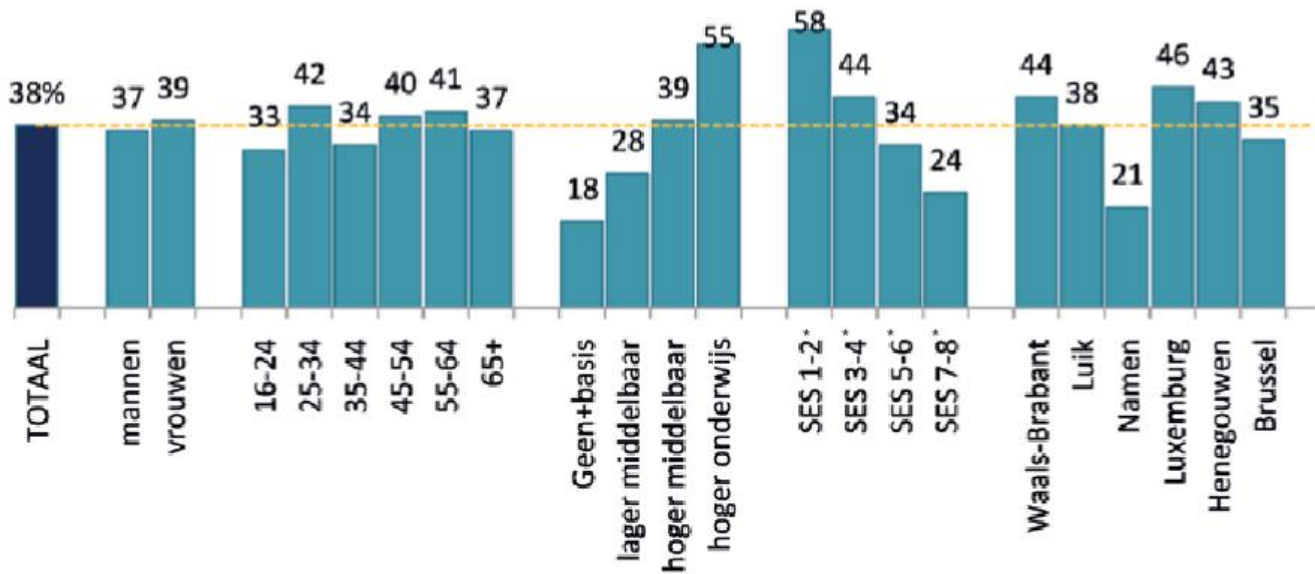
Net zoals bij het museumbezoek het geval is, bezoekt de meerderheid samen met zijn/haar partner (28 %) of met vrienden of kennissen (28 %) een historisch monument of monumentale site. In tegenstelling tot museumbezoek worden dergelijke monumenten of sites ook wel meer in gezinsverband (27 %) en minder alleen (10 %) bezocht (zie e-bijlage grafiek 7). Wellicht hangt dit samen met het feit dat in vergelijking met het museumbezoek veel meer respondenten (48 %) aangeven dat ze vooral in het buiten-

Welk(e) type (s) musea bezocht u tijdens de laatste twaalf maanden?

Basis: Bezoekten een museum tijdens de laatste 12 maanden (n=721, ofwel 36 % van de bevroegde respondenten)

Profiel van de bezoekers aan historische monumenten

* SES: Socio-economische statusgroep gaande van SES 1 (hoogste) tot SES 8 (laagste)

land historische monumenten bezoeken, onder andere in het kader van gezinsvakanties of -uitstappen. Het aantal respondenten dat aangeeft vooral in het buitenland historische monumenten te bezoeken, ligt trouwens nog een stuk hoger bij de hoogst geschoolden (59 %) en de socio-economisch hoogste statusgroepen (58 %). Niet toevallig zijn dit ook de maatschappelijke groepen die het vaakst naar het buitenland op reis gaan en tegelijkertijd vaker kiezen voor culturele reisbestemmingen.

Archeologische vindplaatsen

Naast het bezoeken van historische monumenten werd in het Waalse onderzoek ook gepeild naar het bezoek aan archeologische vindplaatsen. Net zoals in Vlaanderen worden dergelijke vindplaatsen door veel minder mensen bezocht. Slechts 15 % van de Walen of Franstalige Brusselaars ouder dan 16 jaar geeft aan dat ze dit deden in het jaar voorafgaand aan de bevraging. In tegenstelling tot museumbezoek of het bezoeken van historische monumenten bestaat er een betekenisvol geslachtsverschil inzake het bezoeken van archeologische vindplaatsen (zie e-bijlage grafiek 8). Mannen zijn namelijk oververtegenwoordigd onder de bezoekers, net zoals de 45- tot 54-jarigen. Verder stellen we opnieuw een oververtegenwoordiging van hooggeschoolden en mensen uit de hogere statusgroepen vast. Buiten het uitgesproken geslachteffect stellen we hetzelfde vast in Vlaanderen inzake het bezoeken van archeologische vindplaatsen.

Brocante en rommelmarkten

Een meer populaire vorm van erfgoedparticipatie is het bezoek aan brocantes en rommelmarkten. Van alle uithuizige activiteiten die opgenomen zijn in het onderzoek blijkt dit zowat de meest populaire te zijn. Het is dan ook een activiteit die door velen niet als een prototypische erfgoedactiviteit omschreven zou worden, ook al gaat het in

essentie over de interesse in en omgang met gewone en minder gewone objecten uit een al dan niet ver verleden. Niet minder dan 65 % van alle respondenten uit het Waalse onderzoek bezocht minstens één brocante of rommelmarkt in het jaar voorafgaand aan de bevraging. Ook uit het FARO-bevolkingsonderzoek komt het bezoeken van rommel- of brocantemarkten en kringloopwinkels naar voren als de meest beoefende uithuizige activiteit. Uit zowel het Waalse als het Vlaamse onderzoek blijkt trouwens dat 35- tot 64-jarigen meer naar dergelijke markten gaan dan de andere leeftijdsgroepen. Bovendien, en dit mag misschien paradoxaal lijken, worden rommel- en brocantemarkten meer bezocht door hoger opgeleiden en mensen die tot de hogere sociale klassen behoren. Quasi elke vorm van uithuizig participatiegedrag wordt dus meer beoefend door hooggeschoolde en/of relatief welgestelde burgers. Dat vooral opleiding de belangrijkste symbolische scheidingslijn in de samenleving geworden is die in grote mate iemands doen en laten bepaalt, is een vaststelling die het laatste decennium steeds meer opgang maakt binnen sociaalwetenschappelijke kringen. Dit blijkt keer op keer uit allerlei onderzoek.

Verzamelen

Wanneer we denken aan het bezoek aan rommelmarkten, dan komt bij velen spontaan het beeld naar boven van de gepassioneerde verzamelaar die uren tussen alle rommel speurt naar dat ene stuk dat zijn/haar collectie kan vervolledigen. In het Waalse participatieonderzoek werden ook enkele vragen gesteld over verzamelen. Alhoewel we op basis van de resultaten uit het Waalse onderzoeksrapport niets kunnen zeggen over de relatie tussen het al dan niet verzamelen en het bezoeken van rommel- of brocantemarkten, weten we op basis van het FARO-participatieonderzoek dat er een duidelijk positief verband bestaat tussen beide praktijken. Slechts 4 % van de Walen of Franstalige Brusselaars ouder dan 16 zegt een of andere collectie bij te houden. Bij de respondenten uit het

FARO-onderzoek lag dit percentage heel wat hoger (13 %). In tegenstelling tot het Waalse onderzoek, waar men wat betreft het al dan niet verzamelen geen betekenisvolle verschillen vaststelt inzake geslacht, leeftijd en opleiding, stellen we bij de Vlaamse verzamelaars trouwens wel een duidelijk geslachtsverschil vast. Mannen zijn sterk oververtegenwoordigd onder de verzamelaars. Uit de vraag naar wat mensen zoal verzamelen blijkt dat postzegels bij onze zuiderburen nog altijd het meest geliefkoosde verzamelobject zijn (zie bijlage 9). Ook strips, postkaarten, oude grammofoonplaten, munten, medailles en oude boeken blijven klassieke verzamelobjecten. Andere objecten worden door veel minder mensen verzameld, wat ook duidelijk blijkt uit de grote categorie 'andere'. Deze omvat alle types collecties die vaak heel specifiek en individueel van aard zijn. De enorme rijkdom aan types verzamelingen blijkt ook uit het FARO-participatieonderzoek. Net zoals in Wallonië bestaat er in Vlaanderen, naast de eerder klassieke en duidelijk af te bakenen collectietypes zoals beschreven in het Waalse onderzoek, een veelheid aan verzamelingen die vaak maar door een kleine groep mensen of zelfs door afzonderlijke individuen bijgehouden worden. Een interessante vaststelling uit het Waalse onderzoek is het feit dat er een duidelijk verschil lijkt te bestaan tussen opleiding en sociaal-economische positie enerzijds en het type verzameling anderzijds. Hoger opgeleiden en meer welstellende burgers zijn namelijk oververtegenwoordigd onder de klassieke verzameltypes en minder onder de verzamelaars van 'andere' collectietypes.

Boeken en stripverhalen lezen in verband met het verleden

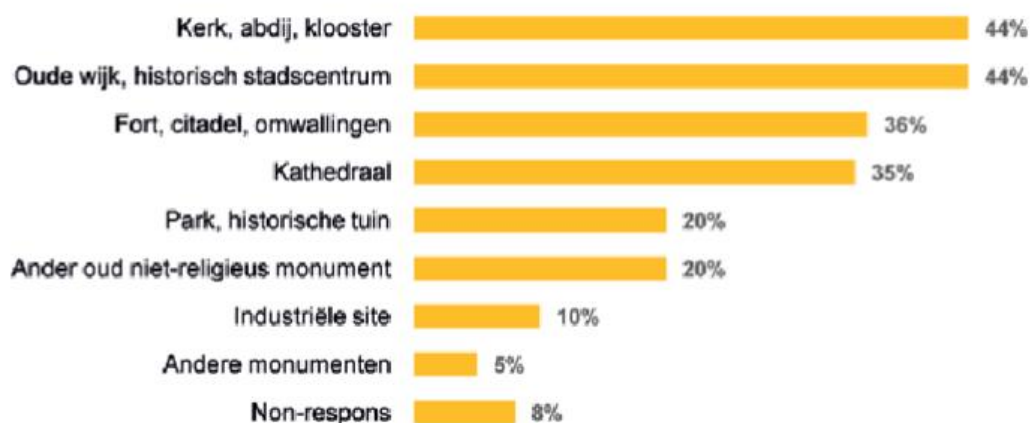
Dat er een positief verband bestaat tussen boekenbezit en opleidingsniveau of materiële welvaart hoeft niet te verbazen. Aangezien hoger opgeleiden en personen uit de hogere sociaal-economische statusgroepen in Wallonië en Franstalig Brussel ook oververtegenwoordigd zijn onder de verzamelaars van stripverhalen hoeft het ook niet te verbazen dat er eveneens een positief verband bestaat tussen deze persoonskenmerken en het bezit van stripverhalen. Uit onderzoek van onder meer Kees Ribbens⁶⁶

blijkt dat boeken en stripverhalen voor heel wat mensen een toegangspoort vormen tot het verleden. Door het lezen van historische romans, biografieën, geschiedkundige werken of stripverhalen die zich in het verleden afspeelen, kan men immers heel wat opsteken over het leven in vroegere tijden en specifieke gebeurtenissen.

Uit het participatieonderzoek van de Franse Gemeenschap blijkt dat 66 % van de Walen en Franstalige Brusselaars ouder dan 16 jaar in de twaalf maanden voor de bevraging een boek las. Dit cijfer komt min of meer overeen met het aantal Vlamingen ouder dan 18 dat in de SCV-survey van 2007 aangaf een boek te hebben gelezen ter ontspanning (62 %). Uit de vraag welke types boeken men zoal las, blijkt overduidelijk dat de meest gelezen boeken in Wallonië en Franstalig Brussel 'politie- en spionageromans' zijn. Gegeven de enorme populariteit van het thrillergenre in Vlaanderen en de dito verkoopcijfers zal dit bij ons wellicht niet anders zijn. Ondanks de enorme waaier aan genres blijkt uit het Waalse onderzoek dat fictie- of non-fictieboeken met een directe link naar een al dan niet verleden het behoorlijk goed doen bij onze zuiderburen: historische romans, biografieën of geschiedkundige werken (zie e-bijlage grafiek 10). Ook in vergelijking met het eerdere onderzoek uit 1984 blijken deze genres populair te blijven of zelfs aan populariteit te winnen. Wanneer gekeken wordt wie dergelijke boeken leest, valt, naast het feit dat hoogopgeleiden meer aangeven dergelijke boeken te lezen, wel op dat het voornamelijk de oudere leeftijdsgroepen zijn die ernaar grijpen. Of we met betrekking tot het lezen van historische of historisch geïnspireerde boeken kunnen spreken van een vergrijzing van het lezerspubliek in Franstalig België kunnen we op basis van dit onderzoek niet zeggen. Op basis van het FARO-participatieonderzoek blijkt in ieder geval dat ook in Vlaanderen de oudere leeftijdsgroepen – en dan vooral de 54- tot 65-jarigen – (licht) oververtegenwoordigd zijn onder de lezers van dergelijke boeken. Zeker bij de lezers van geschiedkundige werken is dit het geval. Net zoals bij de Franstalige Belgen zien we bij de lezers van deze boeken trouwens ook een sterke oververtegenwoordiging van mannen. ▶

Welk(e) historisch(e) monument(en) bezocht u de gedurende de laatste twaalf maanden?

Basis: bezochten een historisch monument gedurende de laatste 12 maanden (n=761, dus 38 % van de bevroegde respondenten)

Een lichte oververtegenwoordiging van mannen merken we ook op bij de lezers van historische stripverhalen. Alhoewel het aantal Franstalige Belgen ouder dan 16 dat stripverhalen leest een stuk kleiner is dan het aantal boekenlezers (28 % t.o.v. 66 %) en ook het aantal striplezers dat het vaakst historische strips leest relatief beperkt is (8 % van alle striplezers), merken we toch een parallel met de lezers van historische fictie en non-fictie. Naast mannen blijken dergelijke strips namelijk meer door hooggeschoolde personen uit de oudere leeftijdsgroepen te worden gelezen.

Historische films bekijken

In het participatieonderzoek van de Franse Gemeenschap werd ook gepolst naar de filmkijkgewoontes van de respondenten, zowel thuis als in de bioscoop. Voor beide plaatsen konden ze aangeven welk type film ze er graag bekijken. Alhoewel historische film zeker niet het meest populaire filmgenre is – die eer is weggelegd voor komische films en actiefilms – komt uit de resultaten naar voor dat 18 % van de respondenten zowel in de bioscoop als thuis graag naar dergelijke films kijkt (zie e-bijlage grafiek 11).¹⁷ Bij het bekijken van het profiel van de liefhebbers van historische films valt andermaal op dat respondenten uit de oudere leeftijdsgroepen, hooggeschoolden en mensen met een goede socio-economische positie oververtegenwoordigd zijn binnen deze groep. De jongste leeftijdsgroep is dan weer sterk ondervertegenwoordigd en tussen mannen en vrouwen worden geen betekenisvolle verschillen vastgesteld betreffende de voorliefde voor historische films.

Genealogisch onderzoek verrichten

Ongeveer 3 % van de bevroegde Franstalige Belgen geeft aan dat ze in het jaar voorafgaand aan de bevraging genealogisch onderzoek verrichtten. In vergelijking met de Vlaamse cijfers ligt dit percentage aan de lage kant. Uit zowel de PaS'09 als uit het FARO-participatieonderzoek blijkt immers dat ongeveer 13 tot 23 % van de ondervraagden zich op een of andere manier verdiepte in zijn/haar familiegeschiedenis. Ondanks dit verschil, dat mogelijk te wijten is aan het verschil in bevragen, is het sociodemografisch profiel van de beoefenaars van genealogisch onderzoek wel min of meer gelijkaardig in Vlaanderen en Wallonië. De laagst geschoolden zijn namelijk ondervertegenwoordigd binnen deze groep en de oudere leeftijdsgroepen zijn enigszins oververtegenwoordigd. Het aantal mannen en vrouwen dat genealogisch onderzoek verricht is zowel in Vlaanderen als in Wallonië min of meer gelijk.

Kennis van en deelname aan volksculturele activiteiten

Interessant aan het participatieonderzoek van de Franse Gemeenschap is het feit dat er ook werd gepeild naar de kennis van en deelname aan folkloristische activiteiten in de directe leefomgeving. De respondenten moesten aangeven of ze volgende zaken kennen: lokale feesten, lokale carnavalsoptochten, typische streekgerechten, lokale sprookjes, legendes en typische gezegdes (zie bijlage

12). Daar waar bijna de helft (47 %) van de bevroegden de plaatselijke feesten kent en nog bijna een derde (30 %) het plaatselijke carnaval kent, liggen de cijfers voor typische gerechten (17 %), sprookjes en legendes (16 %) en typische gezegdes (15 %) een stuk lager. Ongeveer de helft van de respondenten (45 %) geeft trouwens aan helemaal niets te kennen van het gevraagde. Om de antwoorden op een dergelijke vraag correct in te schatten, zou men natuurlijk ook moeten nagaan wat het effectieve aanbod is in de omgeving van de respondenten. Bovendien zou moeten gekeken worden of de respondent in kwestie afkomstig is uit de streek en/of hoelang hij/zij er al woont. Uit de data blijkt in ieder geval dat er beduidend meer respondenten uit de oudere leeftijdscategorieën op de hoogte zijn van de bevroegde volksculturele activiteiten. Naargelang het thema is de oververtegenwoordiging van respondenten uit de oudere leeftijdsgroepen trouwens meer uitgesproken, met als duidelijkste voorbeelden de kennis over de typische streekgerechten, de sprookjes en legendes evenals de typische gezegdes. De onderzoekers vragen zich dan ook af of de kennis over deze praktijken de tand des tijds zal doorstaan. Dat vrouwen meer kennis hebben van typische streekgerechten hoeft niet te verbazen. Ook uit het FARO-participatieonderzoek bleek dat vrouwen meer interesse hebben voor culinair erfgoed. Uit het onderzoek blijkt verder dat de kennis over de verschillende volksculturele activiteiten toeneemt naarmate de opleiding en socio-economische positie van de respondenten stijgt. Uitzondering hierop is de kennis van het carnaval, waarbij er geen uitgesproken verschillen worden gevonden naar opleidingsniveau en sociaal-economische positie. Wanneer vervolgens nagegaan wordt of de bevroegde respondenten al dan niet deelnemen aan het lokale carnaval of de lokale dorpsfeesten, dan blijkt opnieuw dat dergelijke activiteiten mensen met de meest diverse sociale achtergrond weten te mobiliseren. Het zijn bovendien voorbeelden van de zeldzame volksculturele activiteiten die door meer mensen uit de jongere leeftijdsgroepen worden bijgewoond dan uit de oudere. Ook uit het FARO-participatieonderzoek bleek het atypische en sociaal bindende karakter van carnavalsvieringen.

Conclusie

Alhoewel het tot op heden moeilijk is om correcte vergelijkingen te maken inzake erfgoedparticipatie tussen Vlaanderen en Wallonië, zeker wat betreft de concrete participatiecijfers, vallen toch vooral de gelijkenissen tussen beide landsdelen op. Zo blijkt de erfgoedparticipatie in Wallonië, net zoals in Vlaanderen, heel sterk gekoppeld te zijn aan leeftijd en opleiding/sociale klasse. Mensen uit de oudere leeftijdscategorieën, evenals hoger geschoolden, nemen blijkbaar meer deel aan erfgoedactiviteiten dan mensen uit de jongere leeftijds- en/of lagere opleidingscategorieën.¹⁸ Deze effecten van leeftijd en opleiding blijken ook na doorgedreven onderzoek de belangrijkste symbolische scheidingslijnen te zijn betreffende erfgoedparticipatie in Wallonië.¹⁹ Hierin verschilt Wallonië dus niet van Vlaanderen. Of de gevonden verschillen tussen de jongere en oudere leeftijdsgroepen bij heel wat activiteiten uitgelegd kunnen worden als leeftijdseffecten (i.e. naarmate mensen ouder worden zijn ze meer geïnteresseerd in het verleden en zullen ze meer par-

tipiceren) dan wel als generatie-effecten (i.e. mensen uit de jongere leeftijdsgroepen zijn door de band genomen minder geïnteresseerd in het verleden/in erfgoed en participeren daarom, zowel nu als in de toekomst, minder dan de generaties die voor hen kwamen) kan momenteel nog niet uitgemaakt worden. Hiervoor is in ieder geval meer en regelmatig participatieonderzoek nodig. Enkel op die wijze kunnen immers trends doorheen de tijd vastgesteld en geduid worden. Wanneer op basis van dergelijk onderzoek zowel in Vlaanderen als in Wallonië zou blijken dat er inderdaad uitgesproken generatie-effecten bestaan inzake de belangstelling voor het verleden en de participatie aan (specifieke) erfgoedactiviteiten, dan dient er grondig over nagedacht te worden hoe die dalende interesse kan omgebogen worden. Met de toenemende vergrijzing en langere levensduur is er op korte termijn nog geen pro-

bleem te verwachten inzake de erfgoedinteresse en -participatie.²⁰ Op langere termijn dreigt het draagvlak voor het Vlaamse en Waalse erfgoed (of toch voor bepaalde types ervan) echter te verdwijnen of sterk aangetast te raken doordat de jongere generaties van vandaag veel minder oog hebben voor al het waardevolle van vroeger. Wanneer op basis van het onderzoek echter zou blijken dat het gaat om een leeftijdseffect dan hoeven we ons minder zorgen te maken. In dat geval kunnen we er immers van uitgaan dat de interesse voor het verleden en de participatie aan erfgoedactiviteiten toeneemt naarmate mensen ouder worden. Dit sluit echter niet uit dat de focus van interesse en participatie zich kan verleggen, waardoor bepaalde thema's, zaken of praktijken die vandaag de dag nog populair zijn morgen plots een stuk minder aantrekkelijk worden. En het omgekeerde geldt natuurlijk ook. ■■■

Dr. Alexander Vander Stichele is stafmedewerker participatie en veldanalyse bij FARO.

- De Studiedienst van de Vlaamse Regering (SVR, tot 2006 Afdeling Planning en Statistiek) organiseert al sinds 1996 de survey naar 'sociaal-culturele verschuivingen in Vlaanderen' (SCV-enquête). Deze survey, die jaarlijks wordt afgenomen bij een representatief staal van de Vlaamse bevolking van 18 jaar en ouder, bevat een aantal vragen over cultuurparticipatie. Voor meer informatie, zie: www.vlaanderen.be/djar/svr/Pages/SVR.aspx
- Het steunpunt voor beleidsrelevant cultuurparticipatieonderzoek heette aanvankelijk 'Steunpunt Re-Creatief Vlaanderen' (2001-2006). Daarna werd het omgevormd tot 'Steunpunt Cultuur, Jeugd en Sport' (2007-2011). Momenteel is het steunpunt werkzaam onder de noemer 'Steunpunt Cultuur' (2012-2015). Het steunpunt organiseerde reeds tweemaal (in 2003-2004 en in 2009) een uitgebreide survey bij een representatief staal van de Vlaamse bevolking van 16 en ouder, waarin gepeild werd naar de bredere kunst-, cultuur- en vrijetijdsparticipatie. In 2014 plant het steunpunt opnieuw een dergelijke bevraging. Voor meer informatie, zie: www.steunpuntcjs.be
- Deze bevestigingen vonden plaats in 1973, 1981, 1988, 1997 en 2008. Voor meer informatie, zie: www.pratiquesculturelles.culture.gouv.fr
- Naar analogie met Nederland organiseerde de VUB-onderzoeksgroep TOR in 1999 en 2005 een grootscheeps tijdsbudgetonderzoek onder Vlamingen. Voor meer informatie, zie: www.time-usc.be/instat/intro.php?lang=nl
- Voor meer informatie aangaande de werkzaamheden van het SCP, zie: www.scp.nl. Een voor het erfgoedveld interessant en lezenswaardig onderzoeksrapport op basis van bovengenoemde bevestigingen betreft *Het bereik van het verleden. Ontwikkelingen in de belangstelling voor cultureel erfgoed* (2007). Dit rapport is gratis te downloaden via: www.scp.nl/Publicaties/Alle_publicaties/Publicaties_2007/Het_bereik_van_het_verleden
- Voor meer informatie, zie: www.culture.govuk/what_we_do/research_and_statistics/4828.aspx
- Het meest recente overzicht dateert van 2011 en is te vinden via: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-32-10-374/EN/KS-32-10-374-EN.PDF
- Een draft-versie van het eindrapport van het ESSnet-cultuur project is te vinden via: https://kule.kul.ejavalik/31011_CAC_ettokandee/statistika_raport.pdf
- Het UNESCO Framework for Cultural Statistics is te vinden op: www.unesco.org/Librar/Pages/DocumentMorePage.aspx?docidvalue=83&docidfld=ID
- Voor meer informatie over de opzet, de methodologie en de bekomen resultaten van het onderzoek, zie: IPSOS, *Observatoire des pratiques culturelles en Communauté française de Belgique. Enquête générale sur les pratiques et consommations culturelles en Communauté française. Résultats*. Waterloo, IPSOS Belgium, 2008. Voor een samenvattend rapport van de belangrijkste onderzoeksbevindingen, zie: M. Goëss, *Pratiques et consommation culturelles en Communauté Française*. Bruxelles, CRISP, 2009. De enquête van het onderzoek is te vinden via: www.opc.cfwb.be/index.php?id=3846
- We nemen als vergelijkingsbasis de SCV-enquête uit 2007 (Studiedienst Vlaamse regering), de PaS'09 (Steunpunt Cultuur, Jeugd en Sport) en het erfgoedparticipatieonderzoek 'Vlamingen & het verleden' (FARO).
- Naast de verschillen in vragen en/of vraagverwoording spelen nog andere zaken die een vergelijking moeilijk maken. Zo ligt de onderste leeftijdsgrens van de bevraging van de respondenten in de enquête van de Franse Gemeenschap op 16 jaar. In de SCV-enquête uit 2007 en het FARO-erfgoedparticipatieonderzoek ligt deze leeftijdsgrens op 18. In de PaS'09 ligt de onderste leeftijdsgrens wel op 16 jaar, maar wordt er gevraagd naar de participatie tijdens de zes maanden voorafgaand aan de bevraging i.p.v. de participatie tijdens de twaalf maanden voorafgaand aan de bevraging. Bovendien blijven in de Vlaamse surveys de Nederlandstalige Brusselaars steeds buiten het bereik omdat de investering (zowel naar tijd en middelen) om een representatief staal van Nederlandstalige Brusselaars te bevragen in verhouding tot de rest van Vlaanderen te hoog is.
- De e-bijlage vindt u op www.faronet.be/tijdschrift
- Deze bevindingen zien we ook terug wat betreft het bezoeken van tijdelijke tentoonstellingen van beeldhouwkunst of schilderkunst, van fotografietoentoonstellingen en van kunstgalerijen, waar respectievelijk 28 %, 26 % en 21 % van de Walen of Franstalige Brusselaars naar toe gingen in de twaalf maanden voorafgaand aan de bevraging. Uit de analyses blijkt verder dat alles samen bijna één op twee (49 %) Walen of Franstalige

Brusselaars in het jaar voorafgaand aan de bevraging een beddende kunstententoonstelling (al dan niet in een museum) bezocht. Naast het uitgesproken effect van opleiding en sociale klasse blijken meer vrouwen beddende kunstententoonstellingen te bezoeken dan mannen (54 % t.o.v. 46 %).

Let wel: het betreft hier allemaal gewone beschrijvende statistieken. Indien meer complexe (multivariate) statistische verklaringmodellen zouden worden opgesteld, waarbij per variabele (bv. geslacht) rekening wordt gehouden met het effect van de andere variabelen (bv. leeftijd en opleiding), kan het zijn dat bepaalde effecten niet meer betekenisvol zijn of net wel betekenisvol worden. Zo is de kans groot dat de oververtegenwoordiging van respondenten uit de hoogste klassen niet betekenisvol blijkt te zijn na controle voor opleiding. Beide zijn namelijk sterk gecorreleerd.

In juni 2012 komt trouwens een onderzoeksrapport uit waarin meer geavanceerd statistische analyses worden uitgevoerd op de dataset van het participatieonderzoek van de Franse Gemeenschap: *Étude approfondie des pratiques et consommation culturelles de la population en Fédération Wallonie-Bruxelles*

Uit dit onderzoeksrapport blijkt dat leeftijd en opleiding – net als in Vlaanderen – de belangrijkste determinanten zijn ter verklaring van de cultuurdeelname in Wallonië en Brussel. Verder blijkt ook de geografische locatie heel bepalend te zijn, meer bepaald grootstad vs. de rest.

Momenteel wordt door de Facultés universitaires Saint-Louis te Brussel ook een kwalitatief vervolgonderzoek uitgevoerd naar de cultuurparticipatie in Franstalig België. Hiermee wil het 'Observatoire des pratiques culturelles en Communauté française de Belgique' een breder en rijker portret schetsen van de diverse types cultuurparticipanten in Wallonië en Franstalig Brussel. Voor meer informatie over beide vervolgonderzoeken kan u terecht bij: michel.guerin@cfwb.be

Om de analyse met betrekking tot erfgoedparticipatie in Wallonië nog interessanter te maken, zou het eveneens interessant zijn om meer geavanceerde statistische analyses te maken of om de data te benaderen vanuit een specifieke erfgoedinvloeshoek. Zo kan het bijvoorbeeld interessant zijn om op basis van clustermethodes na te gaan welke verschillende erfgoedactiviteiten samenhangen. Zo kunnen diverse clusters of types van erfgoedparticipanten onderkend worden en kan eveneens nagegaan worden wat de relatie van deze erfgoedparticipatietypes is tot andere cultuur- en vrijetijdactiviteiten.

- De jongste editie van 'Museum Night Fever' (03/03/2012) lokte 14.000 bezoekers. De jongste editie van de Waalse 'Journées du patrimoine' (10 en 11/12/2011) klokte af op ongeveer 300.000 bezoekers, terwijl er ongeveer 100.000 mensen deelnam aan de meest recente editie van de Brusselse 'Open Monumentendagen/Journées du Patrimoine' (17 en 18/09/2011). Let wel: Brusselse initiatieven zoals 'Museum Night Fever' en 'OMD/JDF' richten zich expliciet op zowel Frans- als Nederlandstaligen. Nederlandstaligen vormen dan ook een grote groep binnen het totaal aantal bezoekers aan beide evenementen. Bij de Waalse Journées du Patrimoine is dit veel minder het geval.
- K. Ribbens, *Een eigen tijd verleden. Alledaagse historische cultuur in Nederland, 1945-2000*. Hilversum, Uitgeverij Verloren, 2002.
- Het spreekt voor zich dat ook andere filmgenres buiten de 'historische films' zich in een ver of minder ver verleden kunnen afspeelen en mensen bijgevolg inzicht kunnen verschaffen in het leven van vroeger. Hetzelfde geldt trouwens ook min of meer voor boeken die geen expliciet historische inslag hebben zoals bijvoorbeeld sentimentele romans of thrillers. In die zin komen veel meer mensen in rechtstreeks met het verleden in contact dan diegenen die kijken naar historische films of historische romans, biografieën of geschiedkundige werken lezen.
- Op basis van het onderzoek van de Franse Gemeenschap kunnen we enkel zeggen dat bepaalde maatschappelijke groepen bepaalde culturele activiteiten meer of minder doen. We kunnen geen uitspraken doen over de participatiefrequentie omdat daar niet expliciet naar gepeild werd. Dit is jammer, want het zou bijvoorbeeld best wel eens kunnen zijn dat, alhoewel minder jongeren aan bepaalde erfgoedactiviteiten deelnemen, zij die deelnemen dit vaker doen dan de oudere mensen.
- Zie eindnoot 14 waarin gewezen wordt op het nog te verschijnen onderzoeksrapport met verdere analyses.
- Dit neemt niet weg dat ook nu al bepaalde vormen van erfgoed of erfgoedpraktijken om allerlei redenen steeds minder belangstelling genieten en op korte of middenlange termijn dreigen te verdwijnen.

Rue de la bibliothèque: erfgoedbibliotheken in de Fédération Wallonie-Bruxelles

TEKST JEROEN WALTERUS

Ga er niet naar op zoek, want er is geen 'rue de la bibliothèque' te vinden in Wallonië of Brussel. Wel een 'rue du musée'. In Vlaanderen is dat niet anders ... Bij de doorsnee-Vlaming roepen vooral 'd'Ardennen' of les plus beaux villages de Wallonie enige herkenning of affiniteit op, met uitzondering misschien van een nieuw markant treinstation of museumgebouw dat een Waalse stad op de kaart zet. Maar bibliotheken vormen er doorgaans geen culturele landmarks in het (stedelijk) landschap, zoals de Gentse Boekentoren, de Leuvense bibliotheekstoren of zoals de Antwerpse Permekesite. We gaan ervan uit dat – behalve voor de Koninklijke Bibliotheek in Brussel, maar dat is een federale instelling – de kennis over het bibliotheekerfgoed in het Franstalige landsgedeelte relatief beperkt is, ook bij de erfgoed- en bibliotheekprofessionals in Vlaanderen. Tijd dus voor een soort Que sais-je?

■ Leeszaal-réserve précieuse, Musée Royal de Mariemont
© MRM – Michel Lechien

“Des lieux de mémoire où s’organiseront les savoirs afin de faire éclore une pensée nouvelle...”¹

De Franse taal kan buitengewoon lyrisch en poëtisch zijn, ook om het concept van een ‘erfgoedbibliotheek’ te verbeelden, zonder de term zelf te gebruiken. Als we via een internetzoekmachine op de term *bibliothèque patrimoniale* of *bibliothèque du patrimoine* zoeken, dan krijgen we voor België een zeer beperkt aantal hits. Een groot deel verwijst naar vertalingen van Vlaamse webpagina’s of internationale pagina’s. Om de erfgoedcollecties (in bibliotheken) te benoemen, hanteert men over het algemeen termen zoals *collections patrimoniales*, *fonds patrimoniaux*, *réserve précieuse*, *réserve patrimoniale*, *collection de livres rares et anciens*, enzovoort. De meeste van deze termen zijn niet noodzakelijk specifiek voor bibliotheekcollecties, maar worden ook in andere contexten gebruikt (bv. voor museale collecties of onroerend erfgoed). Het begrip *patrimoine* om een type bibliotheekcollectie of -instelling te duiden wordt dus wel degelijk gebruikt, maar dan eerder ‘illustratief’ of om te duiden op een bepaald ‘erfgoedgehalte’. In Frankrijk bijvoorbeeld zien we dat de erfgoedterminologie *bibliothèque patrimoniale* veel systematischer ingezet wordt om bibliotheken en bibliotheekcollecties te labelen of te identificeren als cultureel erfgoed of *patrimoine*. Ook de Vlaamse cultureel-erfgoedvisie, waarin wel een (bescheiden) plek voorzien is voor erfgoedbibliotheeken, sijpelt niet echt door naar de Franstalige bibliotheekwereld of culturele beleidsmakers.

La protection du patrimoine mobilier

Wat betekent het cultureel-erfgoedbeleid van de Franse Gemeenschap voor bibliotheken en hun collecties? Het cultureel-erfgoedbeleid valt er onder het Ministère de la Communauté française en de minister van Cultuur (momenteel Fadila Laanan).² Het beleid wordt uitgevoerd door de Service général du Patrimoine culturel et des Arts plastiques, dat zich bekommert om de bescherming van het roerend erfgoed, de musea, de erkende (private) archief- en documentatiecentra, het immaterieel erfgoed, de heraldiek, de *ethnologie* en ten slotte de *cercles et sociétés d’histoire et d’archéologie*, allemaal mooi samengebracht en in beeld gebracht op een portaalsite ‘le patrimoine culturel’.

Het beschermingsbeleid van het roerend en immaterieel erfgoed wordt bepaald in een decreet van de Franse Gemeenschap dat dateert van 2002.³ Dit decreet beschermt alle soorten en types van cultureel-erfgoedcollecties, gaande van kunstobjecten, artefacten, natuurhistorische specimens, etnografische stukken, voertuigen, wetenschappelijke instrumenten en archivalische documenten tot oude boeken en handschriften. Het is gebaseerd op een Europese richtlijn, die vooral als bedoeling had de (illegale) export en handel van topstukken te reguleren: “Les biens classés ne peuvent être transformés, restaurés ou déplacés sans autorisation préalable de la Communauté française. Celle-ci doit être avertie par le titulaire des droits réels en cas de modification de la situation juridique du bien mais aussi en cas de vente de celui-ci afin de permettre à la Communauté française d’exercer un éventuel droit de préemption. Les biens

classés ne peuvent être exportés définitivement.”⁴ Er wordt op regelmatige basis een topstukkenlijst (*Liste des biens classés*) gepubliceerd, die ook terug te vinden is op de portaalsite. Men zal er vruchteloos zoeken naar geklasseerd boekenerfgoed. De lijst omvat momenteel enkel (kunst) objecten en één archieffonds (van Henry van de Velde), maar dus geen kostbare boeken of handschriften. Net zoals dat in Vlaanderen het geval is, werd er een commissie geïnstalleerd die waakt over het beschermingsbeleid, de Commission consultative du Patrimoine mobilier. Deze commissie adviseert de minister over het beschermingsbeleid in het algemeen, en over restauratiesubsidies, exportvergunningen en dies meer, en stelt ook nieuwe topstukken voor ter opname op de lijst van geklasseerde *trésors de la Communauté française*. Deze commissie telt geen vertegenwoordigers uit de bibliotheekwereld of het boekenvak, wat kan verklaren waarom er geen enkel boek of boekencollectie op de lijst te vinden is.

Een andere dienst van het Ministerie van de Franse Gemeenschap, de Service Général des Lettres et du Livre (SGLL), ontwikkelt, zoals de naam het zegt, het letterenbeleid, inclusief het openbaar bibliotheekbeleid, en beheert een portaalsite ‘Littérature et Langue française’. “Les missions du SGLL sont orientées vers la promotion des acteurs de la chaîne du livre : auteurs, illustrateurs, éditeurs, libraires, bibliothécaires ; la promotion de la lecture, la promotion de la langue française et des langues régionales endogènes.” De Service de la Lecture publique beheert het netwerk van openbare bibliotheken (www.bibliotheques.be). Verder onderhoudt de dienst een ‘Guide des Lettres Belges’ (www.guidedeslettresbelges.be), met allerlei info over de letteren (uitgevers, boekhandels, ateliers de lecture, literaire activiteiten ...). Ten slotte gaat er in een aparte *espace* (www.lettresnumeriques.be) veel aandacht naar de digitalisering, de digitale informatievoorziening en het e-book. Maar er zijn geen middelen om boekmateriaal te digitaliseren, daarvoor wordt verwezen naar het ‘Plan de préservation et d’exploitation des patrimoines’ (Pep’s) (zie lager). Het letterenbeleid bevat verder geen beleidsfocus op cultureel erfgoed in bibliotheken. Hier vinden ze dus ook geen soelaas. ▶

“Op de *Liste des biens classés* zal men vruchteloos zoeken naar geklasseerd boekenerfgoed. De lijst omvat momenteel enkel (kunst)objecten en één archieffonds (van Henry van de Velde), maar dus geen kostbare boeken of handschriften.

“ Het is wellicht wat vroeg of zelfs niet verkieselijk om van een ‘Waalse Erfgoedbibliotheek’ te gewagen.

■ Le livre d'heures
© MRM – Michel Lechien

We kunnen concluderen dat er in het cultureel-erfgoedbeleid of het ruimere cultuurbeleid van de Franse Gemeenschap weinig tot geen aandacht is voor het erfgoed in bibliotheken. De term erfgoedbibliotheek (*bibliothèque patrimoniale*) wordt niet gebruikt als beleidsterm, noch als term om de ‘sectorale identiteit’ of de specificiteit van een groep van bibliotheken te benoemen. Ook in het letterenbeleid of in het wetenschapsbeleid (dat we verder niet behandelen) is geen expliciete aandacht voor deze thematiek, met uitzondering misschien van het digitaliseringsplan Pep’s. Het cultureel-erfgoedbeleid in de Franse Gemeenschap, zowel qua ondersteuningsbeleid van erfgoedorganisaties als qua beschermingsbeleid, is niet rijk bedeed. Veel kunnen (erfgoed)bibliotheeken er dan ook niet van verwachten. Net als in Vlaanderen kunnen zij vanuit de Franse Gemeenschap geen structurele ondersteuning ontvangen voor hun cultureel-erfgoedwerking. Het Vlaamse cultureel-erfgoedbeleid erkent erfgoedbibliotheeken wel met een label en subsidieert een landelijk samenwerkingsverband zoals de Vlaamse Erfgoedbibliotheek. Dit soort van instrumenten is dus niet voorzien in het huidige beleid van de Franse Gemeenschap. Het is wellicht wat vroeg of zelfs niet verkieselijk om van een ‘Waalse Erfgoedbibliotheek’ te gewagen. Dat soort formules heeft ook alleen maar slaagkans als er een geschikte voedingsbodem voor bestaat. Momenteel wordt de Koninklijke Bibliotheek voor Franstalig België nog meer gezien als behoeder van het bibliotheekerfgoed en als primus inter pares van het bibliotheekwerk, dan dat in Vlaanderen het geval is. Dit betekent natuurlijk niet dat er geen inspanningen gebeuren op het terrein zelf, door de bibliotheekinstellingen en andere organisaties en netwerken.

Les plus belles bibliothèques de Wallonie

Net als in Vlaanderen zijn er in de Franse Gemeenschap diverse types bibliotheken. Naast de openbare bibliotheken heb je de universiteitsbibliotheeken, de onderwijsbibliotheeken en allerlei bibliotheken verbonden aan diverse overheden, (culturele) instellingen, bedrijven en verenigingen. Al deze bibliotheken kunnen erfgoedcollecties beheren. Er bestaat geen overzicht van erfgoedbibliotheeken of van hun erfgoedcollecties. Er zijn twee grote georganiseerde ‘netwerken’: dat van de openbare bibliotheken op www.bibliotheques.be en dat van de universiteitsbibliotheeken (overzicht op de website van de Conseil interuniversitaire de la Fédération Wallonie-Bruxelles, CIUF). Vanuit erfgoedperspectief is ook de Académie royale des Sciences, des Lettres et des Beaux-Arts de Belgique (Brussel) vermeldenswaard, al was het maar omdat deze instelling recent (2011) de collectie van de Dexia-bibliotheek overnam: een rijke erfgoedcollectie met 44.000 werken over lokale geschiedenis en een unieke collectie van 77.000 postkaarten, die van groot belang is voor de studie van de lokale geschiedenis in Vlaanderen. Om opzoeken te verrichten in de bibliotheekcollecties kan men gebruikmaken van de online webcatalogi van de individuele bibliotheken of van een aantal collectieve catalogi.⁵ De bekendste is de Union Catalogue of Belgian Libraries (www.unicat.be), en omvat de collecties van de Franstalige universiteitsbibliotheeken en de Koninklijke Bibliotheek (en daarnaast een veelvoud van Vlaamse bi-

■ www.cicweb.be

bibliotheek). De openbare bibliotheken beschikken over een (gloednieuwe) collectieve catalogus 'Samarcande' (www.samarcande-bibliotheques.be). Daarnaast zijn er enkele regionale catalogi en bibliotheeknetwerken actief in Waalse provincies en in Brussel.⁶

Vanuit erfgoedperspectief is de 'Guide en ligne des manuscrits / Wallonie-Bruxelles' op CICweb (www.cicweb.be), het "organe informatique du Centre International de Codicologie", zeker het vermelden waard. Het gaat hier om een online inventaris van middeleeuwse handschriften (500-1500) opgezet met de (logistieke) steun van de Koninklijke Bibliotheek, het Ministerie van de Franse Gemeenschap en Scriptorium (www.scriptorium.be), een internationaal tijdschrift gewijd aan de studies van middeleeuwse handschriften. Het repertorium bevat de gegevens van 37 instellingen, wat het dichtst komt bij een overzicht van erfgoedbibliotheek in Wallonië (en Brussel). Het omvat zowel wetenschappelijke bibliotheken, musea, archieven als abdijbibliotheek. De grootste activiteit ontwikkelde dit netwerk in de periode 2005-2007, en het is niet erg duidelijk in welke mate het overzicht verder wordt aangevuld.

Het is vooral het netwerk van de Franstalig universiteitsbibliotheek dat het (wetenschappelijk) professioneel bibliotheekwerk draagt, onder meer via de Commission Bibliothèques du CIUF.⁷ Ook de bewaring en de ontsluiting van de erfgoedcollecties behoort tot hun missie: "Les missions des bibliothèques universitaires sont d'acquérir, de gérer et de mettre à disposition de la Communauté universitaire les ressources documentaires nécessaires aux fins d'enseignement et de recherche, ainsi que de former les utilisateurs à la recherche documentaire. (...) Elle mène prioritairement des actions sur toutes les questions ayant trait aux bibliothèques et à la documentation. Ces questions portent notamment sur la gestion et la préservation partagées des collections de périodiques imprimés, la formation permanente du personnel et la formation de ses usagers, les normes, les statistiques et la mobilité des étudiants. (...)" De commissie bekommert zich ook om de problematiek van de preservatie en de conservering, getuige een studiedag en een publicatie over de thematiek van calamiteitenplannen.⁸ CIUF plant ook een vitrine numérique, een online toegang tot de erfgoedcollecties voor het ruime publiek: "Le projet de 'vitrine numérique' a pour objectif de faire connaître plus largement les richesses patrimoniales conservées dans nos bibliothèques et d'attirer l'attention sur leur diversité, sans nécessairement se focaliser sur l'histoire du livre. Cette vitrine prendra la forme d'un site web multimédia et ne sera pas exclusivement destinée au monde scientifique, mais visera aussi le grand public (...)" Traditioneel bestond er structureel overleg tussen de Vlaamse en de Franstalige universiteitsbibliotheek, o.a. via de Conferentie van Universitaire Hoofdbibliothecarissen, die aan de basis ligt van een aantal samenwerkingsactiviteiten, zoals rond het interbibliothecair leenverkeer en rond collectieve catalogi zoals Antilope, Impala en de Collectieve Catalogus van België (nu UNICAT). Naar verluidt functioneert dit samenwerkingsverband niet meer.

“ Met Sonuma staat Wallonië in elk geval wat verder dan Vlaanderen, waar het VIAA-initiatief, ondanks uitgebreid studiewerk, nog niet uit de startblokken geraakt.

Netwerken en opleidingen

Er bestaan een aantal beroepsverenigingen voor bibliothecarissen. Zo is de Association Belge de Documentation - Belgische Vereniging voor Documentatie (www.abd-bvd.be) de ontmoetingsplaats voor allen die beroepsmatig bezig zijn met informatie. Deze tweetalige beroepsvereniging richt zich vooral op hedendaags informatiebeheer en informatiemanagers (waarvan velen uit de privésector) en focust zich dus niet op erfgoedthema's. Daarnaast is er ook de Association Professionnelle des Bibliothécaires et Documentalistes belges (www.apbd.be). Deze vereniging zou openstaan voor alle bibliothecarissen en documentaristen, maar lijkt toch vooral een werking te hebben gericht op openbare bibliotheken. Relevanter vanuit erfgoedperspectief is de Groupe de contact 'Documents rares et précieux'. Deze groep oefent haar activiteiten uit onder de vleugels van het Fonds National de la Recherche scientifique (FNRS) en heeft als doel: "(...) de promouvoir les contacts entre bibliothécaires et chercheurs travaillant dans le domaine du livre ancien et précieux (imprimerie, illustration, reliure, provenances, histoire du livre), afin d'échanger leurs expériences et leurs idées, de discuter de problèmes actuels et de faire connaître leurs recherches en cours et leurs projets (...)"⁹ Dit informeel netwerk is zowat de tegenhanger van de Vlaamse Werkgroep Boekgeschiedenis (www.boekgeschiedenis.be) en verenigt zowel boekwetenschappers als bibliothecarissen uit Brussel (federale instellingen) als Wallonië. De focus is eerder wetenschappelijk en niet zozeer gericht op de erfgoedpraktijk in bibliotheken.

Naast deze beroepsverenigingen en wetenschappelijke netwerken zijn er voor de bibliotheeksector in Franstalig België een aantal opleidingen van belang. Ten eerste zijn er twee masteropleidingen, de 'Master en Sciences et Technologies de l'Information et de la Communication' (MASTIC) aan de Université libre de Bruxelles (ULB) (<http://mastic.ulb.ac.be/mastic>) en de gelijknamige 'MASTIC' aan de Université catholique de Louvain (www.uclouvain.be/prog-2011-1stic2m.html). De MASTIC-ULB heeft de oude opleiding 'Infodoc' geïntegreerd en splitst zich op in twee specialisaties, nl. een finalité Information en een finalité Communication. De 'specialisatie informatie' biedt in de master 1 het vak Archivistique en in de master 2 de vakken Gestion du patrimoine culturel, Livres, édition et bibliothèques en Modélisation numérique (digitalisering) aan, en een stage of het uitvoeren van een project. Er is dus aandacht voor actuele tendensen die voor erfgoedbeheer in biblio-

Les plus belles collections (numériques)

Een noodzakelijkerwijze onvolledig overzicht van digitale erfgoedcollecties in Franstalige bibliotheken.

- De boekenverzameling van het **Musée Royal de Mariemont** in Morlanwelz (www.musee-mariemont.be) herbergt rijke collecties, die grotendeels door Raoul Warocqué (1870-1917) verworven werden. Na zijn dood in 1917 erfde de Belgische staat zijn domein, zijn kasteel en de schatten die hij verzameld had. Een bezoek aan het museum, de bibliotheek en ook het mooie park loont zeker de moeite. Een deel van de collecties werd met steun van Pep's gedigitaliseerd, o.a. *Le livre d'heures*.

- **Digitheque** (<http://digitheque.ulb.ac.be>) is het digitaliseringsprogramma van de ULB, met in het totaal reeds 260.000 gedigitaliseerde pagina's. Verschillende fondsen (bv. het Fonds Henri Pirenne) worden er gedigitaliseerd, waarvan een deel met steun van Pep's.

- Het **Mundaneum** staat bekend als behoeder van de erfenis van P. Otlet en H. La Fontaine. Een stukje 'bibliotheekerfgoed' van (Frans-talig) België dat onlangs nog uitgebreid in het nieuws kwam door de samenwerking tussen Google en het Mundaneum.¹²

- Het **Institut d'histoire ouvrière, économique et sociale** (IHOES) (www.ihoes.be) is een archiefinstelling met ook een rijke bibliotheekcollectie over sociale geschiedenis. Het is een soort tegenvoeter van het Amsab-ISG. Er lopen diverse digitaliseringsacties met steun van Pep's, die evenwel nog niet online lijken te staan.

- **La réserve précieuse de la Bibliothèque universitaire Moretus Plantin** (www.fundp.ac.be/universite/bibliotheques/bump/numerisation) van de Facultés Universitaires Notre-Dame de la Paix (FUNDP) in Namen beschikt over een diverse en rijke collectie. Op haar portaalsite zijn allerlei parels van gedigitaliseerde manuscripten en kaarten te vinden. Er is ook veel aandacht voor de technische randvoorwaarden.

- **Archives & Musée de la Littérature** (AML) (www.aml-cfwb.be/musee/enligne/auteurs-domaine-public/par-auteurs). Met de steun van Pep's wordt een "bibliothèque virtuelle d'auteurs libres de droits" aangelegd, een verzameling gedigitaliseerde werken van Belgische literaire auteurs in het publieke domein (waarvan de auteursrechten vervallen zijn).

theken relevant zijn. De MASTIC-UCL lijkt sterker gericht op traditionele sectoren zoals bibliotheken en archieven: "Ce programme a pour principal objectif d'assurer, dans une optique interdisciplinaire, une formation universitaire de pointe dans l'un des domaines suivants : archivistique, bibliothéconomie et documentation, librairie ou édition, traitement automatique du langage." Na een gemeenschappelijke sokkel kunnen de studenten kiezen voor een specialisatie in een van de vier vermelde disciplines plus enkele vrij te kiezen keuzevakken. Er is aandacht voor *Histoire du livre et de la lecture* in het onderdeel *Librairie ou édition*, maar in de 'bibliotheconomische' specialisatie is geen (keuze)vak

rond erfgoedbeheer in bibliotheken voorzien, zoals aan de MASTIC-ULB of zoals in de opleiding Informatie- en Bibliotheekwetenschap aan de UA (www.ua.ac.be/jibw). Er is een stage voorzien, waarbij de opleiding aansluiting zoekt bij de praktijken in het beroepsveld of de afzetmarkt voor deze opleiding, zoals bibliotheken en archieven.

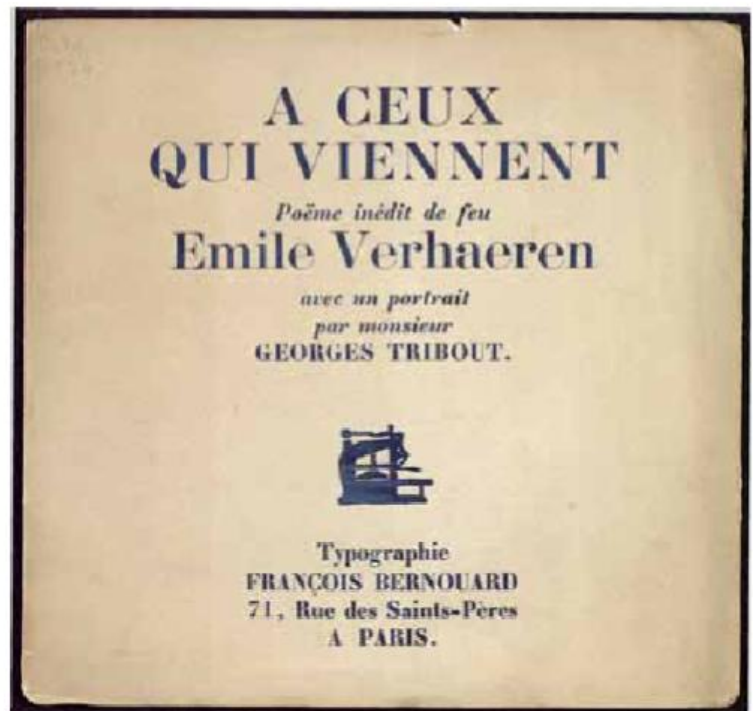
Er zijn ook opleidingen op het niveau van professionele bachelor (drie jaar), zoals bv. *Le Bachelier - Bibliothécaire - Documentaliste* aan de Haute Ecole de la Province de Liège (www.hepl.be), of de opleiding tot *Bibliothécaire-Documentaliste* aan de Haute Ecole Paul-Henri Spaak ([42 faro | tijdschrift over cultureel erfgoed | 5 \(2012\) 2](http://www.he-</p>
</div>
<div data-bbox=)

spaak.be) of de gelijknamige opleiding aan de Haute Ecole de Namur (www.henam.be), die allemaal voorbereiden op beroepen in de sector van bibliotheken of documentatiediensten. Ten slotte attenderen we nog op een viertal opleidingen in het kader van het 'enseignement de promotion sociale' tot Bibliothécaire-Documentaliste en op de opleidingen tot assistent-bibliothecaris via het behalen van een 'Bibliothécaire brevète' (een soort akte van bekwaamheid), die in de meeste grote provinciesteden worden aangeboden. Al bij al heeft de Franstalige student die in het bibliotheekveld aan de slag wil gaan een ruime keuze om zich voor te bereiden op het beroep, misschien wel meer dan in Vlaanderen. Vooral op het niveau van de professionele bachelors is het aanbod groot. De aandacht voor erfgoedbeheer situeert zich uitsluitend in de masteropleidingen, en is eerder latent aanwezig. (Zie ook elders in dit dossier voor meer info over de opleidingen in Franstalig België.)

Numérisation des patrimoines

In 2007 lanceerde de Franse Gemeenschapsregering een ambitieus plan, het *Plan de préservation et d'exploitation des patrimoines de la Communauté française*, kortweg Pep's (www.numeriques.cfwb.be): "Le plan Pep's est un plan de numérisation qui vise les fonds et collections culturels et patrimoniaux conservés dans les musées, les centres d'archives, les bibliothèques, les institutions audiovisuelles, ... Le Plan Pep's a pour double objectif: La préservation des patrimoines culturels en veillant à la sauvegarde et à la pérennité des collections afin de continuer à avoir accès à moyen et court terme aux patrimoines numérisés; La valorisation des patrimoines culturels en assurant un accès interopérable pour les services et institutions de la Communauté française, le grand public, les réseaux d'enseignement et les chercheurs." Voor dat laatste voorziet men de lancering van een portaalsite en aggregator, waarvan het prototype vorig jaar werd voorgesteld maar nog niet online is. Momenteel zorgt het programma voor de subsidiëring van diverse digitaliseringsprogramma's van collecties, waaronder ook een aantal uit bibliotheken (zie kader). De criteria voor selectie zijn daarbij niet duidelijk, en er zou ook geen adviescommissie bestaan die deze projecten adviseert of evalueert. Via Pep's participeert de Franse Gemeenschap met digitale collecties in Europeana.¹⁰

Verder is er ook Sonuma (www.sonuma.be), de Société de numérisation des archives de la RTBF, die in 2009 werd gelanceerd en als doel heeft om de audiovisuele producties van de RTBF te digitaliseren, te bewaren en te exploiteren vanuit een expliciete erfgoedvisie: "Les missions de la Sonuma s'axent autour de trois notions primordiales: la responsabilité patrimoniale par la préservation et la pérennisation de la mémoire audiovisuelle de notre communauté; l'alliance des expertises techniques, documentaires et éditoriales pour conserver et diffuser les archives; et le développement de différents services à destination des professionnels et du public." Men kan hopen dat dit initiatief zich kan uitbreiden tot de audiovisuele erfgoedcollecties van andere actoren in Franstalig België. Men staat in elk geval wat verder dan in Vlaanderen, waar het VIAA-initiatief, ondanks uitgebreid studiewerk, nog niet uit de startblokken geraakt.¹¹

■ A ceux qui viennent: Poème inédit, Emile VERHAEREN, Les Archives & Musée de la Littérature

Dr. Jeroen Walterus is veldintermediair erfgoedbibliotheek bij FARO.

1. Zie Librarium, www.kbr.be/librarium/parcours/parcours_fr.html
2. Zie www.federation-wallonie-bruxelles.be; zie www.fadilalanan.net
3. Décret du 11 juillet 2002 relatif aux biens culturels mobiliers et au patrimoine immatériel de la Communauté française. (www.patrimoineculturel.cfwb.be/fileadmin/sites/colpat/upload/colpat_super_editor/colpat_editor/documents/Decrets/Decrets10702.pdf)
4. Zie www.patrimoineculturel.cfwb.be/index.php?id=7244
5. De federale overheidsdiensten en de federale wetenschappelijke instellingen beschikken ook over een gemeenschappelijke catalogus van de federale bibliotheken (<http://bib.belgium.be>), maar dit valt buiten de scope van dit artikel.
6. Overzicht catalogi, zie: www.bib.ulb.ac.be/index.php?id=96 of www.kbr.be/catalogues/autres_catal/catal_belges_fr.html
7. Zie www.ciu.be/cms/les-bibliotheques.html
8. Artikel: 'Aléas de la conservation en bibliothèque: Pr évenir et gu érir' (2009) <http://orbi.ulg.ac.be/handle/2268/24432>
9. Zie <http://drp.kbr.be/index.html>
10. Zie www.faronet.be/cultureel-erfgoed/erfgoedkaart/erfgoedcollecties
11. Zie www.dewaalsekrook.be/concept/multimediale-site/vlaams-instituut-voor-archivering
12. Zie www.mundaneum.be (Het Mundaneum is een door de Franse Gemeenschap erkend en gesubsidieerd archief); Zie ook J. WALTERUS, 'Van Mundaneum tot Europeana', in: *faro* 2(2009)2, p. 56-63; Zie ook: ie Google European Public Policy Blog, 13 maart <http://googlepolicyurope.blogspot.com/2012/03/honoring-and-supporting-belgian.html>

Wallonië was een van de eerste en lange tijd ook een toonaangevende industriële regio in Europa. Vandaag zijn er van dat roemrijke industriële verleden nog vele materiële en immateriële sporen aanwezig, maar de erfgoedzorg ervoor is – mede vanwege die veelheid - geen sinecure en gezien de economische situatie ook allerm minst een vanzelfsprekendheid. Nochtans is de politieke wil om op dit regio-eigen verleden in te zetten zeker aanwezig, temeer omdat dit een evidente en vruchtbare voedingsbodem is voor de constructie van een gemeenschappelijke Waalse identiteit. Voor wie ze wil zien, zijn er positieve signalen en lovenswaardige initiatieven.

Waals industrieel erfgoed en (politieke) identiteit

TEKST Peter Scholliers

■ Prentkaartenverzameling van Dexia Bank: Academie royale de Belgique.

In juni 2011 verscheen *Acier wallon: un héritage pour l'avenir*, het derde deel uit de reeks *Des usines et des hommes*.¹ De publicatie schetst een beeld van een rijk verleden en wijst op het gevaar van de teloorgang van het materieel en immaterieel erfgoed van de ijzer- en staalnijverheid in Wallonië. Nog geen half jaar later, op 13 oktober 2011, meldden de media dat de zogenaamde 'warme lijn' van de Luikse vestiging van ArcelorMittal zou sluiten, wat meer dan vijfhonderd arbeiders zonder werk zet. Dit treft het hart van Wallonië, want niet alleen de werkgelegenheid neemt af, maar ook de gemoedstoestand krijgt een zware schok. *Un héritage pour l'avenir...?* Wie maakt er om erfgoed wanneer de werkloosheid toeslaat? Het bericht over de fabriekssluiting staat niet geïsoleerd. Ze continueert een lange rij gebeurtenissen, die ergens in de vroege jaren 1950 begint. Met zijn spraakmakend boek *Les causes du déclin wallon* (1978) heeft Michel Quévit deze industriële

teloorgang op de publieke agenda geplaatst. Dit thema werd in 2007 hernomen in *Le second déclin wallon* van Jean-Yves Huwart, met een weliswaar hoopgevende ondertitel (*En sortir*), maar een even zwartgallige ondertoon: Wallonië is niet de enige streek in Europa die kampt met industriële achteruitgang, maar lijkt wel veruit het meest last te hebben om uit het moeras te geraken. Geen enkele regio in West-Europa kampt met zo'n aanslepend negatief (zelf)beeld als Wallonië. Een nieuw marshallplan (2005, met versie 2.0 in 2009) en regionale eilandjes die het goed doen (zoals Waals-Brabant) lijken de enige boeien in een zeer woelige zee.

Tegen deze achtergrond moeten initiatieven van instellingen, verenigingen en individuen worden bekeken wanneer het gaat om de aandacht voor het industrieel erfgoed. Het is een zwaar dilemma wanneer een maatschap- ►

“ Heeft de grote aandacht voor het industrieel erfgoed in Wallonië te maken met de blijvende (economische) onzekerheid in deze streek?

pij wordt geconfronteerd met de keuze tussen het onderhoud van oude fabrieksgebouwen of de personeelskost van techniek musea enerzijds en investeringen in onderwijs anderzijds. Een inwoner van (het rijke) Vlaanderen kan daarom enkel maar bewondering opbrengen voor de wijze waarop de Waalse regio, provincies, steden en bevolking sedert bijna vijftien jaar omgaan met het Waalse industrieel erfgoed.² Er is immers heel wat gerealiseerd. Het Institut du Patrimoine Wallon (1999) is het instrument van het Waalse Gewest dat het (industrieel) erfgoed promoot, begeleidt, steunt en coördineert, terwijl Patrimoine Industriel Wallonie-Bruxelles, gelanceerd door de Waalse overheid in 1984, Waalse en Brusselse leden verenigt met het doel aandacht voor industriële archeologie en industrieel erfgoed te stimuleren.³ Er bestaan zeer geslaagde reconversies van gigantische fabriekscomplexen,

■ In oktober 2011 zette de beslissing tot sluiting van de 'warme lijn' meer dan 500 arbeiders van het Luikse ArcelorMittal op straat. © Han Soete

zoals Le Grand Hornu met het Musée des Arts Contemporains [2002], Blegny met het Musée de la Mine [1980], Bois-du-Luc met het Ecomusée du Centre [1983] en Le Bois du Cazier met het Musée de l'Industrie [heropend in 2006].⁴ Telkens speelt de overheid (regio, provincie of gemeente, en vaak gezamenlijk) een beslissende rol, wat ook blijkt uit het feit dat deze vier mijnsites momenteel als UNESCO-werelderfgoed worden voorgesteld door de Waalse overheid.⁵ Het Waals industrieel erfgoed is lang niet alleen het zorgenkind van overheden: net als elders nemen individuen en verenigingen initiatieven waar stad, provincie of gewest weinig of niets mee te maken hebben. Een voorbeeld is Val-Saint-Lambert: de prestigieuze glasfabriek, waar ruime aandacht bestaat voor het materieel en immaterieel verleden.⁶ Echter, de omvang van het erfgoed (steenkoolmijnen, ijzerfabrieken, steengroeven ...) leidt ertoe dat openbaar bestuur en privé-initiatieven elkaar zeer vaak (moeten) vinden. Een mooi voorbeeld is het in 2006 gerestaureerde volkshuis van Poulseur (bij Luik), dat dateert uit 1921. Het is *un petit bijou* van art deco. De gemeente verwierf het gebouw in 1997, het werd het jaar daarop gerangschikt op de lijst van beschermde gebouwen en wordt momenteel gebruikt als multifunctioneel gemeenschapshuis.⁷

Deze aandacht kan worden geduid in het licht van de geschiedenis van het erfgoed *tout court*. Sinds lang draagt erfgoed bij tot de constructie van imago's (van mensen, steden, regio's en naties). Dat wordt treffend aangetoond in o.a. het artikel van Loïc Bienassis over de ontwikkeling van de aandacht voor alle vormen van Frans erfgoed (historische gebouwen, natuurlandschappen en traditionele gebruiken), met de eetcultuur als nieuw element (in november 2010 plaatste UNESCO de gastronomische maaltijd van de Fransen op de Representatieve Lijst van het immaterieel cultureel erfgoed van de mensheid).⁸ Begrippen als valorisatie, bescherming, bewaring, monument en traditie deden in de loop van de 19e en 20e eeuw hun intrede in de wetgeving, waarbij het achterliggende motief bij nader inzien altijd weer draait om identiteit, fierheid, regio en natie. Bienassis verbindt in zijn analyse de enorme aandacht voor het erfgoed sinds pakweg 25 jaar dan ook met de omslag van de economische conjunctuur na de groeiaren 1960: "*La patrimonialisation se veut l'une des réponses apportées aux craintes du temps. Le patrimoine rassure, il se pose comme un point de repère face à l'anomie, une ressource au milieu des incertitudes du présent et de l'avenir, le local face à la mondialisation, l'identité face à la globalisation.*" (p. 71).

Heeft de grote aandacht voor het industrieel erfgoed in Wallonië te maken met de blijvende (economische) onzekerheid in deze streek? Zou volgende wetmatigheid bestaan: hoe dieper de omvang en hoe langer de duur van de economische crisis, hoe meer aandacht voor het glorieuze verleden als een soort tegengif dat kan zorgen voor regionaal zelfbewustzijn? Erfgoed als therapie? Dit is echter niet het geval voor andere Europese streken (denk bijvoorbeeld aan het Ruhrgebied) waar oude industrie bijzonder wordt gewaardeerd en doeltreffend aangewend, terwijl de streek het economisch lang niet slecht doet. Hoe zit dit dan met Wallonië? Is de toestand daar echt zo rampzalig? Leiden de pogingen van de Waalse overheid niet stilaan

tot resultaten op het vlak van toeristische ontsluiting van uitzonderlijk 19^e- en 20^e-eeuws industrieel materieel en immaterieel erfgoed?

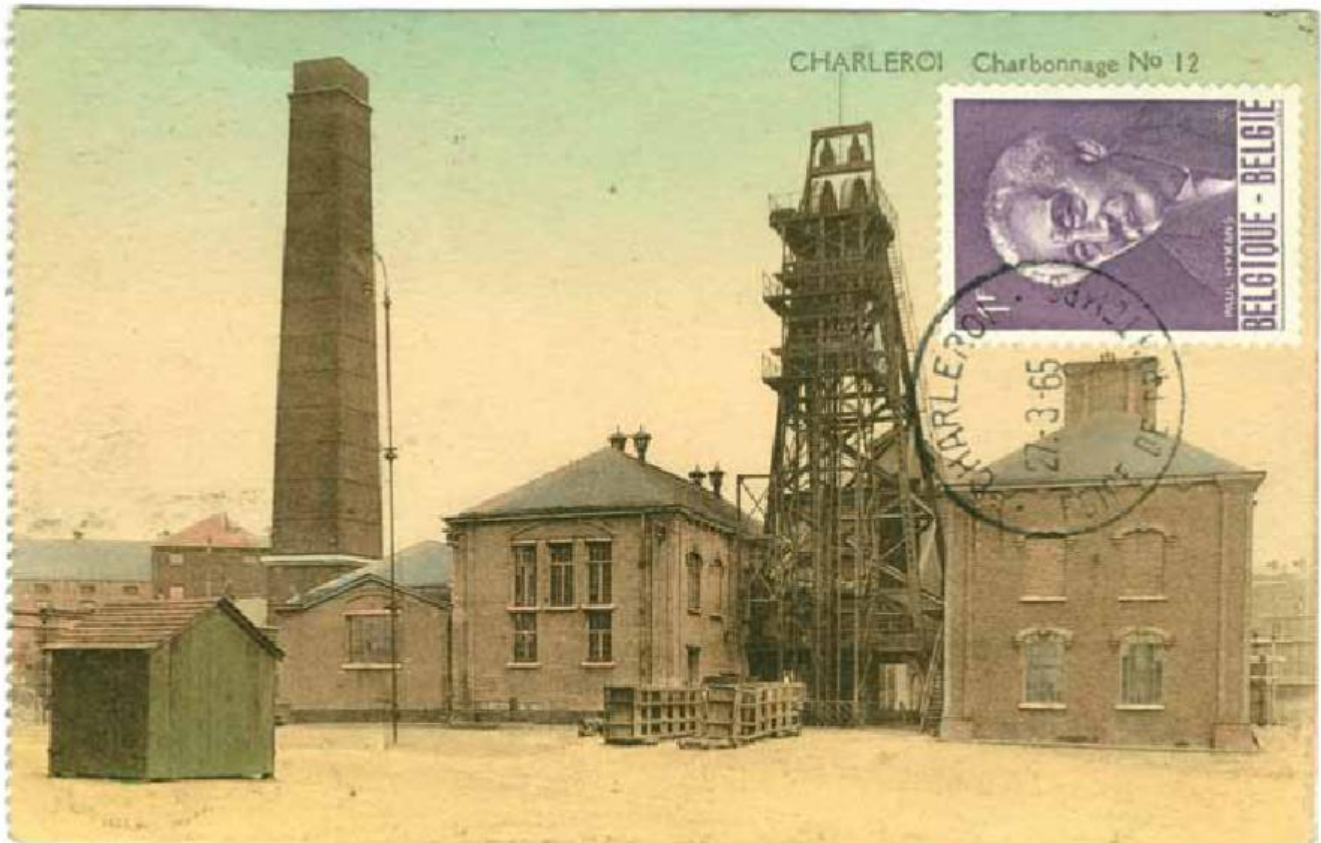
Het grootse industriële verleden van Wallonië komt alleszins ruimschoots aan bod in de literatuur over het in-

■ Cover van 'Le patrimoine industriel de Wallonie': een kloek naslagwerk van 539 bladzijden en zo'n 5 kilo zwaar.

■ De voormalige mijnsite van Blegny. © Graeme Eyre.

■ Prentkaartenverzameling van Dexia Bank: Academie royale de Belgique.

dustrieel erfgoed. Vrijwilligers en academici publiceren pamfletten, naslagwerken, monografieën en catalogi. De inbreng van de regionale overheid springt daarbij nogmaals in het oog. Het prestigieuze, vijf kilo wegende en 539 pagina's (van 25 x 29 cm) tellende *Le patrimoine industriel de Wallonie* (Luik, 1994) is gepubliceerd door het Waalse Gewest. Dit boek illustreert de wijze waarop de overheid poogt het thema op de agenda te plaatsen en toont dat zij zich zeer bewust is (geworden) van het belang van industriële monumenten en landschappen. PS-er André Baudson, Waals minister van het erfgoed, schrijft in het voorwoord onder meer het volgende: "Ainsi, nombre d'usines désaffectées ont sombré corps et bien sous les coups des démolisseurs, emportant à jamais le témoignage de deux siècles pourtant primordiaux dans l'histoire de la Wallonie naissante."⁹ *Le patrimoine rural de la Wallonie* (Luik, 1995), *Le patrimoine civil public de Wallonie* (Luik, 1995) en *Le patrimoine moderne et contemporain de Wallonie* (Luik, 1998): ze zijn allemaal uitgegeven door de Région wallon-

“ Het is relatief gemakkelijk om in Wallonië een hecht bewustzijn omtrent industrieel erfgoed te creëren vanwege het grote gewicht van slechts enkele sectoren (mijnbouw en staalnijverheid) en van een politiek blok (de Parti Socialiste).

ne, ademen dezelfde geest die een mengeling is van nostalgie, fierheid en poging tot historische bewustmaking, daarbij gebruikmakend van roemrijke realisaties uit het verleden.

De nauwe band tussen de belangstelling voor industriële archeologie en identiteitsvorming komt goed tot uiting in het welkomstwoord op de huidige webpagina van Claude Gaier, de eerste voorzitter van Patrimoine Industriel Wallonie-Bruxelles (PIWB). Daarin besluit hij: "Jen retire, en toute modestie, le sentiment d'avoir apporté ma contribution, d'une part à la connaissance d'un phénomène historique que je considère comme un des plus importants de l'évolution de l'humanité : la Révolution industrielle, d'autre part au renforcement de l'identité francophone en Belgique (et ceci sans exclusive) et enfin à la promotion de l'image de cette communauté et de la Belgique à l'étranger."¹⁰ Overigens, de cultuurdienst van de Fédération Wallonie-Bruxelles is nog steeds de enige partner van PIWB, wat de connectie tussen industrieel erfgoed, identiteitsconstructie en rol van de overheid eens te meer in de verf zet. Het is relatief gemakkelijk om in Wallonië een hecht bewustzijn omtrent industrieel erfgoed te creëren vanwege het grote gewicht van slechts enkele sectoren (mijnbouw en staalnijverheid) en van een politiek blok (de Parti Socialiste). Dit ligt in Vlaanderen en de Brusselse regio complexer: een Antwerpenaar verbindt zijn verleden niet met de Limburgse mijnen, terwijl een Brusselaar zich niet herkent in de Gentse katoennijverheid en een Bruggeling geen band voelt met de Antwerpse chemische nijverheid.

De samenwerking tussen overheden en verenigingen op vlak van industrieel erfgoed is ongetwijfeld een pluspunt in Wallonië. Zonder dit expliciet te zeggen, illustreert de huidige voorzitter van de Waalse vereniging voor industrieel erfgoed, Jean-Louis Delaet, dit treffend in zijn overzicht uit 2010.¹¹ Zijn lijstje van verwezenlijkingen, dat uitsluitend geslaagde realisaties vermeldt, heeft het over PIWB, de Waalse dienst voor toerisme, het Waalse instituut voor het erfgoed en de associatie van Waalse musea, naast een aantal grote sites die ik reeds vermeldde.¹² Hier staat Wallonië sterk.

Wat indien de Waalse regio, provincies en gemeenten geen oog zouden hebben (gehad) voor het industrieel erfgoed? Er zou allicht veel minder zijn gerealiseerd. De toe-eigening en aanwending van dit erfgoed door de overheid heeft natuurlijk een bedoeling. Is dit verkeerd? Het is een opdracht van regionale, provinciale en stedelijke overheden om materiële en immateriële ijkpunten te creëren. In Wallonië impliceert dit de verruiming van het begrip industrieel erfgoed: het gaat niet alleen meer om industrie (de wereld van de fabriek), maar ook om sociaal erfgoed (de wereld van de woning, het café, de school en de voetbalploeg). Het is een zware opgave om de zorg voor dit type erfgoed te slijten aan komende generaties en aan hedendaagse toeristen. Het lijkt me wel een bijzonder relevante opdracht. Toont Wallonië daarmee niet de weg voor Vlaanderen en Brussel? ■■■

Peter Scholliers is hoogleraar aan de Vakgroep Geschiedenis van de VUB en voorzitter van het nieuwe Expertisecentrum voor Technisch, Wetenschappelijk en Industrieel Erfgoed (ETWIE).

1. Dit is een uitgave van PIWB (zie verder), <http://patrimoineindustriel.be/fr/publications/des-usines-et-des-hommes>.
2. Voor een (weliswaar summier) overzicht: J.-L. DELAET, 'Wallonien', in: *Industriekultur*, 16 (2010) 3, p. 17-19.
3. Respectievelijk, www.institutdupatrimoine.be en <http://patrimoineindustriel.be/fr/piwb>.
4. Respectievelijk, www.mac-s.be, www.grand-hornu.be, www.blegnymine.be, www.ecomuseboisduluc.be en www.leboisducazier.be.
5. Zie: www.sitesminiersmajeursdewallonie.be/accueil_fr.html. Een "Dossier de présentation" (2011) kan worden gedownload via www.sitesminiersmajeursdewallonie.be/candidature_fr.html.
6. Zie: www.val-saint-lambert.com/fr/about/histoire/lang/fr.
7. Zie: www.comblainaupont.be/tourisme/decouvrir/les-sites-phares-du-patrimoine/patrimoine-bati/la-maison-du-peuple-de-pouleur; <http://users.skynet.be/vincentrixhon/ComblainAuPont/MaisonPeuple.html> met een collectie foto's (gemaakt op 26 mei 2012).
8. L. BENASSIS, 'Les chemins du patrimoine: de Notre-Dame au camembert', in: A. CAMPANINI, P. SCHOLLIERS & J.-P. WILLOT (eds), *Manger en Europe. Patrimoines, échanges, identités*. Brussel, Bern, Berlijn etc., Peter Lang, 2011, p. 45-91. Voor *le repas gastronomique des Français*, zie www.unesco.org/culture/ich/fr/00437.
9. A. BAUDSON, 'Le patrimoine industriel de Wallonie', in: P. PAQUET, A.-F. CANNELLA & G. WARZÉE-LAMMERTYN (eds), *Le patrimoine industriel de Wallonie*. Luik, Editions du Perron, 1994, p. 7.
10. C. GABER, "Aux origines de P.I.W.B.: moments vécus" (2007), <http://patrimoineindustriel.be/fr/piwb> (23 mei 2012).
11. J.-L. DELAET, 'Wallonien', in: *Industriekultur*, 16 (2010) 3, p. 17-19.
12. Websites van deze organisaties of instellingen staan hoger vermeld, behalve de museumwebsite: www.msw.be.

GROOT 19.10.12 ONDERHOUD

Valoriseer
uw collecties!

Het Groot Onderhoud is hét moment waarop de hele cultureel-erfgoedsector verzamelen blaast om mee te denken en te discussiëren over een waaier aan onderwerpen.

Valoriseer uw collecties!

vrijdag 19 oktober 2012 - Brussel, Koninklijke Vlaamse Academie van België

► U gaat er met collega's het **debat** aan rond hoe collecties meer, beter en op een duurzame manier kunnen gevaloriseerd worden, in de breedste zin van het woord.

► U kunt naar hartenlust **netwerken**, ideeën uitwisselen en kennismaken met collega's.

► Ten slotte reikt Vlaams minister van Cultuur Joke Schauvliege de '**Prijs van de Vlaamse Gemeenschap voor Cultureel Erfgoed**' uit.

Meer info: www.hetgrootonderhoud.be

Belgisch jazzicoon Toots Thielemans viert dit jaar zijn negentigste verjaardag. De UNESCO stelde op 30 april 2012 voor het eerst een International Jazz Day in, samen met het Thelonious Monk Institute en met Herbie Hancock als boegbeeld. In de Verenigde Staten organiseren jazzliefhebbers zich om de huizen waar tenorsaxofonist en componist John Coltrane (1926-1967) woonde en werkte – onder meer het huis waar hij zijn album A Love Supreme concipieerde – te vrijwaren. Het lijkt geen twijfel dat de jazz als muzikaal maar ook als cultureel en historisch fenomeen wordt gewaardeerd en gekoesterd. Maar hoe is het gesteld met het jazzerfgoed bij ons? Om het met Coltrane te zeggen: is daar de liefde even supreme? Of zijn we collectief een beetje lazy en mag het wel iets dynamischer?

Resonant, het Vlaams Centrum voor Muzikaal Erfgoed, voerde in 2011 een vooronderzoek uit.² Hieruit bleek dat de rijke geschiedenis van de jazz in ons land heel wat erfgoed genereerde dat tot dusver slechts zeer gedeeltelijk in kaart is gebracht en zelden wordt gevaloriseerd. Resonant wil de jazzsector dan ook stimuleren tot een meer dynamische en erfgoedgerichte speelpraktijk, nieuwe impulsen geven aan het onderzoek en bijdragen aan de valorisatie van beide.

Jazz en erfgoed

van *Lazy Bird* naar *A Love Supreme*?

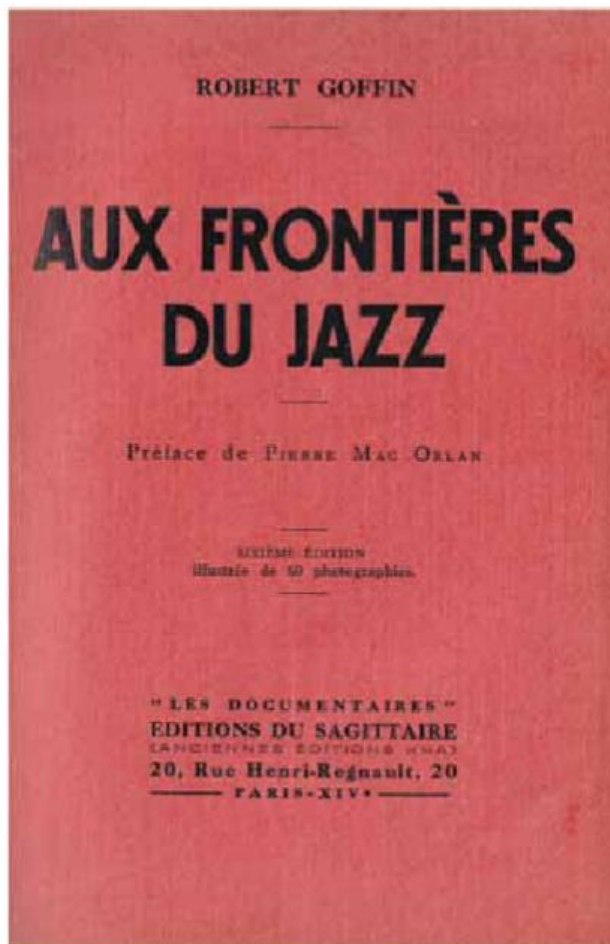
TEKST Pieter Mannaerts

■ *Fud Candrix en zijn ensemble. Gesigeneerde foto "Avec toute ma sympathie pour Radio-Schaerbeek", november 1936. Collectie Pemet, Muziekinstrumentenmuseum, Brussel.*

avec toute ma sympathie pour
Radio - Schaerbeek.

Stu Caldwell
NOV. 36

■ Cover van Robert Goffin's *Aux frontières du jazz*, 1932

Jazz in België

De voorgeschiedenis van de jazz begint in België in 1846, het jaar waarin Adolphe Sax de eerste patenten voor zijn nieuwe instrument de saxofoon aanvroeg. Het instrument stak de oceaan over, waar het in de jaren 1920 al snel een van de instrumenten werd die wij vandaag nog steeds met jazz associëren. Maar al vóór de Eerste Wereldoorlog maakten verschillende aan de latere jazz verwante muziekgenres hun opwachting in ons land. Zo verschenen kort na de eeuwwisseling de eerste ragtimecomposities en -opnames. De meest prominente naam is ongetwijfeld Louis Frémaux, die wordt beschouwd als een van de eerste Belgische ragtimecomponisten. Zijn populaire *Toboggan* werd gecopyright in 1903 en de eerste opnames verschenen rond 1907.³

In de jaren na de Eerste Wereldoorlog begon de jazz aan zijn definitieve opmars. Felix Faecq zou een van de drijvende krachten achter de popularisering van het genre worden. Op 26 november 1921 organiseerde hij voor vrienden de eerste *jazz dance party*.⁴ Hij was de producent van de eerste Belgische jazzplaat en uitgever van een andere primeur: zijn *Musique Magazine* (vanaf 1925 *Music* getiteld) was het eerste aan jazz gewijde tijdschrift ter wereld. Hij bouwde een enorme platenwinkel uit, de Universal Music Store (1925), importeerde een aantal labels rechtstreeks uit de Verenigde Staten en richtte de International Music

Company op, een eigen uitgeverij gevestigd in de Brusselse Wolvengracht waarmee hij voornamelijk Belgische muzikanten promoveerde.⁵ Dat het Belgische jazzpromotoren menens was met de jazz werd ook enkele jaren later duidelijk. In 1932 publiceerde advocaat en trompettist Robert Goffin immers zijn *Aux frontières du jazz*, wereldwijd de eerste ernstige studie over jazz.⁶ Vanaf 1936 droeg ook de overheid haar steentje bij, door de oprichting van het NIR-INR jazzorkest, met Stan Brenders als dirigent.⁷ Al deze bedrijvigheid in de platenindustrie, het uitgaansleven, in concertzalen, festivals, wedstrijden en tijdschriften laat duidelijk zien hoe in het interbellum een sterke verwevenheid van de jazz met de Belgische muziekwereld tot stand kwam.

Jazzerfgoed

Het lijkt evident dat deze rijke, prominente en relatief lange aanwezigheid van jazz in België heel wat jazzerfgoed genereerde. Wie echter verder op zoek gaat, stelt snel vast dat het niet vanzelfsprekend is om een concreet beeld, laat staan een overzicht, van dit erfgoed te krijgen.

Voor de eerste decennia ligt een stukje van de verklaring in de aard van de jazz zelf. Jazz integreerde zich in het België van de jaren 1920 voornamelijk in het uitgaansleven: jazz was immers dansmuziek. Dat uitgaansleven laat van nature weinig tastbare sporen na, en we moeten het stellen met persknipsels en schaarse foto's. In de collecties Pernet en Michiels vinden we onder meer foto's van een groep mannen in zwarte pakken met vlinderdas. Maar het uitgaansleven was slechts één aspect van het muziekleven waar de jazz zich nestelde. Het geheel van de vele andere segmenten van het muziekleven waarin de jazz zich situeerde, liet van het interbellum tot vandaag wel talrijke sporen na.

Het jazzerfgoed bleef in verschillende vormen bewaard. De meest prominente plaats wordt ingenomen door het roerend erfgoed, collecties bestaande uit bladmuziek, efemera, iconografisch en audiovisueel materiaal dat in wisselende mate in kaart gebracht of nog bedreigd is. Van de vier grote collecties in Vlaanderen en Brussel zijn er drie die alvast een veilig onderkomen hebben gevonden en die enigszins ontsloten zijn. De collectie-Pernet is gehuisvest in het Muziekinstrumentenmuseum (MIM) in Brussel; op basis van de collectie van auteur Robert Pernet werd in het recente verleden een tentoonstelling georganiseerd en een publicatie verzorgd.⁸ Ze is gedeeltelijk ontsloten, maar tal van opnames liggen nog te wachten op verkenning en heel wat foto's en krantenartikelen worden weliswaar goed bewaard maar zijn nog niet geïnventariseerd. De collectie-Michiels, nagelaten door de stichter en bezieler van Jazz Hoeilaart, Albert Michiels, werd door Resonant verworven en ondergebracht in het conservatorium van Antwerpen. Van deze collectie bestaat een volledige plaatsingslijst. Via een projectsubsidie wordt momenteel werk gemaakt van de volledige ontsluiting van de collectie; een tentoonstelling is gepland voor 2013 en een website zal alle onderzoeksresultaten presenteren.⁹ De Koninklijke Bibliotheek Albert I in Brussel bezit de collectie van voormalig journalist Marc Danval; ook hier wordt werk gemaakt van de volledige ontsluiting van de collec-

“ Het lijkt evident dat deze rijke, prominente en relatief lange aanwezigheid van jazz in België heel wat jazz erfgoed genereerde. Wie echter verder op zoek gaat, stelt snel vast dat het niet vanzelfsprekend is om een concreet beeld, laat staan een overzicht, van dit erfgoed te krijgen.

tie.¹⁰ De vierde collectie is de voormalige VRT-muziekbibliotheek, die momenteel door het Vlaams Radio Orkest (Brussels Philharmonic) en Koor wordt beheerd, maar wegens plaatsgebrek in een niet-toegankelijke opslagruimte is ondergebracht. De collectie is slechts gedeeltelijk ontsloten: de Vlaamse symfonische muziek uit de collectie werd gecatalogiseerd in de LIMO-catalogus van de KU Leuven. Er is een oude en erg omvangrijke steekkaartencatalogus, maar ook deze is vandaag slechts zeer selectief toegankelijk. In deze enorme maar bedreigde collectie bladmuziek vertegenwoordigt de sectie ‘Genre’, die bestaat uit lichte muziek en jazz, maar liefst 15.000 nummers.

Hoe omvangrijk ze ook zijn, deze vier collecties vormen wellicht slechts het topje van de ijsberg. Heel wat andere collecties zijn in handen van privépersonen, musici, ensembles, festival- en concertorganisatoren en vertegenwoordigen wellicht de overgrote meerderheid van het bestaande materiaal. Zo werd het archief van de Leuvense jazzclub Seven Oaks, waar bekende namen als trompettist Bill Coleman (1904-1981) optraden, enkele jaren geleden ondergebracht in het Stadsarchief van Leuven. Het is een van de uitdagingen voor de toekomst om ook dergelijke jazzverzamelingen in kaart te brengen en te ontsluiten.

Behalve roerend bleef ook onroerend jazz erfgoed bewaard.¹¹ Een treffend voorbeeld is het jazzcafé L'Archiduc in Brussel, dat ooit werd uitgebaat door dirigent Stan Brenders en wiens piano er nog steeds staat. Het is een van de weinige historische locaties die nog steeds als speelplek voor jazzmusici wordt gebruikt. Een goed besef van de aanwezigheid, laat staan van de waarde van dergelijk onroerend erfgoed, lijkt momenteel nog onbestaande. De gedrevenheid waarmee recent nog Amerikaanse jazzliefhebbers zich engageerden om een van de voormalige woningen van John Coltrane te vrijwaren, lijkt hier nog veraf.¹²

Een groter draagvlak kan mogelijk wel gecreëerd worden rond het immateriële jazz erfgoed.¹³ Hoewel de pioniersgeneratie reeds overleden is, is het nu nog steeds mogelijk om via een *Oral History*-benadering de getuigenissen van oudere generaties jazzmusici te verzamelen en het jazzleven van de tweede helft van de 20^e eeuw grondig te documenteren.

De jazzsector

Uit het vooronderzoek bleek dat de jazzsector relatief overzichtelijk maar desalniettemin vrij versnipperd is.

Er zijn vrij weinig organen die de sector als geheel vertegenwoordigen of op regelmatige basis overleg organiseren, al zijn op dat vlak wel een aantal kenteringen waar te nemen. Al in 2005, 2007 en 2009 werden in Brugge *Jazz Meetings* georganiseerd, en in 2010 en 2012 vonden de eerste twee edities van het *Jazz#Forum* plaats voor achtereenvolgens de Vlaamse en de Belgische jazzsector.¹⁴ In tegenstelling tot landen als Nederland of Noorwegen beschikt België echter niet over een nationaal jazzinstituut dat exclusief de Belgische jazz promoot of een jazzarchief dat systematisch het jazz erfgoed documenteert.¹⁵ Dergelijke instellingen in het buitenland staan ook vaak in voor het in kaart brengen van de sector en hun publiek.¹⁶

- Affiche van het Internationaal Jazzfestival in Leuven, met onder meer Chet Baker, 1983. Archief van jazzclub Seven Oaks, Stadsarchief Leuven.

■ Bill Coleman (1904-1981), de 'gentleman van de trompet'. Gesigneerde foto "Pour Max-Louis avec toute ma sympathie", ongedateerd. Archief van jazzclub Seven Oaks, Stadsarchief Leuven.

De situatie in België is op zijn minst opmerkelijk te noemen voor een bloeiende sector die – zowel bij ons als wereldwijd – de traditie hoog in het vaandel voert: is het uitvoeren en interpreteren van *standards* immers niet een van de pijlers van de jazz? Deze traditie wordt belichaamd door de eerdere generaties van wie de huidige jazzmusici het vak leerden, maar evenzeer door archieven, opnames en documenten. Het respect voor de traditie kan dan ook als basis dienen om te streven naar een vergroot erfgoedbesef binnen de sector en om meer aandacht te genereren voor de erfgoedbenadering van jazz in Vlaanderen.

Resonant

Sedert enige tijd heeft Resonant, het Vlaams Centrum voor Muzikaal Erfgoed, de taak op zich genomen om vanuit een netwerkgerichte benadering een werking rond het jazzerfgoed uit te bouwen. Het centrum gaf dan ook reeds enkele voorzetten voor het vele werk dat nog te doen valt op het vlak van behoud en beheer, lokalisering en ontsluiting, onderzoek en valorisatie.

In 2009 werd de collectie-Michiels door Resonant verworven en herbestemd naar de bibliotheek van het Antwerpse

conservatorium. In 2011 werd het genoemde vooronderzoek naar jazzerfgoed uitgevoerd, waarbij een grote, representatieve selectie van de jazzsector werd bevestigd. Het eindrapport van dit onderzoek werd in maart 2011 op de website www.muzikaalerfgoed.be gepubliceerd, vergezeld van een *Manifest Jazzerfgoed*, dat de jazz- en erfgoedsectoren en alle jazzminnenden oproept om hun steun te betuigen. De vele reacties laten alvast zien dat het initiatief zonder reserves door de jazzerfgoedgemeenschap wordt gedragen. Op 13 maart 2012 was Resonant vertegenwoordigd op het tweede *Jazz#Forum*, waar eveneens het enthousiasme van de sector voor een erfgoedgerichte benadering van het jazzpatrimonium en voor het concipiëren en opstarten van valorisatie-initiatieven duidelijk bleek. Enkele weken later, op 22 april 2012, presenteerde drs. Matthias Heyman, die het vooronderzoek uitvoerde, zijn bevindingen en het *Manifest Jazzerfgoed* tijdens Erfgoeddag in Bilzen, dat de muzikale 'helden' van het voormalige festival Jazz Bilzen memoreerde.¹⁷ Bij diezelfde gelegenheid werd voor het eerst ook de Prijs van Resonant uitgereikt. Deze scriptieprijs ging naar Marieke Anaf voor de masterpaper over jazz in het interbellum, die zij in 2010 aan de Universiteit Gent indiende.¹⁸ Momenteel wordt de mogelijkheid onderzocht om in het kader van het tweejaarlijkse festival Jazz Brugge (zesde editie, 4-7 oktober 2012) in het Brugse Concertgebouw een tentoonstelling met jazziconografie te realiseren.¹⁹

Al deze voorzetten mikken op een bredere mobilisering van de dragende erfgoedgemeenschap en vragen aandacht voor de nalatenschap van pionierende jazzclubs, concert- en festivalorganisatoren en uitvoerders, voor lokalisatie, ontsluiting, behoud en beheer van de collecties van individuele verzamelaars, voor het verzamelen van getuigenissen in de generatie van de oudste jazzmusici. Deze uitdagingen kunnen slechts getackeld worden in een breed samenwerkingsverband tussen diverse actoren als expertisecentra, jazzorganisaties en collectiebeheerende instellingen. Samen kunnen zij het jazzerfgoed een grotere visibiliteit geven, de toegang ertoe faciliteren en impulsen geven tot valorisering en onderzoek.

Naar een dynamische jazzerfgoedpraktijk

Vanzelfsprekend is er nog een lange weg af te leggen naar een groter jazzerfgoedbewustzijn, het (her)ontdekken van de tradities en het valoriseren via concerten, opnames, tentoonstellingen en onderzoek. In dit alles wil Resonant als expertisecentrum een stimulerende en coördinerende rol opnemen. Het af te leggen parcours is echter allesbehalve eenrichtingsverkeer, aangezien de genoemde (f)actoren elkaar ongetwijfeld versterken, zowel in positieve als in negatieve zin. Om van stasis tot dynamiek te komen, dienen dus enkele vicieuze cirkels doorbroken te worden.

Het aanbod aan jazzopnames kan hier als voorbeeld gelden. Omdat er tot dusver relatief weinig aandacht is voor historische jazz bewaard in papieren en audiovisuele collecties, is het repertoire onbekend, waardoor er bij het jazzpubliek weinig vraag naar is en het marktaanbod aan (al dan niet historische) opnames van oudere jazz erg beperkt blijft – en vice versa. Dat wil niet zeggen dat het

aanbod aan jazz van eigen bodem *tout court* beperkt is, integendeel. Zo is het label W.E.R.F. een van de meest productieve niet-commerciële labels in ons land dat actuele jazzmusici ondersteunt, en publiceerde het enkele jaren geleden een (beknopt) overzicht van de jazz in ons land en van de belangrijkste – hedendaagse – jazz.²⁰ Ook het Muziekcentrum Vlaanderen realiseerde sinds 2005 verschillende cd- en dvd-opnames (onder de noemer *Jazztublieft. A Wide Range of Jazz Music from Flanders*) met actuele jazz uit Vlaanderen. Behoudens het gebruik van enkele *standards* komt het historische aspect ook hier echter niet aan bod.²¹ Los van de intrinsieke – technische en juridische – problematiek van historische opnames speelt de vertrouwheidsfactor dus een grote rol.²² Het werven van fondsen en het selecteren van belangwekkende historische opnames voor digitalisering en heruitgave wordt bijgevolg een van de uitdagingen voor de toekomst.

Dezelfde diagnose kan worden gesteld voor de beschikbaarheid van bladmuziek, waaraan – na het counteren van intrinsieke kwesties in verband met notatie en transcriptie – eveneens verholpen kan worden, bijvoorbeeld door de samenstelling van een *realbook* met historische en recente jazz van eigen bodem.²³ Het voorbeeld van Nederland, waar prof. Walter van de Leur een *NL Real Book* ►

“ De schaarste aan toegankelijk bronnenmateriaal en aan gepubliceerde jazzpartituren en -opnames biedt ook allerminst stimulansen aan onderwijs en onderzoek om zich over het bestaande jazzerfgoed te buigen.

■ Jazzensemble met bas, sax, trompet en piano in de jazzclub Seven Oaks, Leuven, na 1962. Archief van jazzclub Seven Oaks, Stadsarchief Leuven

■ Cover van Maurice Roelants' *De Jazz-speler*, 1928

publiceerde, laat zien dat een dergelijke onderneming mogelijk en absoluut wenselijk is.²⁴

De schaarste aan toegankelijk bronnenmateriaal en aan gepubliceerde jazzpartituren en -opnames biedt ook alerminst stimulansen aan onderwijs en onderzoek om zich over het bestaande jazzerfgoed te buigen. Een standaardgeschiedenis van de jazz in ons land of gedetailleerd onderzoek naar deelaspecten van jazzanalyse en -historiografie zijn nauwelijks voorhanden. Nochtans kan enkel grondig onderzoek de betekenis van (historische) fenomenen verhelderen.

Wat had het te betekenen? Receptiegeschiedenis en jazzerfgoed

Een van de meest fascinerende onderzoekspistes, naast de technische analyse en de historiografie van componisten en genres, is ongetwijfeld de receptiegeschiedenis van de jazz, omdat deze de integratie van de jazz in de andere kunst disciplines (literatuur, andere muziekstromingen) en op andere maatschappelijke terreinen zichtbaar maakt, en zo ook de motivaties blootlegt voor een permanent engagement voor het jazzerfgoed. Een dergelijke geschiedenis laat bovendien zien wat de samenhang is tussen de verschillende vormen van erfgoed.

Het is boeiend om te zien hoe jazz in de jaren 1920 en 1930 internationaal met verwondering werd gadeslagen. Jazz vormde een nieuw maatschappelijk fenomeen dat ook door psychologen, opvoeders en taalkundigen werd geobserveerd. Zo vroegen psychologen zich af in welke mate jazz het gedrag van de luisteraar beïnvloedt. In tegenstelling tot de ingetogen reacties van het publiek bij een klassiek concert labelden zij de reactie op jazz als 'expliciet' en gepaard gaande met opvallende lichaamsbewegingen van handen of voeten, over zacht meezingen en -neuriën tot vingerknippen en – bij jongeren – verder niet gespecificeerde "sinuous body movements".²⁵ Pedagogen vroegen zich dan weer af of het beluisteren van jazz een meetbare invloed had op de snelheid en accuraatheid van typisten. Jazz bleek de snelheid in positieve zin te beïnvloeden, maar leidde tot een groter aantal tikfouten en daardoor tot een uiteindelijk lager aantal woorden per minuut.²⁶ Taalkundigen verwonderden zich over het woord 'jazz' zelf en tastten de etymologie van het woord af – was het Afrikaans, Creools, of West-Amerikaans?²⁷

De reacties vanuit andere kunst disciplines waren meestal sterk uitgesproken in positieve of negatieve zin. Gezaghebbende muziekcritici deden jazz vaak af als een muzikaal experiment van quasianalfabeten, verachtten zowel de muzikale als de tekstuele inhoud van de jazz en betreurden dan ook het succes van het genre bij de onwetende massa, om te concluderen dat het een voorbijgaand fenomeen betrof.²⁸ Componist Pietro Mascagni pleitte zelfs voor een overheidsverbod op jazz, naar analogie met morfine en cocaïne, omwille van de gevaren voor de smaak en de moraal van het publiek.²⁹

De receptiegeschiedenis van de jazz in België is nog steeds grotendeels ongeschreven. Nochtans mag het duidelijk zijn dat onder meer op muzikaal, muziekhistoriografisch en literair vlak duidelijk de sporen van de introductie van de jazz in ons land te lezen vallen. Slechts enkele voorbeelden kunnen hier worden aangehaald. Een van de nu nog bekende literaire reacties op de vroege jazz is Maurice Roelants' novelle *De Jazz-speler* uit 1928, waarin de jazz en zijn verpersoonlijking in een drummende zwarte symbool staan voor de extase van de kunst waarin het hoofdpersonage zijn redding zoekt.³⁰ Jazz als 'nieuw' cultureel fenomeen werd, zo lijkt het, wel vaker naar voren geschoven in een dergelijke symbolische betekenis. Dit is al duidelijk in het eerste Nederlandstalige boek met het woord 'jazz' in de titel, Frans van Waegs *Jazz-band: novellen en schetsen* uit 1920. In het voorwoord presenteert Van Waeg de jazz als muzikaal analogon voor het eind van de strikte vorm en het begin van een georganiseerde chaos.³¹

Een dergelijk gebruik van het label 'jazz' beperkte zich niet tot de literatuur. August Baeyens' *Jazz-Fantaisie* (1926), een van de eerste modernistische composities in Vlaanderen die naar de nieuwe stroming verwezen, lijkt eveneens haar vernieuwende karakter te willen legitimeren door een verwijzing naar de jazz. In dit opzicht is het stuk vergelijkbaar met Paul Hindemiths *Ragtime*, het vijfde deel uit diens *Suite 1922* (op. 26).³²

Tot slot behoort ook de oudere jazzhistoriografie tot ons jazzerfgoed. Goffins *Aux frontières du jazz* is wereldwijd

het eerste ernstige geschiedeniswerk over de jazz. Hoewel het erg literair is opgevat, valt het boek op tussen de geschriften van tijdgenoten doordat het de veelheid aan technieken, nuances en uitvoeringspraktijken van de zwarte musici in beeld bracht.³³ Goffin was ook de auteur van verschillende andere artikels en boeken over jazzgeschiedenis en van een geautoriseerde biografie over Louis Armstrong, die in 1947 zowel in het Frans als in Engelse vertaling verscheen.³⁴ Zijn werk dient echter met de nodige historische afstand gelezen te worden. Recent onderzoek laat immers zien hoe Goffin niet enkel een musicus maar ook een literator was die zijn wereldbeeld en perceptie van het muziekleven onmiskenbaar aan zijn onderzoeksopdring opdroeg. Ondanks Goffins sympa-

thie voor Armstrong en voor zwarte musici in het algemeen, weerspiegelt zijn *réécriture* van de door Armstrong aangeleverde notities duidelijk zijn raciale vooroordelen en portretteert hij de jazzmusicus onophoudelijk als exponent van de minstrelcultuur.³⁵ Wellicht moeten zowel Goffins als Roelants' interpretaties gelezen worden tegen de achtergrond van de Belgische koloniale context.

Zo nodigt het bewaren, ontsluiten, bestuderen en valoriseren van ons jazzpatrimonium ons steeds weer uit tot een vernieuwde actieve omgang met ons erfgoed. Het daagt ons telkens uit om onze geschiedenis opnieuw onder de loep te nemen en ons collectieve (muzikale) verleden vollediger te waarderen en te begrijpen. ■■■

Dr. Pieter Mannaerts is verantwoordelijke communicatie bij Resonant, Centrum voor Vlaams Muzikaal Erfgoed.

- Coltranes album *A Love Supreme* werd opgenomen op 9 december 1964 en verscheen in 1965 bij het label Impulse! (AS-77). Ook *Lazy Bird* is een compositie van John Coltrane en figureert op zijn album *Blue Train*, opgenomen op 15 september 1957 voor het legendarische label Blue Note (BLP 1577).
- Het vooronderzoek werd gevoerd door drs. Matthias Heyman; het eindrapport werd gepubliceerd op www.muzikaalerfgoed.be; een afzonderlijke themapagina over jazz erfgoed wordt binnenkort op deze website gepubliceerd.
- R. PERNET, *Belgian Jazz Discography (1897-1999)*. Brussel, Muziekinstrumentenmuseum, 2004; de data zijn evenwel schattingen.
- J. SAMYN & S. SIMONS, *The Finest in Belgian Jazz*. Brugge, De Werf, 2002, p. 52.
- L. LHOEST & K. VAN OPSTAL, 'Belgische jazz in het Interbellum', in: *Forum*, 18 (2011) 6, p. 30-32.
- R. GOFFIN, *Aux frontières du jazz*. Paris, Sagittaire, 1932. Het boek werd gepubliceerd in samenwerking met de International Music Company.
- In 1957 zou dit de big band van de ornaoc worden, met Etienne Verschuere als dirigent. Zie K. VAN DEN BUYS, 'De beginjaren van het Belgisch Nationaal Instituut voor Radio-Ornaoc 1930-1940', in: M. DELAERE, P. MANNAERTS, K. VAN DEN BUYS & V. VERMEULEN, *Het geheugen van de geluidsfabriek. De Vlaamse symfonische muziek in de vóórmalige muziekbibliotheek van de openbare ornaoc 1930-1960*, (Symbolae Facultatis Litterarum Lovaniensis, B 33). Leuven, Universitaire Pers, 2004, p. 20, 32, 38, en P. MANNAERTS, 'Het muziekleven aan de radio 1940-1960', *ibidem*, p. 80-81.
- Zie A. MEURANT, *Jazz in little Belgium: de verzameling Robert Pernet in het muziekinstrumentarium Brussel*. Brussel, Muziekinstrumentenmuseum, 2004 en www.patrimoine-mobilier.be/patrimoine/News.aspx?id=246850 (bezoekt op 12 april 2012).
- Zie www.faronet.be/projectendatabank/inventarisatie-en-valorisatie-van-de-partituren-uit-de-jazzcollectie-albert-michiels (bezoekt op 14 april 2012).
- www.kbr.be/collections/musique/acquisition/n102/mozzro.html; www.kbr.be/collections/musique/patrimoine/fonds/danval_nl.html (bezoekt op 8 maart 2012).
- Voor de volledigheid dient vermeld dat onroerend muzikaal erfgoed strikt genomen niet tot dewerking van Resonant behoort.
- 'A Love Still Supreme, but a House in Ruins', in: *New York Times*, 3 juli 2011, op: www.nytimes.com/2011/07/03/opinion/sunday/03sun4.html (bezoekt op 13 april 2012).
- Zie J. PLUME, *Belgische jazzverhalen vertellen*. S.l., Dannison Music, 2004. Voor een internationaal voorbeeld, zie N. SHAFIRO & N. HENSTOFF (eds.), *Hear Me Talkin' 'n Ya: The Story of Jazz by the Men Who Made It*. London, Davids, 1955.
- Een verslag van het recentste JazzForum is aangekondigd, maar nog niet verschenen.
- Zie www.jazzarchieff.nl en www.jazzarkivet.no (bezoekt op 2 februari 2012). Ook Duitsland, Oostenrijk, Italië, Finland, Zweden en Groot-Brittannië hebben een nationaal jazzarchieff. Opvallend is het ontbreken van een vergelijkbaar archief in Frankrijk.
- Zie *Export Handbook France*. Brussel, European Music Office, 2006; *Wegweiser Jazz. Das Adressbuch zum Jazz in Deutschland*. Darmstadt, Jazzinstitut, edities in 2004 en 2006; A. EBBINK & E. VAN DER MARK, 'Jazzkaart 2008', op: www.mcn.nl (bezoekt op 1 februari 2012); E. MEIJER, E. WANNING & N. HERS, *Samenvatting Doelgroepssegmentatie Jazzmuziek in Nederland*. Rotterdam, Elsbeth Meijer Cultuuronderzoek, 2008; P. GOMMIS, *Dutch Jazz Connection: Marktuverkoming Jazz in Japan. Maart/april 2003*. Amsterdam, Muziekcentrum Nederland, 2003.
- Zie het rijkkelijk geïllustreerde boek van K. NIBBEN, *Jazz Bilzen. Tijd voor muziek (en veel meer...)* 1965-1981. Leuven, Davidsfonds, 2009.
- M. ANAF, 'De introductie, verspreiding en vestiging van jazz in België. Een socio-historische studie over jazz in het Interbellum'. Onuitgegeven masterpaper, Universiteit Gent, 2010, op: http://lib.ugent.be/fulltext/RUGo/001457/689/RUGo-001457689_2011_0001_AC.pdf (bezoekt op 22 mei 2012).
- Details en programatie op http://concertgebouw.be/festival_detail.php?rid=187 (bezoekt op 21 mei 2012).
- J. SAMYN & S. SIMONS, *The Finest in Belgian Jazz*. Brugge, De Werf, 2002. Voor een recent overzicht, zie [R. BEVERNAGE], *W.E.R.F. 1993-2011. 100 CD-producties in Kunsten Centrum De Werf*. Brugge, De Werf, 2011.
- Zoals de versie van *You don't know what love is* door het Ewout Pierreux Trio: *Jazztubliëft II. A Wide Range of Jazz Music from Handers*, FMC 2007/03, 2007, track 8.
- De problematiek van historische opnames wordt treffend geschetst door S. STEDENBERG, 'A trove of historic jazz recordings has found a home in Harlem, but you can't hear them', in: *ABA Journal*, 7 (2011) 5, op: www.abajournal.com/magazine/issue/2011/05 (bezoekt op 1 februari 2012).
- Over de transcriptie van jazz, zie J. SULTANOFF, 'The Miles David Netet Manuscripts Lost and Found: From Manuscript to Publication', in: *Journal of Jazz Studies*, 7 (2011) 2, p. 248-255.
- V. VAN DE LEUR (ed.), *NI Real Book*. Amsterdam, Muziekcentrum Nederland, 2011. Vergelijk ook C. SHER, (ed.), *The European Real Book. The Best in Contemporary Jazz from Europe*. Petaluma, Sher Music, 2005.
- J.B. EGGEN, 'A Behavioristic Interpretation of Jazz', in: *Psychological Review* 33 (1926) 5, p. 407-409. De auteur haast zich te melden dat de jazz op muzikaal vlak niets heeft dat de klassieke muziek niet heeft en dus niet per se inferieur is.
- M.B. JENSEN, 'The Influence of Jazz and Dirge Music upon Speed and Accuracy of Typing', in: *Journal of Educational Psychology* 22 (1931) 6, p. 458-462.
- H. OSBORNE OSGOOD, 'Jazz', in: *American Speech* 1 (1926) 10, p. 513-518.
- 'Jazz is merely a question of experiment by musicians whose knowledge of the art of music is very limited indeed. The publicity expert does the rest'; 'Jazz thrives because the world is larger, and because there is more room for the humbugs who like to be in the limelight'; C. AUSTIN, 'Jazz', in: *Music & Letters* 6 (1925), p. 256-268.
- '... que les gouvernements devraient interdire le jazz comme la morphine et la cocaïne, cette musique ne pouvant que dégrader le goût et le moral du public', geciteerd in A. COUROU & A. SCHAFFNER, *Le jazz*. Paris, Aveline, 1926, p. 115.
- M. ROELANTS, *De Jazz-speler. Kleine roman met éen personage en zeven instrumenten zijnde een volledige slagwerk-batterij*. Brussel, Stols, 1928. August Vermeylen was meteen na het verschijnen vol lof over Roelants' psychologische invalshoek en stijl (A. VERMEYLEN, *Verzameld werk*, ed. H. THELINCX e.a., vol. 2. Brussel, Manteau, 1951, p. 552-557 (oorspronkelijke publicatie 1929)). Zie ook J. VERMEULEN, 'Een jazzspeler en een ongeschreven boek (1928)', in: J. VERMEULEN, *Laat mij maar doen. Vlaams proza tussen tekstgenese en discursieve identiteit*, Antwerpen/Apeldoorn, Garant, 2007, p. 53-62; M. JANSSENS, 'De stijl in "De Jazzspeler" van Maurice Roelants', in: *Forum der Letteren* 9 (1968), p. 240-256. Over de koloniale opvattingen van Roelants, zie E. VAN NIEGEM, 'Belgisch Congo: een monumentale onderneming. Het idealistisch kolonialisme van Maurice Rodants en Gerard Walschap', in: *Tertio* nr. 294 (september 2005), p. 8-9.
- E. VAN WAEG, *Jazz-band: novellen en schetsen*. Leuven, Vlaamse Boeken halle, 1920; zie M. DE RIDDER, 'Jazzing the words 2: Jazz, de worm van het (anti)politieke', in: *De leeswolf. Krijsch bibliografisch tijdschrift* 15 (2009) 4, p. 280-282.
- M. DELAERE, 'Pioniers van de Nieuwe Muziek 1920-1950', in: M. DELAERE, Y. KNOCHEERT & H. SABBÉ, *Nieuwe Muziek in Vlaanderen*. Brugge, Stichting Kunstboek, 1998, p. 5-34; P. MANNAERTS, 'Baeyens, August', in: *Nationaal Biografisch Woordenboek*, vol. 17. Brussel, Paleis der Academiën, 2005, kol. 53-59.
- C.F. T. ASHURLE, 'J.A. Rogers' "Jazz at Home": Afro-American Jazz in Paris during the Jazz Age', in: *The Black Scholar*, 40 (2010) 3, p. 30. Eerdere publicaties zijn van en andere inslag: A. BARSEEL, *Das Jazz-Buch*. Leipzig, Zimmermann, 1926, is een instructieboek, vooral op componisten/arrangeurs gericht; zie W. GRAU, 'Alfred Barseel, ein Nestor und Integrator des Jazz zum 90. Geburtstag', in: *Forschung 15* (1981), p. 203-207. COUROU & SCHAFFNER, *Le jazz*, bepleiten voornamelijk de legitimiteit van de jazz vanuit haar veronderstelde voorgeschiedenis in en continuïteit met de Afrikaanse muziek; zij steunen hiervoor op reisverslagen en traktaten uit de zeventiende en achttiende eeuw. Goffin becommentarieert: 'Le jazz débute quand leur livre finit' (*Aux frontières*, p. 13).
- R. GOFFIN, *Horn of Plenty. The Story of Louis Armstrong*. New York, Allen, Towne & Heath, 1947. Zie ook R. GOFFIN, 'The Best Negro Jazz Orchestra' (vert. door S. BECKETT; oorspronkelijke publicatie 1934), *Evergreen Review*, (1998) 102, op: www.evergreenreview.com (bezoekt op 8 mei 2012), waarin Goffin ook voor Duke Ellington een lans breekt.
- D. STEIN, 'Negotiating Primitivist Modernisms: Louis Armstrong, Robert Goffin, and the Transatlantic Jazz Debate', in: *European Journal of American Studies* 2 (2011), op: <http://ejas.revues.org/9395> (bezoekt op 8 mei 2012).

■ © Maarten Devoldere.

Running in

**Familiegeschiedenis, familiaal erfgoed
en Familiekunde Vlaanderen**

TEKST Valerie Vermassen

Wie nieuwsgierig is naar zijn of haar voorouders, zocht misschien al eens op internet naar informatie over verwanten uit het verleden. Veel mensen maken via het web kennis met de wereld van het stamboomonderzoek, alias de genealogie. Dat het speuren naar familieleden uit vorige generaties duidelijk in de lift zit, blijkt uit het stijgend aantal bezoekers van genealogische websites. Deze verhoogde belangstelling voor alles wat te maken heeft met familiegeschiedenis is in deze digitale 21^e eeuw voor een groot deel te danken aan de veel betere toegang tot genealogische bronnen. Via slechts enkele muisklikken belandt de geïnteresseerde zoeker bij uitgewerkte familiestambomen. Of hij/zij komt terecht op websites die de historiek van een bepaalde familie beschrijven. Toch moet aangestipt worden dat de – al dan niet correcte – informatie die via internet te vinden is slechts het topje van de ijsberg toont. Men kan mits een portie geluk zeer veel persoonsgegevens via internet vinden. Maar dat levert geen gedetailleerd beeld op van het familiaal verleden van een individu.

Deze bijdrage wil eerst kort ingaan op het onderscheid tussen genealogie en familiegeschiedenis. Hoewel beide termen dikwijls door elkaar gebruikt worden, zijn het geen synoniemen. Bovendien wordt even aangekaart wat familiaal erfgoed zoal kan inhouden, zonder dat het daarbij de bedoeling is een vastomlijnd domein af te baken. Familiaal erfgoed heeft immers zeer veel overlappingen

paleografie, heraldiek, chronologie en lokale, sociale of economische geschiedenis zijn dan de kleren die de kapstok volledig tot zijn recht laten komen. Wanneer men een realistisch beeld wil krijgen van de levensomstandigheden van iemands voorouders is het immers aangewezen dat, naast louter genealogische bronnen ook zoveel mogelijk ander bronnenmateriaal in het plaatje betrokken wordt. Hoofdzakelijk zijn deze aanvullende bronnen van archivalische aard, omdat ze berusten in publieke of private archieven. Indien nog andere niet-archivalische bronnen zoals dagboeken, persoonlijke documenten of briefwisseling voorhanden zijn, kunnen ook deze verwerkt worden in een familiegeschiedenis.

Als familiegeschiedenis de (re)constructie is van het gecontextualiseerde verleden van de voorouders van een persoon, wat is dan familiaal erfgoed? In wezen is het een onderdeel van het immaterieel cultureel erfgoed, omdat het gaat om familiale praktijken, voorstellingen en uitdrukkingen die mensen (h)erkennen. We denken dan bijvoorbeeld aan familietradities, -feesten, -rituelen en andere gewoonten en gebruiken die van generatie op generatie overgeleverd worden. Familiaal erfgoed is niet enkel cultuurgebonden – er zijn Aziatische, Oosterse, West-Europese familietradities ... – maar dikwijls ook provincie- of streekgebonden. Daarnaast zijn er aanzienlijke verschillen tussen bijvoorbeeld familierituelen in het stedelijke en het landelijke milieu, tussen familie-

the family

en raakvlakken met andere cultureel-erfgoeddomeinen zoals heemkunde, volkskunde ... De verhouding familiegeschiedenis - familiaal erfgoed is complex en verdient nog nader uitgeklaard te worden. In laatste instantie wordt het parcours van Familiekunde Vlaanderen als vereniging onder de loep genomen en volgt een vooruitblik naar de toekomstige rol die deze landelijke cultureel-erfgoedorganisatie wenst op te nemen binnen het erfgoedveld.

What's in a name?

De termen genealogie, familiegeschiedenis, familiaal erfgoed ... worden dikwijls op één hoop gegooid. Het zijn echter geen inwisselbare begrippen. Familiegeschiedenis is veel meer dan genealogie. In feite zou men genealogie (of stamboomonderzoek) als kapstok van familiegeschiedenis kunnen bestempelen. Hulpwetenschappen zoals

feesten bij de 'hogere' en bij de 'lagere' sociale klassen ... Uiteraard speelt bij dit alles ook de tijdsfactor een niet te onderschatten rol. Het mag gerust een huzarenklus genoemd worden om zoveel mogelijk aspecten van het familiaal leven in Vlaanderen uit diverse perioden van de geschiedenis in kaart te brengen, te bestuderen en over te leveren aan toekomstige generaties. Dat is de rol die Familiekunde Vlaanderen voor zichzelf weggelegd ziet.

Behalve in de mondelinge geschiedenis (verhalen) en in de praktijk van alledag is familiaal erfgoed dus te vinden in familiedocumenten en familieportretten (fotoalbums, communie- en rouwprentjes ...). Het vindt zijn neerslag in documenten uit het verleden, die op hun beurt bronnen zijn voor familiegeschiedenis. Ook in minder voor de hand liggende bronnen kan gezocht worden naar bijkomende gegevens om een familiegeschiedenis te reconstrueren. We denken dan bijvoorbeeld aan kranten, mili- ▶

taire dossiers en personendossiers afkomstig uit sociale instellingen van weleer. Zelfs in laatmiddeleeuwse mirakelboeken komen persoonsnamen voor die kunnen leiden naar sporen van voorouders. In principe is dus elke bron, waarin een persoonsnaam of een afbeelding van een persoon voorkomt, een mogelijke bron voor familiegeschiedenis. Familiekunde – of het onderzoek naar familiegeschiedenis – heeft er alle baat bij om gebruik te maken van de onderzoeksresultaten van wetenschappelijke disciplines als geschiedenis, psychologie, sociologie en antropologie. De relatie tussen familiegeschiedenis en familiaal erfgoed is niet eenduidig te definiëren en vergt nog bijkomende reflectie. Dit is een van de uitdagingen waarmee Familiekunde Vlaanderen geconfronteerd wordt.

Van VVF tot Familiekunde Vlaanderen (1964-2012)

Tot ongeveer twee decennia geleden – toen het internet nog niet zo sterk ingeburgerd was – kon men voor familiekundig onderzoek hoofdzakelijk terecht in de archiefwereld (rijksarchieven), in de documentatiecentra van de Vlaamse Vereniging voor Familiekunde (VVF) of in het Vlaams Centrum voor Genealogie en Heraldiek (VCGH). Zowel VVF als VCGH beschikken over documentatiecentra met bronnen voor familiekundig onderzoek. Het verzamelen en bewaren van dit familiaal erfgoed was echter niet de prioriteit van beide verenigingen. Zowel VVF als VCGH waren van bij aanvang vrijwilligersverenigingen die zich tot doel stelden het familiekundig onderzoek in Vlaanderen te promoten en te faciliteren. Beide verenigingen streefden naar de 'democratisering van familiekunde'. Het was de bedoeling om zoveel mogelijk mensen warm te maken voor familiegeschiedenis. Om dit doel te bereiken, werden en worden in de diverse afdelingen nog steeds talrijke cursussen en voordrachten georganiseerd. Aan de hand van het motto 'Klim in je stamboom!' maakten duizenden mensen kennis met de boeiende wereld van de familiegeschiedenis. Het is in deze traditie dat Familiekunde Vlaanderen zijn wortels vindt.

Op 1 oktober 2011 fuseerden VVF en VCGH in de nieuwe organisatie Familiekunde Vlaanderen (FV). Voordien duidde diezelfde naam ook al op het samenwerkingsverband tussen beide afzonderlijke vzw's. Dankzij deze fusie is er in Vlaanderen voortaan één uniform aanspreekpunt voor de cultureel-erfgoedgemeenschap met bijzondere interesse voor familiekunde en familiaal erfgoed. Sedert 1 januari 2012 werd Familiekunde Vlaanderen erkend als landelijke cultureel-erfgoedorganisatie voor volkscultuur, volgens de bepalingen in het Cultureel-erfgoeddecreet (2008).

In andere Europese landen zijn er talrijke genealogische verenigingen, maar deze zijn – behalve in Nederland – niet landelijk georganiseerd. Vaak vallen ze samen met de grenzen van een regio, een departement (Frankrijk) of een deelstaat (Duitsland). Genealogische bronnen worden in onze buurlanden veel sterker door de overheid gecentraliseerd in archieven of in overheidsdiensten die gelieerd zijn aan een archief (zoals het Centraal Bureau voor Genealogie in Nederland). De rol van Familiekunde Vlaanderen als cultureel-erfgoedorganisatie is dan ook uniek, omdat

nergens ter wereld een organisatie zowel maatschappelijke dienstverlening inzake familiegeschiedenis als de zorg voor het familiaal erfgoed op zich neemt. Vlaanderen vervult hiermee een pioniersrol op erfgoedvlak en het gebrek aan vergelijkbare organisaties in het buitenland maakt de missie van FV er niet eenvoudiger op.

In overeenstemming met de afgesloten beheersovereenkomst met de Vlaamse overheid is de missie van FV driedig. Op de eerste plaats willen we het familiaal erfgoed in Vlaanderen bestuderen, helpen bewaren en onder de aandacht van het publiek brengen. We hebben daarbij ook oog voor recent familiaal erfgoed – zeker van mensen met een andere culturele achtergrond of afkomst – en voor familiale documenten die zich bij particulieren en in archieven of onderzoekinstellingen bevinden. In tweede instantie willen we via publiekswerking enerzijds en de continuering van de dienstverlening door de vrijwilligers anderzijds meer mensen aanmoedigen om onderzoek te doen naar hun familiegeschiedenis. In derde instantie ten slotte schakelt FV zich in diverse netwerken in, waardoor we via samenwerking met organisaties als Heemkunde Vlaanderen of een instelling als het Rijksarchief kennis van andere organisaties kunnen koppelen aan onze eigen expertise inzake familiegeschiedenis. Zo kan er een boeiende wisselwerking groeien tussen de onderzoekservaringen die vrijwilligers opgebouwd hebben inzake familiekunde en de nieuwe onderzoeksmethodieken inzake familiegeschiedenis die ontwikkeld worden aan universiteiten en in de erfgoedsector.¹

Essentieel voor de werking van Familiekunde Vlaanderen is de dienstverlening door talloze vrijwilligers. We zijn zeer dankbaar voor de inzet en het enthousiasme van de actieve familiekundigen en willen hun inspanningen en ervaring naar waarde schatten. Vele honderden FV-leden engageren zich immers jaar na jaar om aan genealogisch of heraldisch dienstbetoon te doen. Ze organiseren cursussen en voordrachten, beantwoorden vragen van belangstellenden in archieven, ontsluiten bronnen, helpen bij het oplossen van familiekundige vragen of problemen en nemen deel aan allerlei genealogische ontmoetingsdagen in samenwerking met lokale erfgoedactoren. Deze maatschappelijke dienstverlening is onmisbaar om de kennis van het familiaal erfgoed in Vlaanderen te waarborgen. Zonder de ervaring van talrijke genealogen en heraldici gaat bijvoorbeeld de kennis van oude schrifttypes (paleografie) of de symboliek die gebruikt wordt in wapenschilden onherroepelijk verloren. De vraag is nu: hoe kunnen we 'jongeren' tussen 10 en 50 jaar aanspreken om dit cultureel erfgoed te leren kennen en waarderen? Hun interesse is van essentieel belang om de kennis te laten overleven. Helaas kampen we met hetzelfde probleem als zoveel andere organisaties: het gebrek aan nieuwe vrijwilligers die zich willen inzetten voor een langdurig engagement.

Behalve de bedreigde overlevering van deze kennis en vaardigheden worden we nog geconfronteerd met andere uitdagingen. Zo is er bijvoorbeeld het andere perspectief dat mensen met een diverse culturele achtergrond hebben op hun familiaal verleden. Dit verschilt fundamenteel van onze westerse genealogische benadering. Andere

invalshoeken en methodieken zijn nodig om tegemoet te komen aan hun wensen en noden, zoals het in kaart brengen van verhalend familiaal erfgoed via de methode van de mondelinge geschiedenis.

Een andere uitdaging is gelegen in de hinderlagen van het digitale tijdperk. Momenteel wordt een overvloed aan genealogische gegevens aangeboden via het internet. In hoeverre is deze informatie correct, volledig en betrouwbaar? In welke mate kan men van gegevens van anderen gebruikmaken, zonder de juridische bepalingen omtrent het auteursrecht en de zogenaamde 'Privacywet' (8 december 1992) te schenden? Al deze vragen behoeven een adequaat antwoord en daar ligt wellicht ook een taak weggelegd voor Familiekunde Vlaanderen.

Het is moeilijk te voorspellen wat de mogelijkheden zullen zijn om in de 21^e eeuw aan familiegeschiedenis te doen. Zoals de praktijk in onze buurlanden uitwijst, zullen meer en meer familiekundige bronnen online toegankelijk gemaakt worden, ontstaan er diverse beeld- en gegevensbanken en verloopt de informatie-uitwisseling veel sneller dan voorheen. Tegelijk rijst de vraag: hoe bewaren we al die digitale familiekundige informatie? Zullen de archiefbronnen die niet in digitale vorm beschikbaar zijn, verwaarloosd of vergeten worden?

Een toekomstige taak voor Familiekunde Vlaanderen ligt in de koppeling van de praktijkexpertise over nieuwe methodologische ontwikkelingen op het vlak van familiegeschiedenis, die de familiekundige vrijwilligers als ervaringsdeskundigen verwierven. Wie als hobby speurt naar voorouders kan zo kennismaken met nieuwe mogelijkheden om de eigen familiegeschiedenis uit te werken. Op die manier ontdekken familiekundigen onverwachte bronnen voor hun familiegeschiedenis die soms berusten in kleinere, minder bekende archieven. Of men maakt kennis met de methode van de historische kritiek waardoor bronnenonderzoek meer wetenschappelijk verantwoord wordt. We willen hiermee geenszins beweren dat dit nu nog niet in de praktijk gebeurt. Publicaties van genealogen en heraldici in Vlaanderen zijn dikwijls van uitstekende wetenschappelijke kwaliteit en getuigen van doorgedreven en geïnteresseerd archiefonderzoek. Het is nu de bedoeling om de geïnteresseerde aspirant-familiekundigen mee op sleeptouw te nemen naar kwalitatief hoogstaand onderzoek. Omgekeerd ontsluiten de familiekundigen steeds meer bronnenmateriaal dat kan gebruikt worden als onderzoeksmaterie in bijvoorbeeld historisch of sociologisch onderzoek. Het resultaat van deze kruisbestuiving kan nieuwe inzichten opleveren, zowel voor professionele onderzoekers als voor mensen met genealogie als hobby. ▶

■ Vrijwilligers naarstig aan het werk. © Familiekunde Vlaanderen.

Van theorie naar praktijk

Mooie toekomstplannen dus. Maar wat doet Familiekunde Vlaanderen nu in de praktijk?

Naar aanleiding van de interne reorganisatie – van VVF en VCGH naar Familiekunde Vlaanderen – organiseerden we op 24 maart 2012 een overlegmoment binnen de vereniging. Op deze reflectiedag werd informatie gegeven aan de afdelingen (top-down), bijvoorbeeld over de CEST-richtlijnen, de projecten ‘Mijn verloren land’ (IPG) en ‘Buurten met erfgoed’ (VIOE), het nieuwe Decreet Lokaal Cultuurbeleid, de ICT-werkgroep van Heemkunde Vlaanderen en Familiekunde Vlaanderen ... Dankzij de presentatie van coördinator Michel Vermote ligt de weg naar toetreding van de afdelingen en documentatiecentra tot Archiefbank Vlaanderen nu open. Er was ook ruim gelegenheid voor vertegenwoordigers van de afdelingen om hun ideeën over de toekomstige werking van FV mee te delen (bottom-up). Constructieve voorstellen, bijvoorbeeld over de geplande vernieuwing van de twee FV-tijdschriften, werden door de aanwezigen geformuleerd. Deze reflectiedag betekende een versterking van de interne cohesie en is zeker voor herhaling vatbaar.

Om meer mensen warm te maken voor familiaal erfgoed werden reeds in 2011 een aantal initiatieven opgestart. In september 2011 startte het erfgoedproject ‘Mijn verloren land. Hoe schrijf ik de geschiedenis van mijn familie?’ Dr. Nele Provoost (Instituut voor Publieksgeschiedenis, UGent) werkt hierbij aan een portaalwebsite die de bestaande kennis over familiegeschiedenis wil bundelen en aanbieden op een multimediale en interactieve website (www.familiegeschiedenis.be). De website wordt opgevat als een vierluik. In eerste instantie bevat hij een stap-voor-staphandleiding waarin beginnende familiekundigen de kneepjes van het vak leren en telkens de nodige tools en relevante literatuur krijgen aangereikt. Vervolgens worden in het luik ‘Bronnen belicht’ verschillende types bronnen beschreven, samen met de mogelijkheden en beperkingen ervan, plus de vindplaatsen en de werkwijze om ze te raadplegen. Via de link ‘Dossiers’ krijgt de bezoeker via thematische dossiers achtergrondinformatie

om de eigen familiegeschiedenis in een bredere context te kunnen plaatsen. Ten slotte worden nog een aantal tools/links/hulpwetenschappen aangereikt. In het najaar van 2012 gaat deze website online. De partners in dit project illustreren de interdisciplinaire aanpak. Behalve het IPG en Familiekunde Vlaanderen zijn ook FARO, het Algemeen Rijksarchief, Heemkunde Vlaanderen en Amsab-IGG betrokken bij de uitwerking. Aan de website www.familiegeschiedenis.be zal ook een forumwebsite gelinkt worden, waarop een discussie- en vragenforum komt als gemeenschappelijk project van Familiekunde Vlaanderen en Heemkunde Vlaanderen.

Naast dit digitale project, dat de publiekswerking van FV zonder twijfel zal versterken, zijn er ook publicaties die de drempel verlagen om met familiegeschiedenis te beginnen. Familiekunde Vlaanderen kent hierin al een lange voorgeschiedenis, onder meer met de handleidingen *Klim in je stamboom* en *Speuren naar je voorouders* (Jan Vanderhaeghe). Ook in het FV-tijdschrift *Vlaamse Stam* verschijnen regelmatig didactische artikels, bijvoorbeeld van de hand van Wilfried Devoldere en Johan Roelstraete. Op 21 april 2012, tijdens het jaarlijks congres van FV, werd het *abc van de genealogie* van Johan Roelstraete voorgesteld. Johan is een autoriteit op het vlak van familiekunde in Vlaanderen en heeft hieromtrent al zeer veel gepubliceerd. Bij FARO verscheen in samenwerking met FV zijn recentste geesteskind. Het *abc van de genealogie* is een familiekundig lexicon dat zowel beginnende als ervaren familiekundigen op een verhelderende wijze uitleg verschaft over alle aspecten van familiegeschiedenis.

Na de inhoudelijke vernieuwing en de bijhorende naamsverandering in 2011 plant FV in de loop van 2012 en 2013 een vormelijke vernieuwing waarbij onder meer een nieuwe huisstijl, website, logo en publieksfolder horen. Op de website van FV zijn al een tijdje RSS-feeds voor nieuwe agendaberichten, mededelingen en publicaties beschikbaar. Een e-nieuwsbrief met het volledige vormingsaanbod van FV wordt halfjaarlijks bezorgd aan erfgoedpartners, alle rijksarchieven in Vlaanderen en Brussel, enkele stadsarchieven en andere belangstellenden. Om de digitale sneltrain te kunnen volgen, werd in 2011 in samenwerking met Heemkunde Vlaanderen een ICT-werkgroep opgericht. Intussen stemmen we ook intern onze digitaliseringsinitiatieven beter op elkaar af en trachten we tot een vlottere gegevensuitwisseling van digitale genealogische bronnen te komen. Volgend jaar is een hervorming gepland van de tijdschriften *Genealogie en Heraldiek in Vlaanderen* en *Vlaamse Stam*. We willen ook de steile opmars van de sociale media niet uit het oog verliezen. Op de populaire socialenetwerksite Facebook is Familiekunde Vlaanderen al aanwezig onder de vorm van een openbare groep, waarbij iedereen met interesse voor familiegeschiedenis kan aansluiten.

FV staat open voor samenwerking met andere organisaties en stelt zijn expertise inzake familiegeschiedenis en familiaal erfgoed graag ten dienste van mensen die hierop een beroep willen doen. In 2011 werden reeds gesprekken gevoerd met Algemeen Rijksarchivaris dr. Karel Velle en met vertegenwoordigers van het Rijksarchief om de samenwerking tussen FV en het Rijksarchief te verbeteren.

Intussen wordt ook de toetreding van de FV-documentatiecentra en -afdelingen tot Archiefbank Vlaanderen voorbereid. Vrijwilligers en professionele medewerkers verbonden aan enkele documentatiecentra en -afdelingen hebben hiertoe zelf reeds initiatief genomen. Voor de overige centra zal een modeltraject opgesteld worden in samenwerking met Archiefbank Vlaanderen.

Familiekunde Vlaanderen vervulde in samenwerking met de KU Leuven een pioniersrol inzake de toepassing van DNA-onderzoek in de historische wetenschappen. In 2009 werd door FV het DNA-project 'Oud-Brabant' opgestart, met steun van de Vlaamse Overheid. In dit baanbrekende project werkten genetici van de KU Leuven – waaronder prof. em. J. Cassiman en zijn opvolger prof. R. Decorte – en genealogen die gecontacteerd werden door FV samen om de historische bevolkingsmigraties in Brabant te achterhalen. Dankzij deze nooit eerder geziene samenwerking tussen humane en exacte wetenschappen slaagden we erin het DNA-profiel van de deelnemers te correleren met hun genealogische opzoekingen. Dit leverde spectaculaire resultaten op inzake verwantschap. Niet minder dan 40 % van alle deelnemers was in dichte of verre afstand aan elkaar verwant. De hoge mate van genetische verwantschap tussen de inwoners van Brabant werd door vele wetenschappers vermoed, maar kon op deze manier voor het eerst bevestigd worden dankzij de genetische genealogie. Gezien het succes van dit project werd, dankzij

de gedrevenheid van FV-voorzitter Marc Van den Cloot, in 2010 reeds overgegaan tot een uitbreiding van het DNA-project tot de rest van België. Zowel het DNA-project 'Oud-Hertogdom Brabant' als het DNA-project 'België' resulteerden in een publicatie. FV wil in samenwerking met andere partners in binnen- en buitenland nu voortborduren op dit elan. Momenteel staat een – letterlijk en figuurlijk – grensverleggend DNA-project in de steigers, waarbij alle grensregio's van ons land betrokken worden. Via samenwerking met buitenlandse genealogische verenigingen en heemkundige organisaties hoopt FV in een Europese context ook de buurlanden te enthousiasmeren voor de combinatie genealogie-genetica. Daarnaast duikt FV ook verder de geschiedenis in met het nieuwe 'Romeins' DNA-project. Deze Vlaamse bijdrage aan het internationaal onderzoek naar historische migraties (cf. *The Genographic Project*) leert dat de verwantschap tussen mensen zeer groot is en geeft tegenkants aan eender welke rassenideologie. Genetisch gezien bestaan er immers geen rassen.

Al deze projecten en initiatieven illustreren de toekomstgerichte blik van Familiekunde Vlaanderen. Samengevat wil FV de soms ondergewaardeerde wereld van de familiegeschiedenis en het familiaal cultureel erfgoed binnen ieders bereik en onder ieders aandacht brengen. Familierelaties zijn – positief of negatief – determinerend voor iemands persoonlijkheid. Het is daarom erg verrijkend om ►

■ © Maarten Devoldere.

het eigen familiale verleden te achterhalen omdat dit zo bepalend is voor de identiteit. Ook voor mensen met een moeilijke of onduidelijke familiale voorgeschiedenis kan deze zoektocht voordelen opleveren. Familiegeschiedenis beoefenen bevordert de sociale cohesie, omdat men nieuwe contacten kan leggen met verre verwanten of medespouwers en omdat men door kennismaking met en bewustwording van de herkomst een beter begrip heeft voor de omstandigheden die je eigen 'ik' mee gevormd hebben. De steeds terugkerende vaststelling dat iedereen wel ergens in het verleden een gemeenschappelijke verwant

heeft, doet de verschillen tussen individuen relativeren. Het is precies deze combinatie tussen het individuele vormende aspect en het gemeenschapsvormende aspect dat onderzoek naar familiegeschiedenis en het exploreren van familiaal erfgoed zo boeiend maakt. ■■■

Valerie Vermassen is coördinator van Familiekunde Vlaanderen, het kennisknooppunt voor familiegeschiedenis

1. Zie bv. de recente publicatie van B. DE NIE EN G. VERCAUTEREN, *Gemeene Geschiedenis. Inspiratiegids voor het onderzoek naar het dagelijks leven van het 'gewone' volk (1789 - 1918)*. Brussel: FARO, 2012

Genealogie in Wallonië¹

In Franstalig België is genealogie even populair als in Vlaanderen. De archieven krijgen er evenveel (be)zoekers over de vloer en gegevensbanken met genealogische informatie zijn moeiteloos te vinden via internet. Deze genealogische databanken zijn zowel in Wallonië als in Vlaanderen dikwijls het resultaat van particulier initiatief; een goed voorbeeld is de webstek Wallonia (<http://users.skynet.be/wallonia>). Is de situatie met betrekking tot genealogisch onderzoek dan over de hele lijn vergelijkbaar met deze in Vlaanderen? Grotendeels wel, maar niet helemaal.

- In oktober 2012 organiseert GénWal vzw een congres over la généalogie high-tech. © Ellen Bloom

Er is geen overheidssteun voorzien voor het onderzoek naar familiegeschiedenis in Wallonië. Hoewel ervaren genealogen dikwijls de brug slaan tussen genealogie *pur sang* en familiegeschiedenis, ligt de klemtoon bij onze zuiderburen sterk op het genealogische aspect. De koppeling tussen familiekunde en familiaal erfgoed wordt in Franstalig België (nog) niet gemaakt.

Organisatorisch lijkt de structuur in beide landsdelen gelijklopend te zijn. Globaal samengevat is er in Franstalig België één grote landelijk georganiseerde ledenvereniging met een aantal genealogische kringen die regionaal of provinciaal actief zijn. De grootste genealogische ledenorganisatie is GénWal (vzw). Deze vereniging werd in 1998 opgericht naar het voorbeeld van Familiekunde Vlaanderen. Vrijwilligers bij GénWal centraliseren en inventariseren digitale genealogische gegevens via hun website www.geniwal.info. Ze organiseren een tweejaarlijks congres (Généatica) en beheren de genealogische databanken GénWalActes en Isadora. Daarnaast verstrekken ze genealogisch advies, organiseren ze cursussen en voordrachten en geven ze het tijdschrift *GénWal Magazine* uit. Hun genealogische bibliotheek is gevestigd in Waver. In de provincies Henegouwen en Namen hebben ze afdelingen die ze "antennes" noemen. Net zoals in Vlaanderen is men er zich bij GénWal goed van bewust dat genealogie in de toekomst hoofdzakelijk digitaal zal zijn en denkt men al volop na over de mogelijkheden hiervan. Het thema van Généatica is dit jaar dan ook 'la généalogie high-tech' (6 en 7 oktober 2012). We worden ten noorden en ten zuiden van de taalgrens uiteraard geconfronteerd met dezelfde uitdagingen en mogelijkheden.

Ook bij onze zuiderburen zijn op regionaal of provinciaal niveau genealogische verenigingen actief. Voorbeelden zijn Netradyle (Waals-Brabant), Gephil (tussen Samber en Maas) ... Ze werken soms samen in een los samenwerkingsverband (bv. GenWalBru), maar vormen geen overkoepelende vereniging die vergelijkbaar is met Familiekunde Vlaanderen. Naast deze kringen zijn er ook genealogische internetfora (bv. Génédinant, HerveGénénet, Groupe Gembloux Généalogie ...) die grote gelijkenis vertonen met de in Vlaanderen provinciaal georganiseerde genealogische Yahoo-groepenfora.

1. Met dank aan Mevr. Chantal Magnin, vicesecretaris van GénWal, voor de geleverde achtergrondinfo.

Het *abc van de genealogie*

Johan Roelstraete schrijft het ultieme genealogische naslagwerk

In samenwerking met Familiekunde Vlaanderen en auteur Johan Roelstraete verscheen bij FARO een handig naslagwerk voor al wie zijn of haar familiaal erfgoed via een familiegeschiedenis wil onderzoeken, documenteren en beschikbaar stellen.

Johan Roelstraete is een eminentie in de wereld van de Vlaamse en internationale genealogie en heraldiek en heeft reeds diverse toonaangevende publicaties met betrekking tot familiegeschiedenis op zijn naam staan. Het zopas verschenen *abc van de genealogie* (286 blz.) is een alfabetisch compendium waarin hij de kennis, eruditie en ervaring met betrekking tot alle aspecten van deze complexe en dynamische materie, die hij tijdens de voorbije decennia heeft opgedaan, nu in een overzichtelijk geheel toegankelijk maakt voor iedereen.

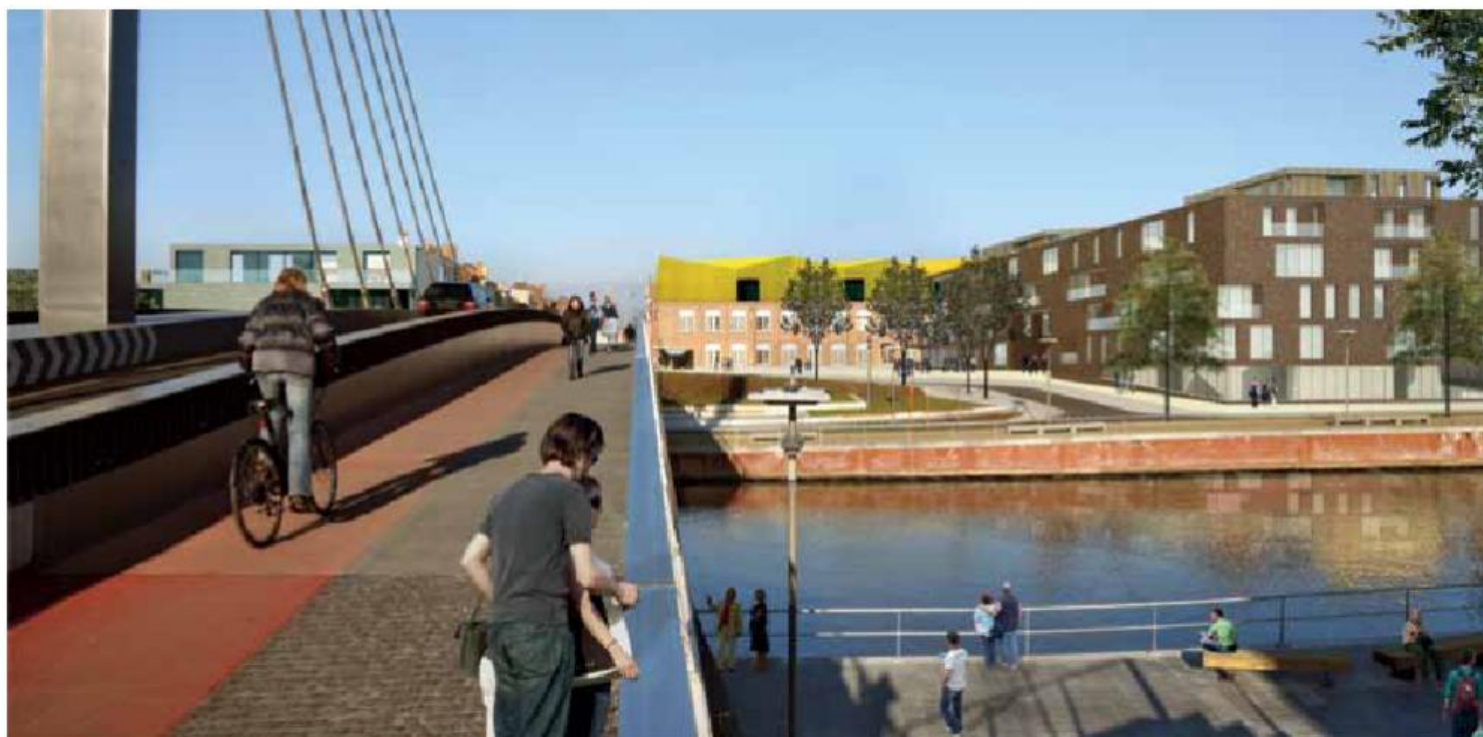
Het familiale verleden is een heel persoonlijk onderdeel van het erfgoed, dat de jongste jaren sterk aan populariteit wint. Zeven op tien Vlamingen blijken interesse te hebben voor de sporen uit het leven van vorige generaties familieleden. De methodieken van familiegeschiedenis, genealogie en heraldiek komen dan van pas om sporen uit het familiale verleden op een gerichte en geordende manier te verzamelen, te documenteren, te bewaren en te delen. Johan Roelstraete is op dit terrein een Vlaamse ervaringsdeskundige en expert zonder gelijke. Hij heeft reeds diverse succesvolle boeken en handleidingen op zijn naam staan. Met dit *abc van de genealogie* maakt hij zijn gedurende decennia opgebouwde kennis nu in een handig en tegelijk erg volledig compendium en naslagwerk beschikbaar voor iedereen. Zowel de beginnende leek als de gevorderde genealoog vinden daarin op een toegankelijke en accurate wijze informatie over honderden termen (historische zoals leendenombrement, maar ook hedendaagse zoals mitochondriaal DNA), uitleg bij beschikbare bronnen en hun bewaarplaats, webadressen van genealogische organisaties over heel de wereld en zeer uitvoerige verwijzingen naar beschikbare literatuur en websites. Voor elke vraag die bij het werken aan een familiegeschiedenis kan opduiken, biedt dit *abc van de genealogie* een helder en accuraat antwoord en een praktische verwijzing naar achterliggende bronnen en verdiepende informatie.

Het *abc van de genealogie* kost 20 euro (excl. verzendkosten) en kan zowel bij Familiekunde Vlaanderen als bij FARO besteld worden. ■■■

■ © Maarten Devoldere

Voor de Leiestreek is de voormalige vlasnijverheid nog steeds een erg identiteitsbepalende factor. Maar het doorgeven van het vlaserfgoed aan de jongere generaties en aan nieuwkomers in de streek verloopt niet meer vanzelfsprekend en vraagt om nieuwe benaderingen en methodieken. Dertig jaar na zijn oprichting bezint het Vlasmuseum in Kortrijk zich vanuit museaal perspectief over de vraag hoe dat aangepakt kan worden. Een nieuwe museumpresentatie op een nieuwe locatie moet hier in de toekomst mogelijkheden creëren. Samen met de Erfgoedcel Kortrijk werd de voorbije jaren ook ingezet op het immateriële erfgoed rond de vlasnijverheid. De sociaal-artistieke theaterproductie "Verhalen uit het Achterland" liet vrijwilligers van vandaag in de huid kruipen van de streekgenoten die het weleer zelf meemaakten.

■ Het Vlasmuseum verhuist naar een pakhuis aan de Leie. Het ontwerp is van NoAarchitecten en MADOC. © Stad Kortrijk, Frédéric Guerdin & Polygon Graphics

Het Vlasmuseum als streekmuseum

TEKST Lies Buyse

Achtergrond

Vlas is een nijverheidsgewas dat in ons land vooral geteeld wordt voor de winning van vezels als grondstof voor linnen. In de 13e eeuw ontstond in de graafschappen Vlaanderen en Henegouwen een bloeiende linnennijverheid. In tegenstelling tot de wolindustrie ontwikkelde deze linnenproductie zich hoofdzakelijk op het platteland als thuisnijverheid. Op deze manier wist meer dan de helft van de plattelandsbevolking in deze regio zich een extra inkomen te verschaffen.

In de eerste helft van de 19^e eeuw maakte de linnennijverheid een zware crisis door. Gedreven door de uitstekende kwaliteit van het Leievlas begonnen de landbouwers in het zuiden van West-Vlaanderen zich steeds meer te concentreren op de bewerking van de vlasstengel tot spinklare vezel. Leievlas werd groot in de Leie, een van de weinige rivieren waarin men kon en mocht roten, wat een zeer bleke vezel opleverde. De Leiestreek zou uitgroeien tot een van de belangrijkste productiecentra van vlas wereldwijd, de vlasproductie ontpopte zich tot de belangrijkste nijverheid in de streek.

De impact van de vlasnijverheid op het zuiden van West-Vlaanderen is groot. De nijverheid is namelijk een van de factoren die ervoor zou zorgen dat het zuiden van West-Vlaanderen zich langzaam ontwikkelde van een agrarische en ambachtelijke streek naar de verstedelijkte en industriële regio zoals we die vandaag kennen. De vlasnijverheid bood werk aan een groot deel van de bevolking en was ook visueel sterk aanwezig in het Leielandschap.¹

In de jaren 1950 en 1960 kwam de productie van vlasvezel onder druk te staan. De sector maakte een zware crisis door en veel vlassers zagen zich genooddaakt om hun zaak te stoppen. De heroriëntering op andere economische activiteiten legde de basis voor een nieuw economisch landschap in het zuiden van West-Vlaanderen, met bedrijven als Balta, Unilin, Quick-Step, Ardo ... om maar enkele voorbeelden van deze succesvolle reconversie te noemen. Ondertussen blijven de onroerende relictten van de vlasnijverheid wel nog alom aanwezig in het Leielandschap. Op de VIOE-inventaris van onroerend erfgoed staan momenteel meer dan vijfhonderd sites die getuigen van dit boeiende verleden.

Vlasmuseum

Door de crisis dreigde het areaal van de vlasbedrijven die stopten of zich omvormden naar andere nijverheden verloren te gaan. Bert Dewilde kon dit niet laten gebeuren en stichtte in 1963 een vzw die zich bezighield met het verzamelen van de materiële getuigen van de belangrijke vlasnijverheid. Met het verzamelde materiaal maakte hij eerst een aantal educatieve tentoonstellingen en legde hij vervolgens de basis voor het Nationaal Vlasmuseum. Dit museum opende in 1982 de deuren.

Hoewel de stedelijke overheid vanaf dag één betrokken was bij het project, is het toch vooral mooi om te zien hoe dit museum mee gemaakt werd door de inwoners van de streek. Het zijn de (oud-)vlassers die op vrijwillige basis meeschreven aan het museumverhaal, die de collectie hielpen verzamelen en die het museum hebben opgebouwd op basis van hun kennis van de vlaswereld. Het zijn de Kortrijkse scholen die het vakwerk verrichtten en het zijn de bedrijven uit de regio die het verhaal financieel en materieel mee ondersteunden. De betrokkenheid van al deze mensen bij het project zorgde voor een grote gedragenheid van het museum in de streek. Het Vlasmuseum was en is voor de streekbewoners hun museum en het brengt het verhaal van hun verleden.

Bert Dewilde wist dit gevoel ook te vertalen in de permanente presentatie van het museum. Hij koos ervoor om te werken met hyperrealistische taferelen die de bezoeker meezuigen in de wereld van het vlas. Geschilderde landschappen, afdrukken van de gezichten en handen van de vlassers, voorwerpen uit de cultuur van alledag ... alle details werden zo gekozen dat in één oogopslag de werktuigen en machines in hun context konden geplaatst worden. Voor de inwoners van de Leiestreek was dit thuis komen in de wereld van de eigen streek zoals ze die gekend hebben. Herkenning en zelfs een vleugje nostalgie waren alom aanwezig.

Het Vlasmuseum ontwikkelde zich tot uithangbord voor de streek. Inwoners zijn fier op hun museum en nemen hun bezoekers er graag mee naartoe. Ook de touroperators leren het museum kennen als introductiepoort tot de regio. Het Vlasmuseum haalde in 1983 (het topjaar) maar liefst 72.000 bezoekers en wist in de jaren daarna een jaartotaal van 40.000 bezoekers aan te houden. Het terugkeerbezoek van mensen uit de regio was een sterk effect. In 1998 kreeg het museum een verlengstuk onder de vorm van het Kant- en Linnenmuseum. De filosofie van het museum wordt daarin voortgezet, maar het thema bleek veel minder gedragen door de regio, waardoor dit museum nooit het succes van het Nationaal Vlasmuseum wist te evenaren.

Een nieuwe tijd

Terug naar vandaag. Anno 2012 ziet het Vlasmuseum er nog quasi hetzelfde uit als in 1982, maar de wereld rond het museum is in die dertig jaar wel grondig veranderd.

De vlassector is niet langer de belangrijkste nijverheid van Zuid-West-Vlaanderen. Het aantal mensen uit de streek dat betrokken is of was bij de sector neemt af. De hedendaagse vlasbedrijven zijn uiterlijk niet meer te onderscheiden van andere fabrieken en zijn dus ook niet meer beeldbepalend voor de streek. Nieuwe streekbewoners kennen het vlasverhaal niet altijd en weten soms zelfs niet dat ze in een historisch vlasland wonen. Vlas is vandaag niet meer het belangrijkste bindende thema in de regio en dit straalt af op het museum. Hoe kan het zijn identiteit als streekmuseum bewaren? Hoe kan het de streekbezoekers bij de museale werking betrokken houden? En hoe kan het museum ervoor zorgen dat de huidige inwoners zich nog steeds in het museum herkennen?

Voor de beoogde effecten buiten West-Vlaanderen is de uitdaging zo mogelijk nog groter. De vlasnijverheid is in de andere streken van het land al veel langer weg en de kennis over of de interesse in grondstoffen is niet wijdverspreid. Hoe kan het Vlasmuseum zijn verhaal brengen aan mensen die niet meer weten wat vlas is? En misschien fundamenteeler nog: zijn de mensen anno 2012 nog wel geïnteresseerd in het verhaal van het Vlasmuseum?

De uitdagingen waar het Vlasmuseum voor staat zijn dan ook groot. Wanneer het museum zich beperkt tot een aanpassing van de permanente presentatie aan de hedendaagse museumnormen offert het een stuk van zijn identiteit op. De presentatie zal immers geen aansluiting vinden bij het beeld dat mensen vandaag van de regio hebben en het museum kan nooit meer eenzelfde gedragenheid hebben onder de bevolking als in 1982 het geval was. De stad Kortrijk vindt deze twee zaken zeer belangrijk voor het museum en kiest daarom voor een grondige herprofilering.

Een nieuw verhaal

Het Vlasmuseum wil een universele boodschap brengen: een verhaal dat ook toegankelijk is voor mensen die niet vertrouwd zijn met het vlas. Het gaat hierbij zowel over toeristen die niet uit de vlasregio komen als over de jon-

gere generaties in de eigen regio. Het museum wil beide doelgroepen bereiken door het verhaal van het vlas te gebruiken als metafoor voor de streekontwikkeling. De museumcollectie illustreert namelijk goed de evolutie van een agrarische en landelijke omgeving naar een industriële en verstedelijkte regio. Het nieuwe verhaal van het museum zal vertrekken in de middeleeuwen, maar ook doorlopen tot vandaag.²

Een belangrijk element in deze herprofilering is de interactie met de streek. De streek moet aanwezig zijn in het museum en het Vlasmuseum moet de Leiestreek als zijn eerste werkterrein beschouwen. Het museum zal dit doen door een streekverhaal te brengen en door zijn publiekswerking uit te bouwen in samenwerking met partners uit de regio. Deze partners kunnen zowel uit het economische en het culturele veld als uit de onderwijswereld komen. Daarnaast houdt de nieuwe visie ook in dat het Vlasmuseum buiten de museummuren actief moet zijn. Het museum kan hierbij inpikken op een lijn die door de streekwerking van de provincie West-Vlaanderen is ontwikkeld. De streekwerker cultuur definieerde vlas geruime tijd geleden reeds als een van de meest bindende elementen voor Zuid-West-Vlaanderen. Hij ontwikkelde ook een aantal projecten rond vlas. Vlasparlé en Vlastheater – die in de tweede helft van dit Dubbelspel besproken worden – vormen hiervan de meest zichtbare voorbeelden. Het Vlasmuseum was in beide projecten partner. Het is de bedoeling dat het Vlasmuseum in de toekomst ook zelf de rol van initiërende katalysator voor nieuwe projecten opneemt.

De stad Kortrijk heeft ervoor gekozen om dit nieuwe verhaal van het vlasverleden ook op een andere locatie te brengen. Het Vlasmuseum zal ondergebracht worden in een voormalig verzendhuis van de Linen Thread Company. Dit pand is tegelijkertijd een symbolische en een

strategische keuze, enerzijds omdat het gebouw symbool staat voor de Angelsaksische aanwezigheid in Kortrijk – het had destijds de bijnaam ‘het Engels syndicaat’ – anderzijds omdat het gelegen is aan de bron van welvaart van de regio: de *Golden River*. Als hedendaagse toeristische as van de regio brengt de Leie de bezoeker vlot naar de nog overblijvende materiële getuigen in de regio.

Het museum wordt uitgedaagd

Het ‘nieuwe Vlasmuseum’ lokt veel reacties uit, zowel negatieve als positieve. Het is duidelijk dat het Vlasmuseum nog steeds kan rekenen op een kritische achterban en dat kan alleen maar gezond zijn. Het is nu de taak van het museum om al deze medestanders (en ook de tegenstanders) betrokken te houden bij de transitie, om opnieuw samen met de bevolking het nieuwe verhaal te schrijven.

Een dergelijke grondige verandering zorgt uiteraard voor weerstand. In het geval van het Vlasmuseum komt deze uit een zeer belangrijke hoek, namelijk van de mensen die van zeer nabij betrokken waren bij de oprichting van het museum. Het zijn zowel de stichters, de vrienden van het Vlasmuseum als een groot deel van de oudere generatie regiobewoners die kritisch staan tegenover de nieuwe plannen. Het is niet toevallig ook de generatie die zich vandaag nog steeds herkent in het museum én die de nood tot verandering bijgevolg veel minder voelt. Ze zijn bezorgd om hun erfgoed en ze willen het museum zelf ‘musealiseren’: het liefst bewaren in de exacte vorm zoals het er vandaag uitziet. Het medewerkersteam van het museum weigert om deze weerstand als negatief te beschouwen. Zij zijn ervan overtuigd dat deze bezorgdheid juist getuigt van een blijvende betrokkenheid bij het project en willen deze kritisch-negatieve houding daarom via dialoog ombuigen tot een hernieuwde samenwerking. Om hiertoe te komen, wordt het theoretische

■ Foto links: Volkskundige voorwerpen, geschilderde landschappen en afgebeelde vlassers werden in het museum in een realistische context samengebracht. © Vlasmuseum

■ Foto rechts: (Oud)-vlassers schreven op vrijwillige basis mee aan het museumverhaal en hielpen de collectie verzamelen. De opstelling in het museum herinnert aan hun leef- en werkwereld. © Vlasmuseum

verhaal – want dat is het nieuwe museum tot op vandaag nog steeds, voor deze groep – al zoveel mogelijk concreet gemaakt door samen te werken op concrete projecten. Dat zijn meestal inhoudelijke projecten zoals het onroerend vlasserfgoed inventariseren, de reconversie in kaart brengen, een thesaurus vlas redigeren en zelfs het nieuwe museumverhaal schrijven. Daarnaast waren er dus ook reeds de participatieprojecten Vlasparlée en Vlastheater. Deze aanpak brengt de beide partijen inderdaad dicht bij elkaar, al is het nu al duidelijk dat deze kerngroep van ervaringsdeskundigen het museum tot de dag van de heropening met argusogen zal blijven volgen.

Er zijn ook medestanders. Deze zijn vooral terug te vinden in de professionele hoek, waar men makkelijker kan omgaan met verandering. Een eerste groep medestanders vond het museum binnen het cultureel-erfgoedveld en in de toeristische sector. Vanuit die geledingen was men al een tijd overtuigd van het belang van het vlasverhaal voor de regio en keek men reikhalzend uit naar de vernieuwingen die het Vlasmuseum zou mogen ondergaan. Langzaam volgde ook de kunstensector van Kortrijk. Kunstenaars willen het Vlasmuseum vooral uitdagen om het op een totaal andere manier aan te pakken, een taak die ze heel plichtsbewust op zich nemen. Nog een andere en meer onverwachte groep was de privésector. Van zodra duidelijk werd dat het Vlasmuseum weer aansluiting wou zoeken bij het heden, dienden ondernemers(groeperingen) zich aan als gesprekpartners. Eerst kwamen de koepelorganisaties, het Algemeen Belgisch Vlasverbond en de Confédération Européenne du Lin et du Chanvre, naar voren en nadien volgden ook de reconversiebedrijven, die zich graag in het nieuwe museum verankerd zien. Het Vlasmuseum vindt hierdoor opnieuw aansluiting bij de economische sector. Een troef voor een museum met een economisch thema. Al deze medestanders geven hun steun ook niet onvoorwaardelijk. Ze blijven zeer kritisch,

willen hun inbreng doen en samen met het museum bouwen aan het verhaal.

Het Vlasmuseum stelt vast dat vandaag de betrokkenheid van het onderwijs uit de regio nog zeer miniem is en zal daar de komende jaren nog verder aan werken.

Conclusie

Het Vlasmuseum definieert zichzelf als streekmuseum. Het museum vindt het hierbij belangrijk dat het enerzijds een herkenbaar verhaal brengt over de streek en anderzijds dat de streek betrokken is bij het museum. Bij de opening van het museum in 1982 waren deze elementen duidelijk aanwezig en daar lag ook de kracht van het Vlasmuseum versie 1.0. Dertig jaar later is de context van het museum ingrijpend veranderd en dreigt het museum daardoor stilaan te vervreemden van zijn omgeving. De vernieuwing waar het Vlasmuseum de komende tijd voor staat moet zich dan ook voltrekken in het spanningsveld tussen twee uitdagingen. De ene is om het museum zijn eigenheid en ziel te laten bewaren door een – zij het geactualiseerd – streekverhaal te blijven brengen. De andere is om dit verhaal opnieuw te schrijven in samenwerking met de streekbewoners, zowel de enthousiaste als de kritische. Een mooiere uitdaging is voor een streekmuseum moeilijk denkbaar. ■■■

Lies Buyse is conservator van het Vlasmuseum te Kortrijk.

1. Deze these wordt door Brecht Dewaele en Yves Seghers uitgewerkt in het boek: J. DE BRUYN, *Metamorfozen: een ruimtelijke biografie van de regio Kortrijk*. Brussel, Dexia Bank, 2010, pp. 256
2. Meer informatie over deze nieuwe verhaallijn is te vinden in volgend artikel: L. BUYSE, *De vlasnijverheid in Zuid-West-Vlaanderen: synthese van een boeiend verhaal*, in: *TIC*, jaargang 28 (2011) 15

“God heeft het ons niet gemakkelijk gemaakt”

Verhalen uit het Achterland

TEKST Bernard Pauwels

Op 2 juni 2012 viel het doek over 'Verhalen uit het Achterland'. Deze theatervoorstelling, gebaseerd op authentieke getuigenissen van vlassers, heeft een tournee van zes maanden en tweeëntwintig opvoeringen achter de rug. Wat motiveerde negentien doodgewone mensen om zich hiervoor te engageren? En wat motiveert een museum, een sociaal-artistieke werkplaats, twee erfgoedcellen, een regionaal cultuuroverleg en een provinciebestuur om hier samen de schouders onder te zetten?

Twintig eeuwen vlas

Dertig jaar geleden opende het Kortrijkse Vlasmuseum zijn deuren. Het werd meteen een hit. De regio vond er zijn roots terug, de laagdrempelige aanpak sprak een breed publiek aan. Het verhaal van de noeste werker die vocht voor zijn bestaan en daarmee de basis legde voor de welvaart van de streek scoorde tot over de grenzen.

De voorbije vijf jaar is het museum op zoek gegaan naar een nieuw elan. Het vond daarbij een bondgenoot in het provinciebestuur West-Vlaanderen. Men greep er het vlasmateriaal aan om het zuiden van de provincie een identiteit en een gezicht te geven. Een inventaris bracht vlassites in kaart en resulteerde in een vlasroute. Een vlasbeeldbank verzamelt foto's en filmpjes. De laatste getuigen van de vlasnijverheid komen aan het woord in het project 'Vlasparlee', dat uitmondde in een tentoonstelling en een dvd.

Drama

Toch bleef het gevoel leven dat al deze initiatieven nog te weinig weerklink vonden buiten de vlaggemeenschap. Dat de niet onbelangrijke groep van oud-vlassers, textielarbeiders en hun families achter dergelijke projecten blijft staan is uiteraard mooi en noodzakelijk, maar het garandeert niet dat het thema deze generatie overleeft. Erfgoed-dramaturgie wordt de laatste jaren gepropageerd als een interessant middel om het publiek aan te spreken. Daarbij wordt dan bijvoorbeeld gedacht aan een scenografische opstelling van tentoonstellingen en museale collecties. Tegelijk is er bij theatermakers (en nog meer bij filmmakers) een groeiende belangstelling merkbaar voor historische personages en episodes, meestal uit onze recente geschiedenis. Denk bijvoorbeeld aan producties als 'Missie' met Bruno Vanden Broecke bij de KVS of aan 'Martens', een coproductie van Theater Antigone en NTGent. Toch is een consequente samenwerking tussen erfgoedinstellingen en theatergezelschappen vandaag nog eerder uitzondering dan regel.

Een podiumvoorstelling maken over vlas was dus verre van evident; er was een bundeling van krachten nodig om de stap te kunnen zetten. Ere wie ere toekomt: de gebiedsgerichte werker van de provincie die het idee opperde kreeg snel de steun van Overleg Cultuur Regio Kortrijk, van de erfgoedcellen Kortrijk en TERF en uiteraard van het Vlasmuseum.

Sociaal

Laten we het maar ronduit toegeven: de keuze om in zee te gaan met een sociaal-artistiek gezelschap was grotendeels ingegeven door financiële overwegingen, hoewel er bij de keuze voor De Figuranten ook inhoudelijk sterke argumenten voorhanden waren. In 2011 werkten De Figuranten rond de textielindustrie in Noord-Frankrijk en Zuid-West-Vlaanderen. Regisseur Frederik Dehaut schreef er een opmerkelijk boek over, gebaseerd op authentieke getuigenissen in de lijn van 'Vlasparlee'.

Voor de vertolking zou dus gewerkt worden met amateurs: een risico, maar evenzeer ook een opportuniteit. Het gevaar was zeker niet denkbeeldig dat vrijwilligers hun draai niet zouden vinden en afhaken. Van de meer dan vijftig kandidaten die kwamen opdagen voor een kennismaking hield een vijfde het nog voor de eerste repetitie voor bekeken. *En cours de route* zouden nog heel wat deelnemers afhaken: uit onzekerheid, om familiale redenen, om gezondheidsredenen, uit onvrede met de artistieke visie of omdat het vereiste engagement allemaal een beetje te veel werd. Er wordt inderdaad veel gevergd van de spelers: teksten memoriseren, declameren, zich uitdrukken, bewegen, zingen ... in soms allerminst ideale omstandigheden. Het voordeel van amateurs is vaak dat ze rechtuit zijn. Ze verdienen er niets aan en kunnen zich een persoonlijke mening dus permitteren. Ze doen het omdat ze het graag doen, omdat ze erin geloven. Het engagement bij de overblijvers was dan ook groot, net als de solidariteit. Voor en na de repetities werd er samen gedronken en gegeten en deelde men al gauw lief en leed. ►

■ Acterende vrijwilligers aan de slag tijdens de repetities van *Vlastheater*
© Stad Kortrijk, Foto: Bernard Pauwels.

Artistiek

Sociaal-artistiek theater heeft het etiket 'marginaal' al lang van zich afgeschud. Theater Antigone in Kortrijk bijvoorbeeld brengt stevast degelijke voorstellingen, die door een breed publiek gesmaakt worden. Dankzij zijn sociaal-artistieke projecten heeft Antigone een trouwe schare fans opgebouwd die met plezier ook het professionele theater komen ontdekken.

Ook bij De Figuranten leeft de ambitie om kwaliteit af te leveren. Om de verhalen en getuigenissen van 'Vlasparlee' te bewerken tot een speelbare theatertekst, werd auteur Paul Pourveur onder de arm genomen. Uit het beschikbare materiaal distilleerde hij een mix van feiten, anekdotes, komische en tragische momenten, die samen een herkenbaar menselijk verhaal van miserie en geluk, van generatieconflicten, van traditie en moderniteit vertellen. Om het voor de spelers beheersbaar te houden, werd het stuk opgevat als een aaneenschakeling van korte scènes, tafereelen, monologen en dialogen. Elke speler begon bescheiden, koos één of twee stukjes waarvoor hij of zij wou gaan. Zo werd beetje bij beetje een samenhangend geheel opgebouwd.

Euroshop

Het repetitieproces was een hobbelig parcours. Om het gezelschap helemaal in de sfeer te brengen, werd gerepeteerd in het gebouw waar het vernieuwde Vlasmu-

seum moet komen: de voormalige Euroshop. Het leek een goed idee; zo werd dit oude vlaspand meteen terug op de kaart gezet. De locatie is inderdaad prachtig maar ook heel onpraktisch. Omdat de aannemer intussen wou voortwerken, moest regelmatig uitgeweken worden naar andere repetitieplaatsen met allerlei logistieke en communicatieproblemen tot gevolg. Vanaf november was het gebouw ook niet meer warm te krijgen, maar toch werd er twee keer per week onverdroten gerepeteerd. Achter de schermen vonden allerlei manoeuvres plaats om de locatie speelklaar te maken voor de premièrevoorstellingen in december. Gelukkig werden enkele ambtenaren bereid gevonden om even te ontsnappen aan de kantoor- en vergadercultuur zodat een leegstaand industrieel pand voor drie dagen kon omgetoverd worden tot een theaterzaal.

Première

Af en toe liep ik even langs op een repetitie en naarmate de première naderde, merkte ik een zekere spanning bij de spelers. Zou dit nog allemaal goed komen? Zij zagen vooral hun eigen fouten, maar op de generale repetitie merkten we – voor het eerst – hoe alle stukjes als vanzelf in elkaar pasten en bovendien een geslaagd artistiek concept vormden. Op de scène stonden geen geroutineerde acteurs maar authentieke, breekbare mensen met een verhaal dat intussen het hunne was geworden. Als daar dan een kippenvelmoment mee gepaard gaat, dan weet je dat de inspanningen niet voor niets geweest zijn. De

■ © Stadsarchief Kortrijk.

artistieke ploeg van De Figuranten mag hier ook even geprezen worden. Hun inbreng tilde de voorstelling op een hoger niveau, waardoor het verhaal en de acteurs nog meer glans kregen.

De tamtam had intussen zijn werk gedaan: de drie premièrevoorstellingen waren zo goed als uitverkocht. De grote middelen werden ingezet om de zaal op temperatuur te krijgen: een warmtekanon werd aangesleept en het leger stelde dekens ter beschikking. Het publiek warmde zich echter nog het meest aan de voorstelling zelf, waarin de liefde voor het vlas de rode draad vormde. De voormalige vlasloods bood een majestueus speelvlak.

Letterlijk iedereen was opgetogen: de oud-vlassers genoten van de herinneringen, de herkenbare details en anekdotes, al vonden sommigen “dat het toch wel erg modern was”. Daar had de jongere generatie geen probleem mee. Zij luisterde met groeiende verbazing naar die verhalen van een onbekende wereld, nog niet eens zo lang geleden. Er werd nog lang nagepraat in het tijdelijk vlasserscafé dat voor de gelegenheid was ingericht in “den Euroshop”.

Conclusie

Een cross-over tussen erfgoed en podiumkunsten lijkt een goed idee met het oog op publieksverruiming. Evident is het evenwel niet. Het impliceert een samenwerking tussen partners met een uiteenlopende achtergrond, een andere manier van werken, andere doelstellingen zelfs.

Openheid, een grote flexibiliteit en een bereidheid om toegevingen te doen zijn dan ook minimumvereisten. Een even grote dosis geduld, relativiseringszin en veerkracht bij tegenslagen zijn aanbevolen. Met de ervaring van het vasttheater in het achterhoofd durven we dit avontuur niettemin aan anderen aanbevelen. Het leverde ons alvast mooie momenten op. En uiteindelijk zijn het deze die we onthouden. ■■■

Bernard Pauwels is medewerker communicatie en publiekswerking bij de Erfgoedcel Kortrijk.

Een engagement voor etnisch-culturele diversiteit

Tijdens het Cultuurforum van 1 juni 2012 te Turnhout werd de aftrap gegeven voor een mobiliserende oproep rond etnisch-culturele diversiteit. Twintig culturele organisaties riepen met een gezamenlijke engagementsverklaring de brede cultuursector op om ook hun engagement inzake diversiteit duidelijk uit te spreken en in daden om te zetten.

Kiemen voor de engagementsverklaring werden gelegd door het atelier 'Diversiteit en participatie' tijdens het eerste Cultuurforum in 2010. Daarmee gaven de atelierleden aan dat het thema diversiteit de kern van cultuur raakt. Maar om het diversiteitsconcept breed ingang te doen vinden in de culturele wereld, vond men het aangegeven dat organisaties en individuen uit de cultuursector het thema zouden behartigen. Bovendien zou bijzondere aandacht moeten gaan naar etnisch-culturele diversiteit. Om deze beweging op gang te trekken, stelde het atelier voor dat de verschillende cultuursectoren een engagementsverklaring interculturaliteit zouden opstellen die de betrokkenheid en het mede-eigenaarschap van de actoren uit de cultuursector onderbouwt.

Begin 2011 vroeg minister Schauvliege aan het Kennisknooppunt Interculturaliseren om een stuurgroep samen te stellen die de engagementsverklaring moest vormgeven. De stuurgroep bestond uit de cultuursteunpunten (FARO, LOCUS, VTi, Socius, BAM, Muziekcentrum, Forum voor Amateurkunsten, VAi), de Fondsen (Vlaams

Fonds voor de Letteren, Vlaams Audiovisueel Fonds), de participatie-instellingen (CultuurNet, Demos), het agentschap Sociaal-Cultureel Werk voor Jeugd en Volwassenen en het agentschap Kunsten en Erfgoed. Deze stuurgroep dacht na over de vorm en de inhoud van de engagementsverklaring en zocht naar een communicatiestrategie om ze te verspreiden in de sector.

De engagementsverklaring kreeg gestalte in de vorm van een pleidooi waarmee de cultuursector het belang van etnisch-culturele diversiteit uitspreekt en alle actoren oproept om dit mee te onderschrijven.

Om de engagementsverklaring te lanceren, sprak de stuurgroep twintig organisaties aan uit de brede cultuursector die fungeren als voortrekkers. Deze twintig organisaties gaven tijdens het Cultuurforum 2012 het startschot voor de brede bekendmaking van de oproep om de engagementsverklaring te onderschrijven.

Voor de cultureel-erfgoedsector namen Amsab-ISG, Erfgoedcel Mijn-Erfgoed en de Erfgoedste Tienen het voortouw op het Cultuurforum. Filmpjes over het engagement van de twintig pionierende organisaties kunnen geraadpleegd worden op www.interculturaliseren.be.

Cultuurorganisaties kunnen hun engagement vanaf nu ook expliciteren op dezelfde website: www.interculturaliseren.be.

■ Erfgoedste Tienen, Amsab-ISG en Erfgoedcel Mijn-Erfgoed onderschreven reeds de oproep tot het nemen van een engagement voor etnisch-culturele diversiteit. Wie doet hen na?

PLEIDOOI VOOR RIJKDOM / PLEIDOOI VOOR MEERVOUD / PLEIDOOI VOOR VEELHEID

Cultuur in Vlaanderen en etnisch-culturele diversiteit: een engagement

De ondertekenaars van dit pleidooi gaan een engagement aan. Zij lanceren in hun netwerken in de cultuursector in de Vlaamse Gemeenschap op korte termijn een appel om het pleidooi mee te ondertekenen. Aangevuld met doelstellingen en acties zal het deel uitmaken van het huidige en toekomstige beleid van de ondertekenaars en hun organisaties. Zij willen erop aangesproken worden.

Cultuur is een **basisrecht**. De (amateur)kunsten, het sociaal-cultureel volwassenenwerk, het lokaal cultuurbeleid en de cultureel-erfgoedsector, die in de Vlaamse Gemeenschap samen de cultuursector uitmaken, hebben tot taak dat basisrecht voor de bevolking mee waar te maken. Wij streven er dan ook naar dat cultuur en de cultuursector in de Vlaamse Gemeenschap, in brede zin begrepen, de samenleving weerspiegelt. We zijn ervan overtuigd dat de veelheid aan perspectieven die hieruit voortvloeit een noodzakelijke rijkdom betekent, zowel voor de culturele praktijk als voor de samenleving. Het streven naar weerspiegeling is ook een streven naar een duurzaam samenlevingsweefsel.

Cultuur spreekt mensen aan op wat hen bindt, en leeft van het verschil, het andere, het eigene, kwesties die cultuur ook aan de orde stelt. Dat is haar **dubbele kracht**. Daarom geloven wij fundamenteel in diversiteit, een omvattend begrip dat we in dit pleidooi etnisch-cultureel invullen. Etnisch-culturele diversiteit is voor ons een inhoudelijk-cultureel verhaal van kansen en mogelijkheden, niet van "doelgroepen die naar een bestaand aanbod moeten worden gebracht".

Het waarmaken van etnisch-culturele diversiteit is voor ons **een permanent streven**: in onze structuren, ons medewerkersbeleid, onze (net)werking, creaties en processen, ons publieksbereik. Het maakt deel uit van onze visie en ons beleid, het behoort tot onze doelstellingen en acties. Het leidt tot een diepgaande bevraging van al onze functies: welke culturele producten en verworvenheden dragen we over? Welke materiële en immateriële cultuur bewaren we? Wat spreiden en bemiddelen we? Aan welke nieuwe culturele producten en processen werken we? Hoe vullen we cultuurbeleving in het Vlaanderen van 2012 in? Wij zien etnisch-culturele diversiteit als een kans om geregeld voor de spiegel te staan.

Dit pleidooi maakt deel uit van een **proces** dat etnisch-culturele diversiteit op de agenda van het cultuurbeleid en van culturele actoren heeft gezet. Wij geloven dat er ondanks de goede voorbeelden die er al zijn, vele kansen liggen die nog niet worden benut. We beseffen tegelijk dat de verschillen tussen sectoren, organisaties en contexten groot zijn, dat er voor de vele culturele actoren diverse trajecten en snelheden zijn en dat mislukken moet mogen.

Wij bepleiten een **dubbele beweging** wat etnisch-culturele diversiteit betreft: de overheid voert een ondersteuningsbeleid en als culturele actoren verankeren wij het thema in onze aandacht en werking, op zo'n manier dat de evolutie zicht-, tast- en meetbaar kan worden gemaakt.

Het blijvend en ten gronde waarmaken van etnisch-culturele diversiteit is om diverse redenen **geen vanzelfsprekend verhaal**, zoals de maatschappelijke realiteit aantoont. Het is ook een taak van het onderwijs, het jeugdbeleid, de arbeidsmarkt, huisvesting enz. Het vergt een breed engagement van de hele samenleving en haar beleidsmakers, niet alleen van de cultuursector.

Mijn engagement:

- Cultuur is een basisrecht voor de hele bevolking. Dat maakt er mee de rijkdom van uit.
- Cultuur is een verhaal van binding en van verschil. Daarom is diversiteit voor mijn organisatie essentieel.
- Mijn organisatie ondersteunt het streven naar meer etnisch-culturele diversiteit in cultuur en de cultuursector in Vlaanderen.
- Dat streven houdt een grondige bevraging van alle culturele functies in.
- Door dit pleidooi te ondertekenen zal etnisch-culturele diversiteit in mijn organisatie deel uitmaken van het huidige en toekomstige beleid.
- Mijn organisatie zal in haar netwerk een appel lanceren om het pleidooi mee te ondertekenen.

De Raad van Bestuur van FARO onderschrijft deze oproep en vraagt alle erfgoedorganisaties in Vlaanderen hetzelfde te doen.

Waalse erfgoedsites

► Portaalwebsite van het Waals cultureel erfgoed

► Mémoire Orale

► Museum van het Waalse Leven

In het kader van de focus op Wallonië die in dit faronummer centraal staat, presenteren we u in deze rubriek ook graag enkele websites die een digitale toegang verschaffen tot het roerende en het immateriële erfgoed van onze Franstalige landgenoten. Le patrimoine de la Wallonie: cliquez ici!

TEKST Tjil Vereenoghe

De portaalwebsite van het Waals cultureel erfgoed

www.patrimoineculturel.cfwb.be

Als gemeenschapsmaterie valt het roerend en immaterieel erfgoed in Wallonië onder de bevoegdheid van de Fédération Wallonie-Bruxelles. De 'Service du Patrimoine culturel' (SPC) houdt zich bezig met een zevental thema's: de bescherming van het roerend erfgoed, de bescherming van het oraal en immaterieel erfgoed, de musea, de privéarchieven, de geschiedkundige verenigingen, de etnologie en de heraldiek.

De ondersteuning van de 495 musea op het grondgebied van Wallonië (en Brussel) is duidelijk de belangrijkste pijler van de werking van de SPC, waaraan ook een aparte portaal-site (www.portail.wallonie.museum) is gewijd. Daarnaast vormt de ondersteuning van de Waalse privéarchieven een tweede belangrijke pijler van de werking. De sectie biedt een overzicht van erkende en gesubsidieerde archieven. Jammer genoeg bestaat de informatie enkel uit een (post)adres en werden in dit overzicht geen links opgenomen naar specifieke websites. Ook in andere secties van de website werden geen externe verwijzingen opgenomen, wat de bruikbaarheid van de lijsten vermindert.

Verder vinden we op de website een *liste des biens classés* – vergelijkbaar met de Topstukkenlijst in Vlaanderen – en een overzicht van het immaterieel erfgoed dat werd opgenomen op de 'Representatieve Lijst'.

Een aparte sectie op de website is gewijd aan publicaties, waarvan het merendeel op musea en etnologie betrekking hebben. Opvallend bij de etnologische publicaties is de reeks *Tradition wallonne*, een reeks waarin sinds 1984 al 24 volumes werden gepubliceerd. Ook kan u op de website de artikels van het eerste nummer van het nieuwe tijdschrift *Uzance (Revue d'ethnologie européenne de la Fédération Wallonie-Bruxelles)* integraal downloaden.

De website bevat bijzonder veel informatie, en vormt dus een uitstekend vertrekpunt om u te informeren over het cultureel erfgoed in Wallonië. Jammer genoeg is hij een-talig, overigens net als die van het agentschap Kunsten en Erfgoed in Vlaanderen.

www.portail.wallonie.museum

Mémoire Orale

Dit online platform werd naar aanleiding van een colloquium over mondelinge geschiedenis in 2005 en op vraag van de Waalse minister van Cultuur gerealiseerd door het Institut d'histoire ouvrière, économique et sociale (IHOES - www.ihoes.be), de Waalse tegenhanger van Amsab-ISG.

www.memoire-orale.be

De doelstellingen van de website zijn het faciliteren van de toegang tot mondelinge bronnen, het ter beschikking stellen van wetenschappelijke artikels en het aanbieden van advies om oraal erfgoed te conserveren en te digitaliseren. Door verschillende archiefinstellingen samen te brengen, zou het platform een stimulans moeten zijn om mondelinge getuigenissen op een adequate manier te verzamelen en te bewaren voor de toekomst. De hoofdmoot van de website wordt gevormd door de interviews die u online kan beluisteren. Bij ieder interview is een korte beschrijving opgenomen, en vaak ook een fotootje van de persoon die werd geïnterviewd. Het beluisteren zelf is zeer gebruiksvriendelijk. Daarnaast is het ook mogelijk de geluidsbestanden te downloaden in mp3- of ogg-formaat.

Hoewel de website bedoeld is als een open platform voor verschillende instellingen, verwijzen de grote thema's duidelijk naar de 'sociale' achtergrond van initiatiefnemer IHOES: getuigenissen over het sociale leven in volkshuizen, over sociale conflicten in Luik, over de stakingen van 1960-1961 ... Een buitenbeentje zijn de *chansons de lutte*, strijdliederen die in 1976 werden geregistreerd naar aanleiding van een staking in de Fonderie Mangé in Luik.

In een tweede belangrijk onderdeel van de website, de zogenaamde 'dossiers & fiches', kan de bezoeker meer informatie vinden over de methodiek van de mondelinge geschiedenis. De verschillende dossiers bieden niet alleen de nodige theoretische achtergrond, maar ook enkele uit-

gewerkte casestudies. Interessant zijn ook de technische fiches, met onder meer tips voor geluidsopnames en een aantal modelcontracten.

Ten slotte vindt u op de website een vrij uitgebreid overzicht van verschillende instellingen die bezig zijn met mondelinge geschiedenis en een interessant bibliografisch overzicht, waarin ook een aantal verwijzingen naar literatuur uit Vlaanderen werden opgenomen.

Het Museum van het Waalse Leven

<http://viewallonne.be>

Het Museum van het Waalse Leven in Luik werd in 1913 opgericht onder impuls van Waalse activisten die als reactie op de Vlaamse Beweging ook een Waalse regionale identiteit wilden aantonen/creëren. Recent werd het museumparcours vernieuwd en gestructureerd rond vijf thema's: Veelzijdig Wallonië, Technische (R)evolutie, Samen Leven, Dag na dag en Geestesleven. De website van het museum reflecteert het moderne imago dat het museum zich tracht aan te meten. Met een duidelijke menustructuur en de nodige *highlights* presenteert het museum zich in het Frans, Nederlands, Engels en Duits aan zijn virtuele bezoekers en nodigt het hen vooral uit om ter plaatse kennis te komen maken met de veelheid aan objecten en audiovisuele media waarmee het leven in Wallonië van de 19^e eeuw tot vandaag gedocumenteerd wordt. De meertaligheid van de website staat evenwel nog niet volledig op punt, want op de Nederlandstalige site duiken geregeld nog Franstalige tekstjes op en soms verandert zelfs het hele navigatiemenu ongevraagd van taal. Dit doet echter geen afbreuk aan de inspanningen die het museum ook op dit vlak duidelijk heeft geleverd. De website is een mooi visitekaartje, dat de interesse van de bezoeker zeker zal opwekken om het Waalse leven in al zijn diversiteit in Luik te gaan ontdekken. ■■■

Tijl Vereenooghe is consultant bij Heemkunde Vlaanderen.

De olympische vlag van 1920

TEKST ERIK DE VROEDE

■ De vlag met de vijf ringen maakte haar olympische debuut op de spelen van 1920 te Antwerpen. Voor de gelegenheid werden tal van vlaggen gemaakt waarvan één exemplaar zich nu in de collectie van het Sportimonium bevindt. De route van de officiële vlag bracht haar echter in 1980 op een onbedoelde bestemming. © Sportimonium

Al in 1913 stelde Antwerpen zich kandidaat voor de organisatie van de Olympische Spelen van 1920. Door het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog bleef een beslissing echter uit. Toen Antwerpen daarna alsnog werd aangezocht, was het enthousiasme in de naoorlogse context flink bekoeld. Antwerpen handhaafde desondanks zijn kandidatuur maar het duurde tot april 1919, amper zestien maanden voor de start van de spelen, eer het organisatiecomité de definitieve toezegging kreeg.

De organisatie van de Olympische Spelen van Antwerpen, de enige die in België plaatsvonden, verliep – zacht uitgedrukt – niet in de beste omstandigheden. Toch slaagde het organisatiecomité erin om de zaak voor mekaar te krijgen. Op de Spelen werden ook enkele protocollaire nieuwigheden ingevoerd. Ten teken van vrede werden tijdens de openingsceremonie witte duiven gelost. Daarnaast werd de olympische eed ingevoerd.

Ook nieuw was de olympische vlag die gehesen werd tijdens de openingsplechtigheid. Oorspronkelijk was het de bedoeling de vlag in gebruik te nemen tijdens de Olympische Spelen van Berlijn in 1916. Om evidente redenen gingen die niet door. Hoewel de vlag met de vijf ringen eerder al een paar keer bij sportmanifestaties gebruikt werd, maakte ze haar officiële olympische debuut dus op 14 augustus 1920 in het Antwerpse Beerschotstadion.

De vlag zelf is erg sober. Op een witte achtergrond zijn vijf in elkaar verweven ringen in verschillende kleuren afgebeeld. Ze staan symbool voor de vijf 'delen' van de wereld die door het olympisme verenigd zijn, zoals De Coubertin het zelf formuleerde. In tegenstelling tot wat vaak wordt beweerd, verwijzen de kleuren niet naar een specifiek continent maar refereren ze aan de landen. Elk land heeft namelijk minstens een van deze vijf kleuren in zijn nationale vlag. Dat de kleuren een bijzondere symboliek in zich dragen en zouden verwijzen naar bijvoorbeeld passie, ethiek ... zijn latere toedichtingen. Over het symbool, eigenlijk het logo, is vooraf goed nagedacht. Nadat

eerdere voorstellen voor een olympisch symbool werden afgekeurd, was het De Coubertin zelf die in 1914 op de proppen kwam met het embleem van de vijf ringen.¹ Hij liet er in Parijs meteen vijfhonderd exemplaren van produceren en medio 1914 werden ze voor diverse publicitaire doeleinden ingezet.

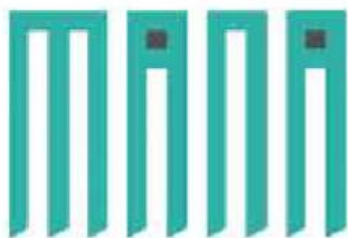
Deze olympische vlag kwam heel erg in de persbelangstelling enkele maanden voor de Spelen van Sidney van start zouden gaan. De toen 103 jaar oude Amerikaan Hal Haig Prieste beweerde immers dat hij in het bezit was van de olympische vlag van Antwerpen. Hij had ze namelijk ontvreemd uit het olympisch stadion. Hoewel hij daar reeds kond van deed in 1997 werd het pas in 2001 wereldnieuws, toen de pers de teruggave van 'de' vlag orchestreerde. Prieste vloog naar Sidney en overhandigde de vlag aan toenmalig IOC-voorzitter Juan Antonio Samaranch.

Daar stopte de nieuwsbelangstelling. Dat de vlag nadien werd overgemaakt aan de stad Antwerpen en niet in het Olympisch Museum te Lausanne bleef, haalde de meeste kranten niet. Dat de vlag hoegenaamd niet 'de' Antwerpse vlag was, ontging de verslaggevers evenzeer. Er wapperden in 1920 namelijk tal van olympische vlaggen in Antwerpen. Maar geen enkele daarvan is wat in het jargon de 'official Antwerp flag' heet. Dat is namelijk een geborduurd exemplaar op zijde dat door het Belgisch Olympisch Comité aan De Coubertin werd geschonken. Die gaf ze vervolgens in bewaring aan de stad Antwerpen die de vlag moest overhandigen aan de stad die de volgende Spelen zou organiseren, in casu Parijs. Zo is deze officiële vlag steeds mee de wereld rondgegaan tot ze in 1980 in Moskou een onbedoelde eindbestemming kreeg. Door de wederzijdse boycot van de Spelen in de Koude Oorlogsperiode – de Verenigde Staten namen niet deel in Moskou en de Sovjet-Unie ging niet naar Los Angeles in 1984 – is de vlag namelijk nooit in laatstgenoemde stad aangekomen.

Voor zover we weten, resten er van de vele in 1920 in Antwerpen gebruikte olympische vlaggen slechts twee exemplaren. De door Prieste gerestitueerde vlag is te bezichtigen in het huidige Beerschotstadion. De andere – een groter exemplaar van 240 cm breed (in drie aan elkaar genaaide stroken) en 200 cm hoog met de aan beide zijden handgeschilderde ringen – maakt in het Sportimonium te Hofstade deel uit van de vaste tentoonstelling 'De Olympische Passage', samen met tal van ander materiaal met betrekking tot de Spelen van Antwerpen.² ■■■

Erik De Vroede is conservator van het Sportimonium.

1. Voor wie het fijne wil weten over de vlag en de ringen verwijzen we naar K. LENNARTZ 'The story of the rings', in: *Journal of Olympic History*, 10 (2001-2002), p. 29-60 en K. LENNARTZ 'The story of the rings - Part II', in: *Journal of Olympic History*, 11 (2003)2, p. 33-37.
2. Wie meer wil weten over de socioculturele en sportieve achtergrond van de Olympische Spelen van Antwerpen kan terecht in R. RISSON *De herboren spelen. De VIIIe Olympiade Antwerpen 1920*. Brussel, Belgisch Olympisch en Interfederaal Comité, 1995 of uitgebr eider in R. RISSON, *The Games Reborn. The VIIIth Olympiad Antwerp 1920*. Antwerpen, Pandora, 1996.

Expertisecentrum
Islamitische Culturen in Vlaanderen

MANazine

In MANazine lees je alles over nieuwe ontwikkelingen rond islamitische culturen en hun erfgoed in Vlaanderen en Europa. Je mag je verwachten aan diepgaande analyses, boeiende interviews en scherpe recensies.

Van MANazine verschijnen drie nummers per jaar. Losse nummers kosten 7€, een jaarabonnement 18€. Bestellen kan via info@manavzw.be.

MANA stelt voor:

OhMyGod! Verken je verleden

MANA ging op zoek naar jongeren met een moslim-achtergrond die verhalen, beeldmateriaal en voorwerpen wilden verzamelen over leven, feesten en tradities van moslims in Vlaanderen sinds de jaren 1960 tot vandaag. Over het proces en de eerste resultaten lees je meer in MANazine.

MANAvzw - Expertisecentrum voor Islamitische Culturen is het aanspreekpunt voor alles wat islam en moslims in Vlaanderen betreft.

We focussen hierbij op de maatschappelijke, culturele en religieuze dimensies van islam. MANAvzw laat zich niet uit over theologische kwesties.

In het komende septembernummer nemen we het culturele en religieuze erfgoed van islam en moslims in Vlaanderen en Europa onder de loep.

Wat is islamitisch cultureel en religieus erfgoed? Mirjam Shatanawi (Tropenmuseum Amsterdam) plaatst de betekenis van islamitisch cultureel en religieus erfgoed in historisch perspectief.

Op zoek naar sporen van urban islam in Vlaanderen: een **essay-in-beeld**.

Begrafenisrituelen van moslims in Vlaanderen en Nederland: recent **onderzoek** door Khadija Kadrouch-Outmany (Universiteit Leiden).

DOMit (Dokumentationszentrum und Museum über die Migration in Deutschland) over 50 jaar Turkse migratie: een **interview** door Katrijn D'hamers (FARO, Vlaams steunpunt voor cultureel erfgoed vzw).

Hoe inclusief is het Vlaamse erfgoedbeleid? Een **essay** van Bambi Ceuppens (Koninklijk Museum voor Midden-Afrika, Tervuren).

Meer info op www.manavzw.be en manatalks.blogspot.com
MANAvzw, Gallaitstraat 76/2, 1030 Brussel
T 02 245 40 33 | E info@manavzw.be

- FARO. VLAAMS STEUNPUNT VOOR CULTUREEL ERFGOED VZW
- PRIEMSTRAAT 51 | BE-1000 BRUSSEL
- T +32 2 213 10 60 | F +32 2 213 10 99
- INFO@FARONET.BE | WWW.FARONET.BE